

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSLERİNİN
ÖĞRENCİLERİN AHLAKİ GELİŞİMİNE ETKİSİ: KOHLBERG'İN AHLAK
GELİŞİMİ KURAMI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Tezi Hazırlayan
Penbe Gül AKYÜREK

Tezi Yöneten
Doç. Dr. Ali KUŞAT

Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Din Psikolojisi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

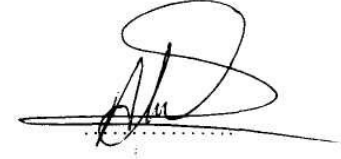
Ekim - 2007
KAYSERİ

Doç. Dr. Ali KUŞAT danışmanlığında Penbe Gül AKYÜREK tarafından hazırlanan “İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Öğrencilerin Ahlaki Gelişimine Etkisi: Kohlberg'in Ahlak Gelişimi Kuramı Açısından Bir Değerlendirme ” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri/Din Psikolojisi Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

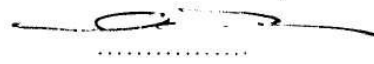
07/01/2008

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. Ali KUŞAT

Üye : Prof. Dr. Ünver GÜNAY

Üye : Yrd. Doç. Dr. Mustafa ŞANAL

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 08/02/2008 tarih ve 04 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

08 / 02 2008

Prof. Dr. Kerim İLİMKİMEN

ÖNSÖZ

Bireyin, ahlaki ilkeleri edindiği bir süreç olarak tanımlanabilecek ahlaki gelişim, kişilik gelişiminin çok önemli bir yönünü ifade etmektedir. Bilgi, duygu ve davranış gibi pek çok alanda kendini gösteren ahlaki özelliklerin, tanımlanıp değerlendirilmesi, bireyin kişilik özelliklerinin anlaşılmasında önemli bir adım olarak görülmelidir. Çünkü birey, geçirdiği öğrenme yaşantılarıyla kendine özgü bir ahlaki yapı oluşturmaktadır ve bu yapıda sistemli veya sistemsiz pek çok etkilene gerçekleşmektedir. Eğitim ortamında öğrencinin ahlaki açıdan bilinçlenmesi ve belli bir yeterliğe ulaşması, onun ahlaki gelişiminde çok önemlidir.

Kohlberg'in ahlaki gelişim modeli çerçevesinde verilerin toplandığı bu araştırma üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde; ahlak kavramı, mahiyeti, ahlaki gelişim-bilişsel gelişim ilişkisi, ahlaki gelişimi açıklayan kuramlar, Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramı ele alınmıştır. İkinci bölümde; ahlaki gelişim ile DKAB dersleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla, DKAB derslerinin önemi, bu dersin öğretim programındaki ahlakla ilgili hedefleri ve bu hedeflerin Kohlberg'in kuramı çerçevesinde incelenmesi yapılmıştır. Üçüncü bölümde; Kohlberg'in kuramı çerçevesinde DKAB derslerinde öğrenciye kazandırılmaya çalışılan hedefler esas alınarak oluşturulan anket maddelerine öğrencilerin verdiği cevaplar incelenmiştir. Elde edilen veriler Kohlberg'in kuramı açısından ele alınmıştır.

Araştırmanın her aşamasında yol gösteren ve değerleri katkıları olan Saygıdeğer hocam Doç. Dr. Ali KUŞAT bey'e teşekkür ediyorum. Araştırmamı sürdürmem için elinden gelen desteği sevgiyle veren ve değerli fikirleriyle katkılarını esirgemeyen, evde çalışma ortamımı düzenleyen ve bana her şartta yanımda olan sevgili eşim Süleyman Akyürek'e, çalışmamı olağan üstü bir gayretle zorlaştıran dünyanın en tatlı varlığı kızım Gülseza'ma, beni en güzel şekilde yetiştirmek için fedakarca emek veren saygıdeğer anneme-babama ve canım kardeşlerime, araştırmanın uygulanmasına yardımcı olan okul müdürlerine, anket uygulaması konusunda yardımcı olan Öğretmen arkadaşlarıma ve tabii ki araştırmaya katılan sevgili öğrencilerime çok teşekkür ediyorum.

Ekim 2007 - Kayseri

**İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSLERİNİN
ÖĞRENCİLER AHLAKİ GELİŞİMİNE ETKİSİ: KOHLBERG'İN AHLAK
GELİŞİMİ KURAMI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME**

Penbe Gül AKYÜREK

ÖZET

Kuramsal çerçeve ile desteklenen bir alan araştırması olan bu çalışmanın temel konusu; ilköğretim 6. 7. 8. sınıf DKAB derslerinin öğrencilerin ahlaki gelişimine etkisinin Kohlberg'in kuramı dikkate alınarak değerlendirilmesidir.

Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramına göre değerlendirmenin temel amaç olduğu araştırma, DKAB dersi öğretim programındaki ahlaki konulara ilişkin yargıları öğrencilerin nasıl açıkladıkları araştırılmıştır. Bağımsız değişken olarak kullanılan öğrencinin cinsiyeti, sınıf düzeyi, doğum tarihi, anne-babasının eğitim durumu, mesleği ve gelir durumu ile öğrencinin ahlaki gelişimi arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Ahlaki yargılara ilişkin öğrencilerin verdiği cevaplar, Kohlberg'in kuramı esas alınarak değerlendirilmiştir. Elde edilen cevaplar çerçevesinde ahlaki yargılar ile öğrencilerin ahlaki gelişim düzeyi arasındaki ilişki ortaya konmuştur.

Cinsiyet ve ahlaki gelişim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak, kız öğrencilerin anne-babaya itaat fikrine daha bağlı oldukları görülmüştür. Kız öğrenciler ahlaki davranışlarında başkalarının takdir ve onayına daha çok önem vermişlerdir. Kız öğrenciler toplumda kabul görme fikrine erkeklerden daha yatkındırlar. Elde edilen oranlara göre kız öğrenciler huzur fikrine erkeklerden daha çok önem vermektedirler. Yaşın artması ile ahlaki gelişim düzeyinin yükselmesi ile öğrencilerin ahlaki gelişim düzeyleri ile anne-babanın öğrenim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ailelerin gelir durumu ile öğrencilerin ahlaki gelişim düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde geleneksel döneme dâhil olan öğrencilerin çoğunun alt gelir grubunda olduğu görülmüştür. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun, ahlaki davranışlarında anne-babasını örnek aldıkları ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahlaki gelişim, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi, Din Psikolojisi, Kohlberg,

**THE INFLUENCE OF RELIGIOUS EDUCATION ON MORAL DEVELOPMENT
IN PRIMARY SCHOOL: FROM THE POINT OF KOHLBERG'S MORAL
DEVELOPMENT THEORY**

Penbe Gül AKYÜREK

ABSTRACT

This is a field research that is based on evaluation of effect of religious education in primary school on moral development of student from the point of Kohlberg's Moral Development theory.

Data is collected from 6. 7. 8. grades students. In this study how students explain the moral ideas in curriculum. Student's gender, grade, date of birth and level of education, occupation and level of income of parents were used as independent variables.

In this study was not found any relation between students' gender and level of moral development. However, according to the data, it is seen that female students are aimed more to obey parent than males. Female students showed an approval of others in moral behavior. Female student are more ready to accept social rules than males. There was not found any correlation between age, parents' education level, parents' income and students' moral development. It was seen that most of students who are at traditional moral stage are from low income level of families. It was seen that most of students take their parents as model.

Key Words: Moral Development, Religion Culture and Moral Knowledge Lesson, Religious Psychology, Kohlberg

İÇİNDEKİLER

Önsöz	III
Özet	IV
Abstract	V
İçindekiler	VI
Tablolar Listesi	VIII

GİRİŞ

1. Problem	6
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	8
3. Yöntem	9
4. Sayıtlılar	9
5. Denenceler	9
6. Sınırlılıklar	10

I. BÖLÜM

AHLAKİ GELİŞİM

1.Ahlak Kavramı	11
2.Ahlaki Gelişimin Mahiyeti	14
3.Ahlak Gelişiminin Bilişsel Gelişimle İlişkisi	16
4.Ahlaki Gelişimi Açıklayan Kuramlar	20
5.Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramı	24

II. BÖLÜM

DKAB DERSLERİ VE AHLAKİ GELİŞİM

1. DKAB Derslerinin Eğitimdeki Yeri	29
2. DKAB Derslerinin Ahlakla İlgili Hedefleri	31
3. DKAB Derslerinin Ahlaki Hedeflerinin Kohlberg'in Kuramı Açısından Değerlendirilmesi	32
3.1. VI. Sınıf Özel Amaçlarının Değerlendirilmesi	33
3.2. VII. Sınıf Özel Amaçlarının Değerlendirilmesi	35
3.3. VIII. Sınıf Özel Amaçlarının Değerlendirilmesi	37

III. BÖLÜM

İLKÖĞRETİM II. KADEME ÖĞRENCİLERİNİN AHLAKİ GELİŞİMLERİ İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLARI

VII

1. Kişisel Bilgiler	39
1.1. Öğrencilerin Okullara Göre Dağılımı	39
1.2. Öğrencilerin Doğum Tarihlerine Göre Dağılımı	39
1.3. Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıflara Göre Dağılımı	40
1.4. Öğrencilerin Annelerinin Öğrenim Durumu	40
1.5. Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumu	41
1.6. Öğrencilerin Annelerinin Meslek Durumu	41
1.7. Öğrencilerin Babalarının Meslek Durumu	42
1.8. Öğrencilerin Ailelerinin Gelir Durumu	42
2. Öğrencilerin Ahlaki Konularda Örnek Aldıkları Kişilere İlişkin Bulgular	42
3. Öğrencilerin DKAB Programında Yer Alan Ahlaki Konularda Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Düzeyleri Kuramına Göre Durumlarına İlişkin Bulgular	43
4. Öğrencilerin Ahlaki Gelişim Düzey ve Dönemlerinin Bağımsız Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi	66
5. Öğrencilerin DKAB Derslerinde Edindiği Ahlaki İlkelerle İlişkin Gerekçelerinin Kohlberg'in Kuramı Açısından Değerlendirilmesi	84
6. Öğrencilerin DKAB Derslerinde Öğrendiği Ahlaki İlkelerle Günlük Yaşamları Arasındaki İlişkiye Dair Düşünceleri	90
7. Öğrencilerin Ahlaki Davranışlara İlişkin Görüşlerinin Öğrenim Gördükleri Sınıflara Göre Değerlendirilmesi	92
8. Öğrencilerin DKAB Derslerinde Öğrendiği Ahlaki İlkelerle Günlük Yaşamları Arasındaki İlişkiye Dair Düşüncelerinin Sınıflara Göre Değerlendirilmesi	97
9. DKAB Öğretmenini Öğrencilerin Örnek Almasının Sınıflara Göre Dağılımı	99

IV. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

1. Sonuç ve Öneriler	100
3. Kaynakça	105

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1 : Öğrencilerin okullara Göre Dağılımı	37
Tablo 2 : Öğrencilerin Doğum Tarihlerine Göre Dağılımı	38
Tablo 3 : Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıflara Göre Dağılımı	38
Tablo 4 : Öğrencilerin Annelerinin Öğrenim Durumu	38
Tablo 5 : Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumu	39
Tablo 6 : Öğrencilerin Annelerinin Meslek Durumu	39
Tablo 7 : Öğrencilerin Babalarının Meslek Durumu	40
Tablo 8 : Öğrencilerin Ailelerinin Gelir Durumu	40
Tablo 9 : Öğrencilerin Ahlaki Konularda Örnek Aldıkları Kişiler	41
Tablo 10 : Öğrencilerin “Yalan söylememek gerekir “ Ahlaki Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	42
Tablo 11: Öğrencilerin “Hile yapmamak gerekir “ Ahlaki Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	43
Tablo 12: Öğrencilerin “Gıybet etmemek gerekir “ Ahlaki Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	44
Tablo 13 : Öğrencilerin “İftira etmemek gerekir “ Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	45
Tablo 14: Öğrencilerin “Hırsızlık yapmamak gerekir “ Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	46
Tablo 15 : Öğrencilerin “Kıskançlık etmemek gerekir “ Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	46
Tablo 16 : Öğrencilerin “Alay etmemeliyiz “ Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	47
Tablo 17 : Öğrencilerin “Kibirlenmemeliyiz “ Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	48
Tablo 18: Öğrencilerin “Kötü zanda bulunmamalıyız “ Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	49
Tablo 19: Öğrencilerin “Başkalarının özel hayatını araştırmamalıyız “ Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	50

Tablo 20: Öğrencilerin “Alkollü içki içmemek gerekir “ Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	51
Tablo 21 : Öğrencilerin “Uyuşturucu kullanılmamalıdır” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	51
Tablo 22 : Öğrencilerin “Kumar oynamamak gerekir” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	52
Tablo 23: Öğrencilerin “Verdiğim sözde dururum” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	53
Tablo 24 : Öğrencilerin “Emanete riayet ederim” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	54
Tablo 25 : Öğrencilerin “Kötülüğe yaklaşmam” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	55
Tablo 26 : Öğrencilerin “Her zaman doğru olmaya çalışırım” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	56
Tablo 27 : Öğrencilerin “Başkalarını hor görmem” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	56
Tablo 28: Öğrencilerin “Öfkemizi yenmeliyiz” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	57
Tablo 29 : Öğrencilerin “Zorluklarla baş etmeliyiz” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	58
Tablo 30 : Öğrencilerin “Hata yaptığımızda ondan vazgeçmeliyiz” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	59
Tablo 31 : Öğrencilerin “Görgü kurallarına uymalıyız” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	59
Tablo 32: Öğrencilerin “Savurganlıktan kaçınmalıyız” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	60
Tablo 33: Öğrencilerin “Temiz olmalıyız” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	61
Tablo 34 : Öğrencilerin “Büyüklerle saygı duyarım ” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	61

Tablo 35: Öğrencilerin “Küçüklerimi severim” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	62
Tablo 36: Öğrencilerin “Hayvanlara iyi davranmak gerekir” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	63
Tablo 37 : Öğrencilerin “Çevremizi korumak gerekir” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	63
Tablo 38: Öğrencilerin “Başkalarına zarar vermemek gerekir” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	64
Tablo 39 : Öğrencilerin “Yalancı şahitlik yapmamak gerekir” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	65
Tablo 40 : Öğrencilerin “Canlıları öldürmemek gerekir” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı	66
Tablo 41 : Okullara Göre Öğrencilerin Ahlaki Gelişim Düzey ve Dönemleri	67
Tablo 42 : Cinsiyete Göre Öğrencilerin Ahlaki Gelişim Düzey ve Dönemleri	68
Tablo 43 : Doğum Tarihlerine Göre Öğrencilerin Ahlaki Gelişim Düzey ve Dönemleri	69
Tablo 44 : Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıflara Göre Ahlaki Düzey ve Dönemleri	70
Tablo 45 : Annenin Öğrenim Durumuna Göre Öğrencilerin Ahlaki Düzey ve Dönemleri	71
Tablo 46 : Babanın Öğrenim Durumuna Göre Öğrencilerin Ahlaki Düzey ve Dönemleri	72
Tablo 47 : Babanın Mesleğine Göre Öğrencilerin Ahlaki Düzey ve Dönemleri	73
Tablo 48 : Ailelerinin Gelir Durumlarına Göre Öğrencilerin Ahlaki Düzey ve Dönemleri	74
Tablo 49 : Öğrencilerin kimleri örnek aldıklarına göre ahlaki düzey ve gelişim dönemleri	75
Tablo 50 : Ahlaki davranışları annem-babamın bana kızacağını düşündüğüm için yaparım	77
Tablo 51 : Ahlaki davranışları annem-babam veya çevremden ödül almak için yaparım	77
Tablo 52 : Ders geçmek ve iyi not almak için öğreniyorum	78
Tablo 53 : Herkesin beni daha çok sevmesi için ahlaki davranış sergilerim.	78
Tablo 54 : Çevremdeki insanlara faydalı olduğumu düşünüyorum	79
Tablo 55 : Topluma yararlı bir kişi olacağımı düşünüyorum	80
Tablo 56 : Toplumda daha çok kabul görüyorum	80

Tablo 57 : Daha huzurlu olmak	81
Tablo 58 : DKAB Dersinde öğrendiğim ahlaki ilkeler daha özgür bir insan olmama katkı sağlıyor	81
Tablo 59: DKAB derslerinde öğrendiğim ahlaki ilkeler ile günlük yaşamda karşılaşılan sorunlar arasında çelişki vardır	82
Tablo 60 : DKAB derslerinde öğrendiğim ahlaki ilkeler ile günlük hayattaki kurallar arasında çelişkiler vardır	83
Tablo 61: DKAB dersindeki ahlaki kurallar özgürlüğümü kısıtladığı için ilgilenmiyorum	84
Tablo 62 : Ahlaki davranışları yaparken Dkab öğretmenimi örnek alırım	84
Tablo 63 : Ahlaki davranışları annem-babamın bana kızacağını düşündüğüm için yaparım	85
Tablo 64: Ahlaki davranışları annem-babam veya çevremden ödül almak için yaparım	86
Tablo 65 : Ders geçmek ve iyi not almak için ahlaki ilkeleri öğreniyorum	86
Tablo 66 : Ahlaki davranışları herkesin beni daha çok sevmesi için yaparım.	87
Tablo 67 : Ahlaki davranışları çevremdeki insanlara faydalı olduğumu düşündüğüm için yapıyorum	87
Tablo 68 : Topluma yararlı bir kişi olacağımı düşündüğüm için ahlaki davranışları yapıyorum	88
Tablo 69: Toplumda daha çok kabul gördüğüm için ahlaki davranışları yapıyorum	88
Tablo 70 : Daha huzurlu olmak için ahlaki davranışları yaparım	89
Tablo 71: Ahlaki davranışları yapmak daha özgür bir insan olmama katkı sağlıyor	89
Tablo 72: DKAB derslerinde edinilen ahlaki ilkeler ile günlük yaşamda karşılaşılan sorunlar arasında çelişki vardır	90
Tablo 73 : DKAB dersinde öğrenilen ahlaki ilkelerle günlük hayattaki kurallar arasında çelişkiler vardır	91
Tablo 74 : DKAB derslerinde öğretilen ahlaki kurallar özgürlüğümü kısıtladığı için ilgilenmiyorum	92
Tablo 75: Ahlaki davranışlarımda DKAB öğretmenimi örnek alırım	92

GİRİŞ

1. Problem:

Dini yaşayışları; duygu, düşünce ve davranış boyutlarıyla ele alıp psikolojik bir bakış açısı ile incelemeler yapan din psikolojisi, geniş bir araştırma alanına sahiptir. Bireydeki dini yaşayışın ruhsal fonksiyonları ve diğer fonksiyonlarla olan ilişkisi bu alanı genel hatları ile ifade edebilir. Bireyin dini hayatını anlayabilmek için onun biyolojik, fizyolojik, psikolojik ve sosyo-kültürel gelişimini kavramak ve bu gelişim alanlarını birbirleriyle ilişkilendirmek gereklidir. Bireyin gelişimi fizyolojik ve sosyo-psikolojik süreçlerin karşılıklı etkileşiminin bir ürünüdür. Bu gelişim süreci yaşam boyu sürer. Bireyin temel gelişimsel özellikleri kazanıp, bilgi ve yaşantıları ile gelişmiş bir birey haline gelmesinde çocukluk döneminin olumlu ve olumsuz yaşantılarının büyük önemi vardır. Genel olarak fiziksel, bilişsel ve psiko-sosyal olarak belirlenen gelişim alanları bir bütünün farklı görünümlerini oluşturmaktadır.¹

Bireyi tanımak, genel psikolojinin olduğu gibi din psikolojisinin de temel amaçlarındandır. Din psikolojisinin araştırma konularından biri de kişilik gelişimidir. Kişilik, sosyal etkileşim ve bireysel yaklaşımlara bağlı olarak sürekli değişen ve gelişen bir süreci ifade eder. kişilik gelişimine etki eden bireysel ve çevresel pek çok faktör vardır. Bireyin kişilik gelişimine etki eden faktörlerden biri de dindir. Din duygulara, tutum ve davranışlara etki ederek, ahlaki yapının değişimine yol açar. Ahlaki açıdan, olumlu düşünen ve bu yönde davranışlar sergileyen bireyler ve toplumlar meydana getirmeyi amaç edinen din, ahlaki gelişim üzerinde önemli etkilerde bulunmaktadır.

---

¹ Ayhan Aydın; Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara, 1999, s.13

Bireyin dinle olan münasebeti sonucu oluşan ahlaki değişimleri araştırmak, bireyin dinsel psikolojisinin anlaşılmasında ve dinin bireyin ruhsal dünyasında nasıl bir etkide bulunduğu ortaya konması da gereklidir.

Ahlaki gelişim toplumsal yaşamın gerçeklerinden bağımsız değildir. Ahlaki gelişim üzerinde etkili olan aile, okul, sosyal çevre gibi pek çok çevresel etken vardır. Ahlaki gelişim, sadece birey üzerinde değil, aynı zamanda toplumun gelişmişliğine de katkıda bulunur. Bireyin ahlaki gelişimine etki eden en önemli faktörlerden biri de eğitimidir. Eğitimin planlı programlı yürütüldüğü temel kurumlar ise okullardır. Okullarda istendik öğrenci davranışlarını geliştirmek için uygun öğrenme-öğretme ortamları oluşturulur. Bu yönüyle okullar diğer eğitim ortamlarından ayrılırlar. Okullar toplumun ve bireyin gelişimi çerçevesinde belirli hedefleri gerçekleştirmek amacıyla kurulmuş kurumlardır. Buralarda yürütülen programlar okulun genel amaçlarını gerçekleştirmek için vardır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri okulun temel eğitim ilkeleri çerçevesinde, bireyin gelişimine yardımcı olmak durumundadır. İlköğretim DKAB derslerinde ahlaki açıdan: öğrencilerin "ahlaki değerleri bilen ve bunlara saygı duyan erdemli kişiler olabilmeleri, öğrenilen ahlaki değerleri içselleştirebilmeleri, inanç ve ibadetlerin davranışları güzelleştirmedeki olumlu etkisini fark edebilmeleri" amaçlanmaktadır.²

Bu amaçların gerçekleşmesinde DKAB derslerinde yürütülen programın ve öğretmenlerin önemli katkıları söz konusudur. Bu çerçevede araştırmanın problemi şudur: *"İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin öğrencilerin ahlaki gelişimine etkisi, Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramına göre nasıl değerlendirilebilir?"*

Bu temel problem çerçevesinde şu alt problemlerden söz edilebilir:

- İlköğretim DKAB derslerinin ahlakla ilgili öğretim amaçları ile Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramı arasında bir ilişki var mıdır?
- DKAB derslerinin bireyin ahlaki gelişimine katkısı var mıdır?

² Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı 2517, Ekim 2000, s. 918

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi:

İlköğretim DKAB derslerinin öğrencilerin ahlaki gelişimleri üzerindeki etkilerini ortaya koymak ve bunu Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramına göre değerlendirmek bu araştırmanın temel amacıdır. Bu amaç çerçevesinde bu tezde din - ahlak ilişkisi hakkında genel bir bilgilendirme yapılacak, ahlaki gelişimin mahiyet ve öneminden bahsedilecek, ilköğretim öğrencilerinin ahlaki gelişim özelliklerini ortaya koyulacak, DKAB derslerinin ahlaki gelişimle ilgili hedefleri ele alınacak, Kohlberg'in bireyin ahlaki gelişimini açıklayan kuramının özellikleri belirlenecek, bu çerçevede bireyin ahlaki gelişiminde DKAB programının ve öğretmenlerinin etkisi incelenecektir.

Dini duygu ve düşünce gelişimi, genel bir gelişim özelliğini ifade eden kavramlardır. Çocukta meydana gelen zihni yöneliş ve eğilim açısından bu ilgiyi ortaya koymak, bireyin duygu ve davranışlarını belirlemek gereklidir. Öğrencilerin dini ilgileri ile, dini düşünceleri ve ahlaki gelişimleri arasında sıkı bir ilişkinin varlığı düşünülmektedir. Bu bakımdan DKAB derslerinin öğrencilerin ahlaki gelişimlerine etkisini ortaya koymak, dini düşüncenin gelişimini ve inanç-davranış ilişkisini açıklamada önemli ipuçları sağlayabilir.

Bu araştırma, öğrencilerin dinsel gelişiminin anlamlandırılmasında ahlaki gelişimi ile ilgili ortaya çıkan veriler yoluyla katkı sağlayabilir. Ayrıca Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramı çerçevesinde öğrencilerin ahlaki gelişimlerinin değerlendirilmesi, genel psikolojinin verileri ile din psikolojisi verileri arasındaki ilişkiyi belirginleştirmeye yardımcı olabilecektir. Kohlberg'in ahlaki gelişim düzeyleri çerçevesinde hazırlanan sorular ve elde edilen veriler, öğrencilerin ahlaki gelişim seviyelerinin anlaşılmasında faydalı olabilir. Bireyin ahlaki gelişimi ile cinsiyet, öğrencinin sınıf düzeyi, ekonomik durum, ana-babanın eğitim düzeyi, sınıf ve sosyo-kültürel düzey arasındaki etkileşim ortaya konarak din psikolojisi alanında araştırma yapacaklara ışık tutabilir. Ayrıca ilköğretimde görev yapan öğretmenlere, programcılara ve anne-babalara yol gösterebilecektir.

3. Yöntem:

Bu araştırma kuramsal çerçeveye desteklenen bir alan araştırması niteliğindedir. Araştırmanın teorik çerçevesi oluşturulurken Psikoloji, Din Psikolojisi, Gelişim Psikolojisi,

Öğrenme Psikolojisi, Ahlak ve Din Eğitimi alanlarında konu ile ilgili olarak kitap, makale, tebliğ ve tezlerden literatür taraması yapılmıştır. Öğrencilerin ahlaki gelişimlerine DKAB derslerinin etkisini ortaya koymak amacıyla öğrencilere açık uçlu soruların da bulunduğu bir anket uygulanmıştır.(Bkz. Ek 1). Elde edilen veriler Kohlberg'in ahlaki gelişim düzeyleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Geliştirilen anket Yozgat ilçe merkezinde bulunan ilköğretim okullarından tesadüfi örneklem yoluyla seçilerek her sınıftan ortalama 25 öğrenciye uygulanmıştır. Seçilen okullarda pilot uygulama yapıldıktan sonra, son şekli verilen anketler uygulanmıştır. Uygulanan anketle elde edilen veriler SPSS programı ile işlenerek yorumlanmıştır.

4. Sayıtlar:

- İlköğretim DKAB derslerinin temel amacı öğrencilerde olumlu bir ahlaki gelişim sağlamaktır.
- Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramı öğrencilerde gözlemlenen ahlaki gelişimle ilgili verileri düzeylendirebilecek mahiyettedir.
- Hazırlanan anketlerin geçerlik ve güvenirlik düzeyleri yüksektir.

5. Denenceler:

- İlköğretim DKAB derslerinin öğrencilerin ahlaki gelişimlerine olumlu bir etkisi vardır.
- Öğrencilerin DKAB derslerinde edindikleri ahlaki ilkelerle, günlük yaşamlarında karşılaştıkları örnekler arasında çelişkiler bulunmaktadır.
- DKAB öğretmenleri, öğrencilerin ahlaki gelişimlerinde istenen düzeyde olumlu bir model oluşturmamaktadır.
- Öğrencilerin eğitim düzeylerinin artmasıyla ahlaki gelişim düzeyleri arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur.

- Kız öğrencilerin ahlaki gelişim düzeyleri erkek öğrencilere göre daha ileri düzeydedir.
- Anne-babasının eğitim düzeylerine paralel olarak öğrencilerin ahlaki gelişim düzeyleri de yükselmektedir.

6. Sınırlılıklar:

Bu araştırmada öğrencilerin gelişim özelliklerinden ahlaki gelişim üzerinde durulacaktır. Bireyin ahlaki gelişimini ortaya koyan kuramlardan Kohlberg'in kuramı esas alınacaktır. Öğrencilerin ahlaki gelişimine etki eden pek çok faktör bulunmaktadır. DKAB dersleri özellikle program ve öğretmen boyutlarıyla ele alınacaktır. Bu araştırma DKAB derslerinin programda yer aldığı ilköğretim 6,7,8. sınıflarla ve Yozgat İli Kadışehri ilçe merkezinde bulunan ilköğretim okullarıyla sınırlıdır.

I.BÖLÜM

AHLAKİ GELİŞİM

1. Ahlak Kavramı

Ahlak, huy, tabiat ve karakter anlamlarında kullanılır. Güzel huy, iyi özellikler ve davranışlar gibi manaları da içeren kelime terim olarak, insanın iyi ve kötü olarak nitelendirilmesine neden olan özellikleri ve bunlardan hareketle gerçekleştirdiği davranışlar demektir.³

Daha önceleri dinin ve felsefenin temel konularından biri olan ahlak kavramı XX. yy'da bilimsel bir yaklaşımla gelişmeye başlayan psikolojisinin de konusu olmuş ve konu farklı bir yaklaşımla ele alınmıştır. psikolojinin, bilimsel verileri ve değerlendirmeleri esas aldığı göz önüne alınırsa, ahlak gibi soyut bir konuda önemli olan, ahlaki göstergelerin tespit edilip iyi değerlendirilmesidir. Yani ahlaki davranış nedir, nasıl tanımlanır ve bunu oluşturan yapılar nelerdir gibi sorularla işe başlamak gerekir.

Ahlaki davranışın altında yatan bilinçlenme süreci, duygular, tutumlar vb. ahlaki davranışların değerlendirmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu süreci yaşayan birey aynı zamanda bir topluma ait olarak ahlaki yaşantısını sürdürmektedir. Konunun bu boyutu ahlak kavramının değerlendirmesinde mutlaka dikkate alınmalıdır. "Ahlaki davranıştan söz edildiğinde, ahlaki normlar sistemi içinde belli ölçüde çevreye ait olan ve ondan belli ölçüde etkilenen bireyin açısından bakmış oluyoruz. Ancak bireysel ahlak, salt davranışla sınırlandırılmamalı, ahlaki düşünme ve bilinç süreçlerini de içermelidir.”⁴

---

³ İslam Ansiklopedisi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1989, C. 11/1.

⁴ Nermin Çiftçi; “Kohlberg'in Bilişsel Ahlaki Gelişim Teorisi”, Değerler Eğitimi Dergisi, Ocak 2003, Sayı 1, s.47

Bireyde görülen ahlaki değerlerin, onun gelişimine paralel olarak ortaya çıktığı göz önüne alınırsa bu sürecin, ahlaki gelişimi sağlayacak şekilde iyi bir eğitimle desteklenmesi gerektiği açıktır."Bireyde var olan değerler sistemi gelişimsel bir süreç içinde ortaya çıkmaktadır. "⁵

Bunun yanında bireyin, geçirdiği yaşantılardan edindiği kendine özgü ahlaki yapısı, ahlaki yargılarının, bu süreçte nasıl bir gelişim gösterdiğinin bir ifadesidir." Her insanda doğru yada yanlış, iyi yada kötü yapılması hoş karşılanabilen yada hiçbir şekilde kabul edilemeyen davranışların neler olduğuna ilişkin yargılar bulunmaktadır. Bu yargılar, bireyin kendi davranış ve eylemlerini de belirleyen, neleri yapıp neleri yapmaması gerektiği konusundaki bireye özgü inançlar ve değerler sisteminden kaynaklanmaktadır." ⁶

Bireyin ahlaki açıdan olgunluğunu ifade eden bir durum da, ahlaki kuralları içselleştirip, olabildiğince net bir davranış olarak ortaya koyabilmesidir. Bu, aynı zamanda ahlaki yapının psikolojik olarak değerlendirilmesini de sağlar. Konuya toplumsal açıdan bakıldığında da kurallar aslında bireyin davranışlarını kısıtlayan değil, o'nu diğer insanlara karşı hak sahibi olmasını sağlayan bir konuma ulaştırır. Bireyde bu anlamda ahlaki bilincin oluşması, kuralları doğru anlamlandırmasıyla doğru orantılıdır." Kurallar, bireyin kendi kendinin özgürlüğünü yaşarken, başka bireylerin özgürlüğüne zarar vermemesini sağlar ve böylece bir yandan bireyi kısıtlarken, diğer yandan başka bireylerin özgürlüklerini onun özgürlüğünü engellemesini sınırlandırarak bireye ihtiyacı olan özgürlüğü verir. Bu anlamda kurallar, bireyin azami özgürlüğünün garantisidir. Bireysel ahlak ise, bu türden kurallara bireyin özgür irade ve bilinciyle uyması ve bireyde böyle bir bilincin oluşması sürecidir." ⁷

Ahlak kavramı eğitim ve öğretimin konusu olması itibariyle de önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu noktada, ahlak nedir, ahlakın kaynağı nedir, ahlaki ilkeler bireyden bireye, toplumdan topluma değişir mi, ahlak kurallarına uymada toplumsal baskı ne kadar etkili, bu süreçte bireyin sahip olduğu özellikler nasıl bir etkiye sahiptir? gibi soruların cevaplandırılması gerektirmektedir. Bireyin, toplumsal ahlaki ilkeler karşısında edilgen

⁵ Münire Erden- Yasemin Akman; Eğitim Psikolojisi, Arkadaş Yay., 1995, Ankara, s.102

⁶ Erden- Akman; Eğitim Psikolojisi, s. 102

⁷ Çiftçi; Kohlberg'in Bilişsel Ahl. Gel. Teo, s.46

değil ama yönlenebilen bir konumda olması da önemlidir." Sosyal normlar belirli bir durumda nasıl davranılması gerektiği konusunda yol göstericiliği olan ve beklenen davranış yapılmadığı zaman ceza verici bir tepki doğurarak yaptırım gücü yaratan kurallar olarak tanımlanabilir.”⁸

Bireyin sahip olduğu kişilik özellikleri, O'nun nerede, hangi tavır ve davranışları gösterdiğini açıklar. O kişi üzerinde gözlemlenen özelliklerin tamamı, bütüncü bir değerlendirmeye bile ahlaki yapıyı işaret eder. "Ahlak, kişinin ahlaki ve manevi karakter çizgilerine, tabiatına ait huylarını belirleyen hususiyetler olarak görebiliriz.”⁹ Önemli olan bu özellikleri iyi okumak ve değerlendirmektedir.

Ahlak kavramını, eğitim öğretim ortamında geçirilen psikolojik süreçleri göz önüne alarak değerlendirdiğimizde ahlaki davranışın nasıl ölçüleceği sorunu ortaya çıkar. Bu noktada neleri iyi yada neleri kötü olarak tanımladığımız, yaptığımız davranışları kendi seçimimizle mi gerçekleştirdiğimiz önemlidir. Şuurlu bir şekilde olan davranışlar ahlaki yapı eğitim ve öğretiminde genel hedefidir ve bu şekilde olan davranışlar ahlaki bir nitelik kazanırlar. "Ahlaki davranışı şu şekilde tanımlamak mümkündür: Akıl ve irade sahibi bir insanın, hayır gayesiyle, hür olarak yaptığı şuurlu hareketlerdir.”¹⁰

Bireyin ahlaki davranışta bulunurken neleri dikkate aldığı önemlidir. Bu anlamda, ahlak kavramını veya ahlaki yapıyı değerlendirirken, o kişi hakkında, neler önemli, neler etkili gibi bir araştırma yapmak, davranışı kaynağına inerek anlamlandırmada başlangıç noktası olabilir. Zaten bireyin ve toplumun iyi ya da kötü olarak nitelendirdiği kurallar bütünü, ahlakın genel bir tanımlamasıdır ve bu yönüyle bireyin davranışlarını değerlendirmek bize aynı zamanda sahip olunan inanç ve düşünce sistemini de değerlendirmede kaynak teşkil edebilir.

İnsanın sahip olduğu özelliklerden biri de duygu düşünce ve davranışlarını sürekli değerlendirip buna göre değişim göstermesidir. İnsanda yerleşen ahlaki özellikleri anlayıp değerlendirmede bireyin sahip olduğu ahlaki eleştiri yeteneği, ahlak kavramının başka bir

⁸ Doğan Cüceloğlu; İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, 1997, İstanbul, s. 558.

⁹ Kerim Yavuz; Çocuk ve Din , Çocuk Vakfı Yay., İstanbul, 1994, s. 204

¹⁰ Hüsamettin Erdem; Ahlak Felsefesi, Hü-Er Yay., Konya, 2003, s. 60

boyutunu da inceleme konusu yapar.

Ahlak kavramını ele alırken, bireyin içinde bulunduğu psikolojik süreçler ve bu sürece etki eden ortamda dikkate alınmalı, ahlaki davranışlarla ilgili değerlendirmeler tüm değişkenler göz önüne alınarak yapılmalıdır. "Ahlaki davranış ahlaki olarak yargılanması ve değerlendirilmesi mümkün olan davranışlardır."¹¹ İnsanın sahip olduğu bilgi ve tecrübelerle edindiği alt yapıdan hareketle, olay ve olgulara yaklaşımı, bir şeyi iyi yada kötü olarak değerlendirmesi, genel olarak, ahlaki davranış konusunda bireyin nerede olduğu ortaya koyar. Bu noktada bireyin özgür iradesiyle yaptığı bilinçli davranışlar aynı zamanda o'nun kişiliğinin de bir göstergesidir. Ahlak insanın duygularının bir düzene konulması ile oluşmaktadır. Öfkesini, sevgisini, açlığını, hırsını doğruya-iyiye-güzele-kutsala yönlendirebilen insan, güzel ahlak sahibidir.¹²

Ahlaki davranışı incelerken, bireyin etkileneceği sosyal ortamların önemi ihmal edilmemelidir. Bireyin, ahlaki gelişimi sırasında sosyal etkilenmeye maruz kalması kaçınılmazdır. Burada önemli olan bireyin yaşadığı etkileşimden elde ettiklerini içselleştirerek, ayıklayarak bir değer ortaya koyabilmesidir.

2. Ahlaki Gelişimin Mahiyeti

Ahlak gelişimi, yüzeysel olarak bireyin ahlaki ilkeleri kazandığı süreç olarak tanımlayabiliriz. Çok erken yaşlarda başlayan sosyal etkileşim zamanla çocukta öznel değerlendirme ve ilkelerin oluşumuyla yerini ahlaki şuura bırakır. Artık davranışları kontrol eden mekanizma genel hatlarıyla ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu mekanizma farklı açılardan ele alınıp tanımlanabilir ama önemli olan öznel olması, bilinçli bir sürecin sonucunda edinilmesidir." Çocukta ahlak gelişiminin başlaması, vicdan uyanmasına bağlı bulunmaktadır. Nitekim psikologlar genel olarak " ahlaki gelişim" terimini, davranış kontrol eden içsel süreçlerin kazanılmasını anlatmak için kullanırlar." ¹³

Psikologlar, ahlaki gelişimi, kişilik gelişiminin önemli bir yönü olarak değerlendirirler.

¹¹ Erol Güngör; Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, Ötüken Yay., 1995, İstanbul, s. 12

¹² Beyza Bilgin; İslam ve Çocuk, DİB Yay., Ankara, 1991, s.133

¹³ Hayati Hökelekli; Çocukta Ahlak Gelişimi ve Eğitimi, İstanbul, 1998, s.186

Bireyin gelişim sürecine paralel olarak ortaya çıkan ahlaki gelişim çok yönlü belirtilerle kendini ortaya koyar. Çok zaman karmaşık ve tanımlanması zor olan ahlaki özellikler, bireyde, bilgi, duygu ve davranış gibi pek çok boyutta kendini gösterir. Ahlaki gelişimi doğru şekilde anlayabilmek için bütün bu boyutlar dikkate alınmalıdır. Bu noktada ahlaki gelişimi duyuşsal gelişimin bir boyutu gibi düşünmek, bu konudaki etkileşimlerin boyutlarını anlamada yetersiz olabilir.

Bir psikolojik süreç olan ahlaki gelişim aynı zamanda bireyin içinde yaşadığı topluma bir uyum faaliyetidir de. Birey yaşadığı toplumun ilke ve geleneklerini bu süreçte edinir, benimser ve davranışları çok zaman bu temele dayanarak yapar. "Çocuğun kültürel norm ve standartlara uymayı öğrenmesi birçok ahlaki davranışın temelini oluşturur."¹⁴ Bu noktada bireyin ahlaki davranışları sergilemesinde toplumsal modellerden faydalanması da özellikle eğitim ortamında dikkate alınması gereken bir konudur. Bu model almada çocuk, manasını veya ayrıntılarını kavramasa dahi bazı davranışları otomatik olarak yapar. Yaşadığı psikolojik süreçlerin etkinliğine göre de bu davranışları içselleştirip birer ahlaki ilke haline dönüştürebilir. Bu noktada Kohlberg, çocukta bu duygunun çok etkili olduğunu özellikle belirtmiştir. "Çocuklar ahlaki kuralları anlamları kavramadan çok önce öğrenirler. Kuralların anlamalarının kavranması Kohlberg'in ifadesiyle "rol alma yeteneği" adı verilen ve altı yaşından itibaren gelişmeye başlayan bir süreçtir."¹⁵

Ahlaki gelişim sürecinde ortaya çıkan, ahlaki davranışları yönlendirilen bireyin sahip olduğu bir ahlaki yapı mevcuttur ki bu yapı zihinsel gelişim süreciyle de paralellik arz eder. Bu yapı aynı zamanda o kişiye özgü ahlaki ilke ve genellemelerin bir ifadesidir. Bu yönüyle ahlaki gelişim kavramı, geçirilen bilişsel yaşantılardan bağımsız olarak değerlendirilmeyecek bir konumdadır. "Aktif bir zihin faaliyeti içerisinde bulunan çocuk, tedrici bir gelişime bağlı olarak her dönemde kendine has bir düşünce ve muhakeme yapısı oluşturmakta, bunlar da ahlak yargıları belirlemekte ve ahlaki davranışı yönlendirmektedir."¹⁶

¹⁴ Hökelekli; Çocukta Ahlak Gelişimi ve Eğitimi, s.186

¹⁵ Çocuk Gelişimi ve Eğitimi; Tebliğler, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1998, s.186

¹⁶ Hökelekli; Çocukta Ahlak Gelişimi ve Eğitimi, s.189

Ahlaki gelişimde birey, kendine özgü değerlerini oluştururken bir yandan da toplumsal değerleri kazanır. Bu süreçte birey, iyi, kötü, doğru, yanlış gibi değerlendirmelerle topluma katılır ve ahlaki bilinci bu yönüyle farklı bir boyut kazanır. Çünkü birey artık kendi özgün değerlerini oluşturmakta ve bu konuda tutarlı olmaya çalışmaktadır. Bu etkilenme değil aslında karşılıklı bir etkileşimin sonucudur. "Ahlak gelişimi; toplumun bütün değerlerine kayıtsız şartsız bir uyma değil, topluma etkin bir uyumu sağlamak için değerler sistemi oluşturma sürecidir."¹⁷ Bu süreçte birey pek çok öğrenme yaşantısı geçirir ve her geçen gün kendi ahlaki ilkelerini yeniden değerlendirilip düzenleyebilir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran temel özellik de işte bu bilinçle oluşturduğu ahlaki gelişim sürecidir. Topluma etkin bir uyum faaliyetini de birey bu süreçte gerçekleştirir. Etkileşime paralel olarak, bireyde var olan ahlaki yargı ve değerlendirmeler de gelişir, olgunlaşır."Ahlak boyutunu toplumsal dünya kavramıyla bütünleştiren Kohlberg gelişim için gerekli olan etkileşimi " rol alma " kavramı içerisinde incelemektedir. Ahlaki yargı gelişen rol alma yetisi sonucun da gerçekleşmektedir."¹⁸ Bazı psikologların ahlaki gelişim için düşündükleri evreler de aslında bu uyum faaliyetinin ifadesidir. Evrelerin farklılaşması bu süreçte bireyin ahlaki yapıyı ne derece özümlediğiyle yakından ilgilidir. " Gelişim, bireyin çevresi ile gelişmekte olan yapısının etkin etkileşimi sonucu gerçekleşmektedir. Evrelerin değişimi, yeni olguların özümlemesini ve yapının birey tarafından bilinçli bir biçimde yeniden oluşturulması içermektedir." ¹⁹

Ahlaki gelişim sürecinde gerçekleşen öğrenme yaşantılarını incelemek, bu konuda bireyin hangi değer yargılarını, nelere yüklediğini ve yaptığı davranışı neye dayanarak ortaya koyduğunu anlamak açısından önemlidir. Çünkü ahlaki davranıştan önce meydana gelen süreçler, bireyin ahlaki bir bilince ulaşma derecesi hakkında ipuçları verebilir. "Ahlaki eylemi tanıyabilmek ve anlayabilmek için ahlaki düşünme ve bilinç süreçleri incelenmeli ve tanımlanmalıdır. Çünkü davranışların ahlak kalitesi, ahlaki yargı yeteneğine bağlıdır."²⁰ Diğer yandan birey ahlaki bilince ulaşırken sahip olduğu çevredeki ahlaki özellikler, yani ahlaki yapı da çok önemlidir. Toplumun ahlaki açıdan yaşadığı hızlı değişimlerde bireyin

¹⁷ Nuray Senemoğlu; Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, Ertem Matbaacılık, Ankara, 1997, s. 68

¹⁸ Meral Çileli; Ahlaki Psikolojisi ve Eğitimi, V Yayınları, 1986, Ankara, s. 13

¹⁹ Çileli; Ahlaki Psikolojisi ve Eğitimi, s. 12

²⁰ Çiftçi; Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi, Değerler Eğitimi Dergisi,

topluma etkin uyum faaliyetini etkiler. Yaşanan çelişkiler ahlaki evrelerin içselleştirilmeden geçirilmesine sebep olabilir." Psikoloji, insan irtibatının ilmidir ve insanın intibak etmeye çalıştığı en önemli çevre onun sosyal çevresidir.

3. Ahlak Gelişiminin Bilişsel Gelişimle İlişkisi

Ahlak gelişim, öğrenme faaliyetinden ayrı düşünülmez. İnsan kendisi veya başkaları hakkında ahlaki değerlendirmeler yaparken, pek çok bilgi, kural ve fikirlerden faydalanır, kendi ahlaki yapısını da bu zihin faaliyetleriyle oluşturur, bilişsel gelişimine paralel olarak her geçen gün yeni anlayış ve değerlendirmelere ulaşır. "Ahlaki davranışın yapılması gibi değerlendirilmesi de zihin gelişmesiyle sıkı sıkıya ilişkilidir. İnsan ahlaki davranışı dünyaya geldikten sonra öğrendiğine göre öğrendiği şeylerin yaş ve hayat tecrübesiyle değişmesi ve gelişmesi beklenir."²¹ Öğrenme yaşantıları arttıkça ve nitelikli hale geldikçe ahlaki gelişimin olumlu yönde etkileneceği açıktır. Ahlaki konularda edindiğimiz bilgiler, buna paralel sahip olduğumuz inanış veya ilkeler, kendimiz ve başkaları hakkında geliştirdiğimiz tutumlarımız ve duygularımız bize ahlaki gelişimi sağlayacak, ahlak bir olgunluğa ulaşacak geniş bir malzeme alanı sağlar. Bu faktörler ne kadar çok gelişirse, insanın ahlaki yapısı da o derece gelişkin bir hale gelebilir. İnsanı etkileyen tüm faktörlerle birlikte bilişsel yapı, aslında bize, o insanın ahlaki yapısının temel kriterlerini işaret eder. Çevresel etkenlerden de yoğun şekilde etkilen bu yapı ahlaki gelişimin değerlendirilmesinde esas alınacak boyutların çeşitliliğine de işaret eder. " İnsanın zekası, bilgi ve tecrübesi geliştikçe, onun ahlaki yargılarında hesaba kattığı faktörler de artmaktadır."²²

Nasıl ki insan hayatında öğrenmenin etkili olması için değerlendirilmesi gereken belli yaş veya dönemler varsa, ahlaki gelişim içinde değerlendirilmesi gereken, bilişsel gelişim dönemleri vardır. Bilişsel gelişimin de temel mantığı budur. İnsan belli dönemlerde, belli bilgi ve becerileri edinmeye, belli ahlaki yargı ve değerlendirmelerde bulunmaya ve edindiği bu fikirleri geliştirmeye daha yatkındır. Bu aslında, gerek ahlaki gerekse diğer

---

Ocak 2003,s .47 (Kohlberg,1974,1976/95)

²¹ Güngör; Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, s.29

²² Güngör; Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, s. 35

alanlar da olsun, bireyin öğrenme için olgunluğa erişmesinin ifadesidir. Bu anlamda, çocuğun ahlaki gelişimi hakkında bilgi edinmek istiyorsak, öncelikle onun bilişsel yapısını kavramakta fayda vardır. Aksi halde çocuğa, edinemeyeceği ilke yada kuralları dayatmaktan başka bir şey yapılamaz." Küçük çocukların bilişsel yapıları, kuralları ve ahlaki ilkeleri anlamaya yeterli değildir. Bu nedenle, onlarla kuralları soyut semboller olan sözcüklerle tartışma yerine kuralları birlikte uygulayarak, yaşayarak benimsetmek gerekir."²³ Bu konuyla ilgili olarak, bilişsel yapının özelliklerine işaret edecek, sayısız örnek verilebilir. Bilişsel gelişimin temel özelliklerini bilmek, ahlaki gelişimin basamaklarını hazırlamak gibidir. Aksi halde küçük bir çocuğun, kuralları bilmemesinden veya kavrayamamasından doğan uyumsuzluk, yaramazlık olarak değerlendirilebilir veya aile terbiyesi olmadığı. vs gibi yorumlarla, ahlaki yapısına haksız bir işaretle bulunulabilir. Bu gibi bir durumda çocuğa kuralları öğrenebileceği somut ortamlar oluşturmak yine bilişsel gelişimin temel özelliklerini bilmenin bir sonucudur.²⁴ Aslında ahlaki gelişim, bizim tek tek gözlemlediğimiz bu küçük şeylerin, toplamının bir sonucudur. Birey tüm, öğrenme yaşantılarıyla, vicdanın, bir araya getirerek hassas bir değerlendirmeye ulaşır. Yani ahlak, bilgi ve duygunun nitelikli bir kaynaşmasıdır denebilir. Bu noktada ahlakın sadece bilgi olarak öğrenilmesinin yeterli olmadığı bu bilgilerle duyguların daha üst bir zeminde nasıl bir mekanizma ortaya çıkarıldığı önemlidir. Bu mekanizma vicdandır. " Vicdan, bizi hem ahlaki davranışta tutarsızlıklardan kurtarır, hem de dışardan bir kontrol olmadan da ahlaklı davranmamızı sağlar."²⁵

Bireyin, tüm yaşantısı boyunca edindiği bilgi ve tecrübeler onda ahlaki bir şuur için alt yapı oluşturur. Bu şuur bize, ahlaki davranışları yapmamızda kılavuzluk rolü üstlenir. İyi ve doğru bir davranış sergilediğimizde huzurlu ve mutlu oluruz tam tersi bir durumda huzursuz. Bu, aynı zamanda ahlaki alanda yaptığımız değerlendirmeleri de içine alır." Ahlak psikolojisi bakımından şuur, özel bir önem taşır, çünkü şuur bizim hayat boyunca edindiğimiz idrak ve bilgileri içine alır; bu yüzden ahlaki davranışla ilgili bilgilerimiz, ahlak anlayışımız ve ahlak hareketler hakkında yaptığımız değerlendirmeler hep

²³ Senemoğlu; Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, s.75

²⁴ Mualla Selçuk; Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler,TDV Yay., 1991, Ankara, s.106

²⁵ Güngör; Ahlak Psiko. ve Sosy. Ahl. s.59

şuurumuzda olan şeylerdir."²⁶

Ahlaki ilke ve davranışların kazanılmasında, bilgi, duygu ve tecrübelerimizin oluşturduğu ahlaki yapıyı sürekli etkileyen, insanın duygu ve davranışlarına yön veren bir sosyal çevre söz konusudur. Tek başına yaşayan bir insanın ahlaklılığından söz edilemez. Ahlak toplumsal ilişkilerden doğmuş bir kavramdır. Burada önemli olan husus bireyin sosyal çevreyle nasıl bir ilişki sergilediğidir. Bireyin pasif bir etkilenmeye mi maruz kalıyor, yoksa kendi kişisel istek ve değerlerini de ortaya koyarak kendi bilişsel yapısıyla nitelikli bir etkileşim sürecine mi giriyor. " Ahlak kaideleri toplumun bizden beklediği davranış prensiplerinden ibarettir. Fakat, insanın bu kaideleri olduğu gibi almadığını, kendi düşünce süzgecinden geçirdiğini unutmamalıyız. "²⁷ Önemli olan bilişsel süreçlerin daha nitelikli hale getirilmesidir. Öncelikle ailede başlayan, daha sonra tüm yaşam boyunca çok farklı ortamlarda süregelen ahlak eğitiminin temel hedefi de budur. Yani ideal olan, bilgi duygu ve davranışlarıyla bireyde, tutarlı, bütünlük arz eden geliştirilebilir bir ahlak yapı oluşturmaktadır.

Genel olarak bilişsel gelişim için kabul edilen temel ilkeler ahlaki gelişim için de geçerlidir. Bilişsel gelişim arttıkça ahlaki gelişim de buna paralel olarak aşama aşama artacaktır. Bu yüzden, bizim araştırma alanımızı da ifade eden okul eğitimi ortamında bilişsel yapıyı geliştirecek faaliyetlerde bulunmak, ahlaki yapının temellendirilmesinde büyük öneme sahiptir. Bu aynı zamanda ahlaki ilke ve değerleri okul eğitimi ortamında öğrencilere, hangi ilkeleri dikkate alarak vereceğimizin cevabıdır. Öğrenciyi etkin öğrenme tecrübesine katmak ahlaki gelişimi olumlu yönde etkileyecektir. Çünkü bu, genel olarak bütün öğrenmeleri etkileyecek bir tutumdur. Yani öğrenciye etkin katılımında bulunması için fırsatlar vermektedir. " Yeni yapılan araştırmalardan elde edilen kanıtlar, düzenlenen öğrenme yaşantılarının ahlak gelişimini hızlandırdığını göstermektedir."²⁸ Yine çok karşılaşılan ve ahlaki gelişim bilişsel gelişim ilişkisini örneklendirebilecek bir konu kural ve ilke öğrenimidir. Çocukların bilişsel yapılarını dikkate alarak onlara okul kurallarını anlayabilecekleri öğrenme ortamları düzenlemekle, çocukların bilişsel yapılarını dikkate

²⁶ Güngör; Ahlak Psiko. ve Sosy. Ahl. s.56

²⁷ Güngör; Ahlak Psiko. ve Sosy. Ahl. s.28

²⁸ Senemoğlu; Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, s.75

olarak kanunların ihlal edilmesi durumunda karşımızdaki insanların zarar görmesinin ahlaki açıdan ne ifade ettiğini anlayabilecekleri öğrenme ortamları düzenlemek arasında temel ilkeler açısından farklılık yoktur. "Çocukların, bilişsel yapılarına uygun yollarla kuralları öğrenmelerini sağlayacak ortamlar düzenlenmelidir."²⁹

Bilişsel faaliyetlerin üst düzeyde kullanıldığı tartışmaların, bireyin ahlaki gelişimine olumlu bir katkı sağlaması için dikkat edilmesi gereken noktalar yine ahlak gelişimi ve bilişsel gelişim ilişkisine işaret eder. Örneğin, öğrencinin olaylara başkan gözüyle de bakabilmesi yani empati kurmasının sağlanması, öğrencinin kendi fikirleri, inançları, tutumları vs hakkında objektif değerlendirmeler yapabilmesi, ahlaki çelişkilerini değerlendirirken tutarlı ve daha gelişkin bir tutum sergileyebilmesi, çevresindeki insanların ahlak anlayışını kavramaya yönelmesi gibi durumlar, bilişsel faaliyetlerin, özellikle okul eğitimi ortamında ahlaki yapıya nasıl katkı sağladığının ve temellendirme noktalarının ortak olduğunun göstergesidir.

Ahlak açıdan, model alma, bilişsel öğrenmelerde de temel yöntemlerden biridir. Çocuklara, belli dönemlerde sadece teorik bilgi vermek yerine aynı zamanda etrafında benimseyeceği modelleri sergilemek veya bunları eğitim ortamında etkin hale getirmek daha uygundur. "Küçük çocukların bilişsel yapıları, kuralları ve ahlak ilkelerini anlamaya yeterli değildir. Bu nedenle, onlarla kuralları soyut semboller olan sözcüklerle tartışmak yerine, kuralları birlikte uygulayarak, yaşayarak benimsetmek gerekir."³⁰ Etkili öğrenme yaşantıları ahlaki gelişimi hızlandırmaktadır.

Bilişsel gelişim yaklaşımını temel olan Kohlberg' de geliştirdiği ahlaki kuramla, bireyin ahlaki yapılarını ortaya koyacak ahlaki ikilemlerden yararlanmışır. Etkili zihinsel bir faaliyetle birey ahlaki çatışmalar karşısında çözümler üretmektedir.

²⁹ Senemoğlu; Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, s.76

³⁰ Senemoğlu; Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, s.75

4. Ahlaki Gelişimi Açıklayan Kuramlar

Ahlaki gelişimi inceleyen psikologlar, bilişsel gelişimle paralellik arz eden bu kavramı farklı yaklaşımlarla ele almışlar ve birbirleriyle ilişkili dönemler içeren kuramlar geliştirmişlerdir. Kuramlarda ele alından dönemler aynı zamanda bireyin ahlaki gelişiminin temel özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu kuramlar sayesinde ahlaki gelişim farklı açılardan incelenmiş bireyin maruz kaldığı çevresel ve içsel etkenlerin ahlaki gelişimde nasıl bir rol oynadığı genel olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. "Kuramlar, ahlak gelişiminin belirleyicileri üzerinde farklı görüşler benimsemişler, farklı araştırma yöntemleri de, ahlak gelişiminin çeşitli yönlerini aydınlatmada yararlı olmuştur.³¹ Ahlaki gelişim kuramlarını değerlendirmede öncelikli olan, kuramlarla ilgili olan temel terimleri iyi anlamak ve kavrayabilmektir.

Ahlaki gelişimle ilgili olarak ilk kuramsal ve aynı zamanda bilimsel yaklaşım olan psiko- analitik öğrenme kuramı Freund tarafından ortaya konulmakla beraber, onu takip eden, sosyal öğrenme ve zihin gelişimiyle paralellik arz eden kuramlar, ahlaki gelişim konusunda ayrıntılı ve objektif değerlendirmeler yapmaya çalışmışlardır. Özellikle Piaget ve Kohlberg'in geliştirilmiş olduğu bilişsel ahlaki kuramlar, belli sınırlılıkları olmakla beraber kapsamlı ve ayrıntılı şekilde ahlaki gelişimi değerlendirmişlerdir. "Ahlak gelişmesine eğilen, gelişme psikologları ve sosyal psikologlar ahlak gelişmesinde ya duygusal- güdüsel etkenlere ya da bilişsel etkenlere önem vermektedirler. Bu etkenler Freud' un ve Piaget'in sosyalleşme kuramlarında ilk defa etraflıca incelenmiş ve sonraki kuramsal ve gürgül gelişmeler konuyu daha iyi anlamamıza yardımcı olmuştur. "³²

Bireyin, öğrenme süreci içerisinde güdülenme ve şartlanma yoluyla ahlaki gelişimini gerçekleştirmesi, dolayısıyla çevresel etkenlerin yoğun olması sonucu, bu etkiyle birlikte ahlaki gelişim sürecini yaşaması, sosyal öğrenme kuramının temel özelliğini oluşturmaktadır. Bu kuramın en önemli temsilcileri Skinner ve Eysenck, ahlaki ilke ve davranışların öğrenilmesi gözlem ve pekiştireçlerin öncelikli olduğunu

³¹ Çileli; Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi, s.9

³² Çiğdem Kağıtçıbaşı; İnsan ve İnsanlar, Evrim Yay., İstanbul, 1988, s. 247

vurgulamışlardır. "Sosyal öğrenme teorisi açısından ahlak, öğrenilmiş alışkanlıklar, tutumlar, diğer alışkanlıklardan ayırt edilmeyen değerlerden oluşur. İnsanın öğrendiği, sosyal çevresine ve bu çevre tarafından etkili olan pekiştirme mekanizmalarına bağlıdır. Bu nedenle de ahlaki davranış kültüre bağımlı olarak anlaşılır."³³ Ahlaki ilke ve davranışların toplum değerleriyle iç içe nasıl yerleştiği ve bireyin bu değerlerden doğru ya da yanlış ne derece etkilendiği hakkındaki veriler de bu kuramın temel noktalarıyla değerlendirilmesini sağlar.

Sosyal öğrenme kuramına göre, ahlaki davranışları istenilen yönde değiştirme, model taklit, ceza, ödül, pekiştirme gibi yöntemlerin etkili şekilde kullanılmasıyla sağlanabilir. Yani genel öğrenme ilkelerinde kullanılan yollar, ahlaki davranışların öğrenilmesinde de geçerlidir. "Ahlak davranışını, öğrenilen davranışlar bütünü içinde ele alan öğrenme kuramcıları bu tür davranışların kazanılmasında da geçerli olan ceza, ödül, pekiştirme, model ve taklit süreçleri üzerinde dururlar ve Skinner' in işlemsel öğrenme süreci doğrultusunda, davranışın istenilen yönde geliştirebileceği görüşündedirler."³⁴

Kişilik gelişimi içinde ahlaki yapılanmayı ayrıntılarıyla ele alan Freud, kendinden sonraki araştırmacılara öncülük etmiştir. Aslında ahlaki özelliklerin de birer öğrenme konusu olduğu fikrini başlatan kuramcı Freud'dur. Ahlaki anlamda çocuğu değerlendirirken Freud, süper ego terimini kullanır. Süperegoda da en etkili olan anne babanın katı tutumlarıdır. Çocuk vicdanı değerlendirmeleriyle bir kontrol mekanizması kurar ve bu süperegodur. "Freud'un ahlaktan anladığı suçluluk, utanç ve aşağılık duyguları aracılığıyla cinsel ve saldırgan dürtülerin süperegoda ile kontrol edilmesidir."³⁵

Davranışçı psikologlara göre de genel olarak onay alan ve pekiştirilen davranışlar doğru hoş görülme ve ceza gören davranışlar ise yanlıştır. Gerek psikanatik kuram gerekse davranışçılar ahlaki gelişim üzerinde yeterince durmamışlardır.

Ahlaki gelişim konusunda en kapsamlı araştırma yapan kuramcılar bilişsel gelişim

³³ Çiftçi; Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi, s.53 (Kohlberg, 1976/ 1995)

³⁴ Çileli; Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi, s.19

³⁵ Çiftçi; Kohlberg'in Bilişsel Ahl. Gel. Teo., s.52

kuramcılarıdır. Bu kuramcılara göre ahlaki gelişim aynı bilişsel gelişim gibi birbirinden bağımsız olmayan ve niteliksel farklılıklar taşıyan belirli evreler halinde incelenmektedir. Çocuğun düşünme biçimi, kural ve ilkeleri nasıl yorumladığı, öğrenme yaşantısı boyunca gerçekleştirdiği tutum ve davranışlarla ortaya koyulur. Ama bu her şeyden önce zihinsel bir süreçtir ve bu süreç bireyin tutarlılığıyla, etkili kavrayış ve ayır ediş gücüyle evreler halinde belirginleşir. "Bilişsel - ahlak gelişim teorisi, ahlaki düşünmenin evrensel basamaklarının gelişimine odaklanmıştır. Teoride, kişilerarası ilişkilerdeki çatışma durumları ile ilişkili olarak farklı düşünme biçimleri söz konusu edilmiştir. Ahlaki düşünmenin her bir basamağı, farklı çatışma durumlarında uygulanabilen, kendi içinde bağımsız ve tutarlı adalet teorisini temsil etmektedir."³⁶

Piaget ve Kohlberg ahlaki gelişimi bilişsel bir yaklaşımla ele almışlardır. Piaget çocukların ahlaki gelişimini anlatmak için, onların kural ve ilkeleri nasıl yorumladıklarının anlaşılması gerektiğini vurgulamış ve ahlaki gelişime zihin gelişimi açısından yaklaşan ilk psikolog olmuştur. Zihin gelişimi psikolojisine göre bilişsel yapının, bireyin kendi düşünüş ve eğilimlerini dış dünya ile etkileşime koyması süreci göz önüne alınırsa Piaget'in kuramında ele alınan evrelerin bu yapıyı ayrıntılı olarak ortaya çıkardığı görülecektir. Bu evreler düşünce yapısında meydana gelen niteliksel değişiklikler olup, her evre aynı zamanda niteliksel bir bütün halinde hiyerarşik bir zihinsel bütünlüğü oluştururlar.

Piaget'in ahlak gelişimi teorisi genel olarak şu esaslara dayanmaktadır; "Sınırlama ahlakından yardımlaşma ahlakına geçiş. Özel kurallara dayanan ahlaktan, neyin doğru neyin yanlış olduğu hakkında daha genel kavramlara ulaşma. Dış baskılarla, başkalarının öğüt ve zorlamalarıyla oluşan ahlaktan, kaynağı kendi içindeki ölçülerden alan iç ahlaka geçiş. Başkalarının eylemleri konusunda bir yargı verirken, bu eylemlerin olduğu ortamı anlamak için, anlayışla karşılamak için gittikçe artan bir istek ve yetenek."³⁷

³⁶ Çiftçi; Kohlberg'in Bilişsel Ahl. Gel. Teo., s.53

³⁷ Arthur Jersild; Çocuk Psikolojisi, Çev: Gülseren Gökçe, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yay., Ankara, 1985, C.3, s.161

Piaget'e göre çocuk olgunlaştıkça çevresiyle etkileşimi arttıkça ahlaki konulardaki düşünceleri de gelişir ve netleşir. Piaget bu gelişmeleri ölçmek için kısa hikaye ve oyunları kullanmıştır. Yaptığı gözlemler sonucunda, çocukların, gelişim dönemlerine bağlı olarak zihin faaliyetlerinin de farklılık arz ettiğini görmüştür. Bu, çocukların verilen hikayelerdeki problemleri çözmede de kendini göstermiştir. Piaget' in teorisinde kuralların nasıl algılandığı ve nasıl gerekçelendirildiği önemli bir konumdadır. "Piaget, genel ahlak oluşumunda geçerli kuralları ortaya çıkarabilmek için, çocukların oyun kurallarını nasıl algıladıkları konusuna eğilmiştir. Çünkü Piaget, "ahlak bir kurallar sistemidir ve ahlak gelişiminin temelini, bireyin bu kurallara saygıyı nasıl geliştirdiğini ortaya koyarak inceleyebiliriz." der."³⁸

Piaget'in kuramına göre çocuğun bilişsel gelişimine bağlı olarak ahlaki konulardaki yargı ve değerlendirmeleri de gelişir. Bu ahlaki yargılar önceleri, dışsal bir otoriteye bağlı iken, bilişsel gelişim ve çevreyle etkileşimine bağlı olarak ortaya çıkan özerk bir ahlaki yapıya dönüşür. O'nun kuramına göre bağımlı ve bağımsız olan iki farklı ahlak söz konusudur." Bütün incelemeleri sonucunda Piaget, iki tür ahlak yapısının varlığını ortaya koymuştur. Bunlar; yetişkine tek yanlı saygı ile doğasal ahlaki gerçekliğin yer aldığı bağımlı ahlaki, on bir on iki yaş civarında, zihinsel yapının gelişimine ve akranlarla eşit koşullarda yaşanan etkileşime bağlı olarak gelişen bağımsızlık kavramı ile ortaya çıkan bağımsız ahlak "³⁹ Dışsal kurallara ve otoriteye bağımlı dönemde ahlaki yargılar somut gerçeklere dayanarak verilir, yapılan davranışın gerisindeki nedenler dikkate alınmaz. Ama çocuk diğer çocuk ve insanlarla işbirliğinde bulunup etkileşime girdikçe katı kural düşüncesi esner ve daha hoşgörülü bir ahlaki yapı oluşturmaya başlar. Bu anlamda ceza, zorunlu bir durum değildir, ahlaki ilke yada kuralların ihlal edilmesinin mantıklı bir nedeni olabilir ve bu kavranmalıdır. Bu, ilerde çocuğun ulaşacağı çok daha olgun bir ahlaki yapıya işarettir. Çünkü çocukta artık adalet duygusu ve beraberinde getirdiği soyut kavramlar daha yerleşik hale gelmeye başlamıştır.

Kohlberg de bilişsel esaslara dayanan ve evrensel nitelikler taşıyan kuramını Piaget

---

³⁸ Çileli; Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi, s.31

gibi evreler halinde ortaya koymuş, ama farklı olarak, derin ahlaki değerlendirmeler gerektirecek daha ayrıntılı daha çok çatışma içeren hikayeler kullanmıştır. Aslında bu hikayeler birer ahlaki ikilemler manzumesidir diyebiliriz." Kohlberg hem çocukların hem de yetişkinlerin düşünce yapılarını ortaya koyacak ikilemler geliştirdi; deneklerin, ikilemleri çözmek amacı ile başvurdukları seçenekler ve bu seçeneklere ilişkin nedenlerini gruplayarak üç düzeyde altı ahlak gelişimi evresini geliştirdi.⁴⁰

5. Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Kuramı

Ahlak gelişimini bilişsel esaslarla ele alan ilk düşünür Piaget olmasına karşın, Kohlberg, ahlaki evre kavramını geliştirmiş, ve bu kavramı ahlaki yargıların değerlendirmesinde kullanmıştır. Kohlberg, ahlaki gelişim kavramlarını ayrıntısıyla ele almış ve geliştirdiği zihinsel ahlaki gelişim kavramıyla üç düzeyde altı evre ortaya koymuştur.

Kohlberg çalışmalarında, özellikle ahlaki değerlendirmeler yapılabilecek hikayeler seçmiş ve bireyin bu hikayelerle ilgili yöneltilen sorulara karşın yaptığı değerlendirmelerden yola çıkmıştır." Kohlberg, araştırmasını, çocukları oyunlarında gözleyerek değil, çocuklara ahlaki ikilemleri kapsayan belirli durumlar vererek, onlara bu durumlarda nasıl tepkide bulunacaklarını sorarak yürütmüştür."⁴¹ Kohlberg kullandığı ahlaki ikilemlere verilen cevapları değerlendirerek sınıflamaya tabi tutar ve temel olarak üç düzeyli bir ahlaki yapıya ulaşır; Gelenek öncesi düzey, Geleneksel düzey, Gelenek Sonrası düzey, aslında neyin ahlaki olarak algılandığının da bir göstergesidir. "Kohlberg hepimizin birinci aşama ile başladığımızı, ve bir çoğumuzun sadece ikinci aşamadan geçerek üçüncü aşamaya ya da büyük bir olasılıkla dördüncü aşamaya kadar ilerleyebileceğimizi iddia etmiştir. Beşinci aşama nadirdir; altıncı aşama ise neredeyse imkânsızdır."⁴²

Belli değerler doğrultusunda tutarlı davranışlar sergileyen insanlar ahlaklı olarak

³⁹ Çileli; Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi, s.42

⁴⁰ Çileli; Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi, s.49

⁴¹ Senemoğlu; Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, s.70

nitelendirilir. Bilişsel süreçlerin çok önemli olduğu ahlaki yargılama Kohlberg'in kuramında odak noktasıdır. Ahlaki yargılama, aslında bireyin başkalarıyla ilişkisini bir tartma sürecidir. Birey gelişim süreciyle birlikte toplumsallaştıkça kendi için önemli olan değerleri bir bir ortaya koyar. Bu yüzden bireyin toplumda rol alması ahlaki yargılamanın da kökenlerini oluşturur. İşte ahlaklı insan kendi değerleriyle toplumda yer alır. "Genellikle, değerleri olan ve bu değerler doğrultusunda davranan insan ahlaklıdır denilir. Aslında bu görüş, Kohlberg' e göre değerlerin çatıştığı bir ortamda yetersiz kalmaktadır. Ahlaki yargı, insan yaşamındaki işlevi çerçevesinde incelenmelidir. Böyle bir süreç zihni bir işlevi gerektirir. İşlevde değerlerin hiyerarşisinin belirlenmesi önemlidir. Bu işlem, her çelişkiyi çözerken başvurulmuş bütün düşünce süreçlerini içine alır."⁴³ Bu noktada insanların, yaşadıkları ahlaki çelişkileri çözmek için kullandıkları tüm bilişsel süreçlerin incelenmesi Zihinsel Gelişim Psikolojisinin temel konusudur.

Ahlaki davranış yada düşünce Kohlberg'e göre bilişsel bir yeterliliğin ifadesidir. Tüm bu bilişsel süreç içinde bireyin, ilkeli yargılamalar yapmak, ilkeli kararlar almak ve sonuç olarak ilkeli davranmak gibi bir sorumluluğu vardır. " Kohlberg'e göre ahlak, hak, haksızlık, doğru- yanlış, iyi kötü konularında bilinçli yargılama ve karar vermeyi ve bu kararlar doğrultusunda davranışta bulunmayı kapsayan bilişsel bir yapıdır."⁴⁴

Kohlberg'in kuramının bir özelliği de ahlakı, değerler doğrultusunda değil, insan yaşamındaki işlevi doğrultusunda ele almasıdır. Bu, aynı zamanda insanın ahlaki anlamda bilinçlenmesi işidir. "Ahlaki gelişim, ahlaki kuralların ve onların izlenmesinin geçerlilik nedenlerine ilişkin, gittikçe artan bir bilinçlenme- bilincin derinleşmesi ile oluşur."⁴⁵ Bu bilinçlenme de birey bizzat rol alır ve ahlaki yapılandırılmasını gerçekleştirir. Yine Kohlberg' in kuramına göre ahlaki ilkeler, pek çok isteğin çatışmasına bulunan bir çözümdür, temelde de adalet ilkesine dayanır. Kohlberg ahlaki ilkeleri, insanı yönlendiren bir güç olarak görür ki bu güç aslında bizi yaşama adapte

---

⁴² C. Daniel Baston- Patricia Schoenrade – W. Larry Ventis, Religion and Individual, New York, Oxford University Press, 1993, s.62

⁴³ Çileli; Ahlaki psikolojisi ve Eğ., s .44

⁴⁴ Çiftçi ; Kohlberg'in Bilişsel.;Ahlak ve Demokrasi Eğitimi, s.51

⁴⁵ Çiftçi; Kohlberg'in Bilişsel, s.55

eden kaynaştıran bir yoldur." Olgun prensipler Kohlberg'e göre kurallar (araç) ve değerler (amaç) değiller; ahlaki prensipler ahlakla ilişkili öğelerin somut durumlarla birleştirebilmesi için başvurulacak kılavuzlardır. "⁴⁶

Ahlaki yargıyı psikolojik yönleriyle nitelendiren Kohlberg, ahlaki yargının alt evresini şu özelliklerle tanımlamıştır;

1.Gelenek Öncesi Düzey: En düşük ahlak seviyeye işaret eden bu dönemin temel karakteristiği, ahlakın somut değerlerle ele alınmasıdır. Bencillik ve otoriteye boyun eğme etkindir.

Birinci Evre: Bağımlı Evre , (otoriteye itaat ve cezadan kaçınma)

Doğru olan, cezaya sebep olmayacak, otoriteyi memnun eden davranıştır. "Evrenin içeriği; doğru, kural ve otoriteye körü körüne boyun eğmedir. Ana amaç cezadan ve maddi zarardan kaçınmaktır."⁴⁷ Ben merkezci değerlendirmeler hakimdir. Davranışın altında yatan niyet veya neden kavranamaz, bir davranışa verilen ceza da anlamlandırılmaz. Önemli olan davranışın fiziksel açıdan ortaya koyduğu sonuçlardır. Büyük bir şey çalan daha hırsızdır veya yakalanmadığın sürece kopya çekmek normaldir, gibi.

İkinci Evre: Bireycilik, Karşılıklı Çıkar Alışverişi (Araçsal İlişkiler)

Bu evrede artık başkalarının da olduğu ve herkesin değer ve çıkarlarının farklı farklı olabileceği kavranmaya başlar ama kişisel çıkarlar daima öndedir. Yine somut değerlendirmeler hakimdir, önemli olan somut değerleri adil bir alışverişle elde edebilmektedir. " Adil yargı, bireye kazandırdığı yararlı sonuçlara dayanır. "⁴⁸

2. Geleneksel Düzey: Bu düzeyde insanların geneli tarafından kabul edilen kurallar esastır. Empatik düşünce benmerkezci düşüncenin yerini alır.

⁴⁶ Çileli; Ahlak Psikolojisi ve Eğ., s. 81

⁴⁷ Çileli; Ahlak Psikolojisi ve Eğ., s. 49

⁴⁸ Mehmet Zeki Aydın; Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi, Nobel Yay., Ankara, 2003, s. 47.

Üçüncü Evre: (Kişiler arası Uyum ve Bağlılık, İyi Çocuk Eğilimi)

Bu dönemdeki ahlaki yargılamada esas olan, toplumda kabul görmektir. Beklenen davranışı yapmak ve kurallara uygun hareket etmek, bir güven ortamı oluşturmak önemli olanıdır. "Kurallara bağlılık ve iyi adam olma, altın kuraldır."⁴⁹

Birey diğer insanlarla paylaştığı değerlerle artık benmerkezci düşünceden uzaklaşmaya başlamıştır.

Dördüncü Evre: Toplumsallaşma ve Vicdan (Kanun ve Düzen Eğilimi)

Bu dönemde önemli olan, toplumsal değerlerin korunmasıdır. Vicdanımızla çatışsa da toplum düzeni için davranmak esastır. Ahlaki yargıda bu esas doğrultusunda gelişir. Aslında bu dönem, vicdanın devreye girmesiyle birlikte yargısal davranışların temelini oluşturur.

3. Geleneksel Sonrası Düzey: Kohlberg bu döneme, ahlaki ilkelerin içselleştirilmesi ve ideal haline getirilmesi yönüyle işaret eder.

Beşinci Evre; Toplumsal Sözleşme ve Bireysel Haklar

Bu dönemde kuralla, toplum hayatını korumak kişisel hakları güvenceye almak için eleştirilir, sorgulanır. Bu anlamda toplum yararına olmayan kurallar değiştirilebilir. Çünkü insan hayatı her şeyin üzerindedir. Amaç bizatihi kural değildir.

"Evrenin Sosyal İçeriği; Toplum üstünde bakış açısını, toplumun bağlılık ve anlaşmalarından önde gelen, değer ve hakların varlığının farkında olan, akılcı bireyin bakış açısıdır."⁵⁰ Bu döneme şöyle bir örnek verilebilir; Hırsızlık hiçbir zaman meşru bir davranış değildir ama çalmanın cezası hiçbir zaman ölüm olamaz.

Altıncı Evre : İnsan Hakları ve Evrensel İlkeler

⁴⁹ Aydın ; Ahlak Öğretiminde Örnek Olay Inc., s. 48.

⁵⁰ Aydın; ;Ahlak Öğretiminde Örnek Olay Inc., s. 48

Bu düzeyde, evrensel ahlaki ilkelere göre düşünmek ve hareket etmek esastır. Ahlaki yargılama bu evrensel ilkelere göre yapılır. Adalet, eşitlik ve insan hakları temel dayanak noktalarıdır. Burada amaç insandır. Çok az insan bu ahlaki döneme ulaşabilir. Ahlaki yargının en güçlü düzeyini oluşturur.

Kohlberg'in geliştirdiği kuramdaki ahlaki dönem ve düzeylere bakıldığında, aslında ahlaki yargının yapılması veya böyle bir gelişimin olması, insanın toplumda ahlaki açıdan bir rol üstlenmesi serüvenidir de. Bu, çatışan istek ve değerlerin olduğu bir ortamda, ikilemlerle başa çıkmanın zorunlu bir sonucudur. "Ahlaki yargılama yeteneği, birbiriyle çatışan taleplerin ve değerlerin bulunduğu bir ikilem durumunda, bütün taleplerin perspektiflerinin üstlenilmesi, dikkate alınması ile her bir perspektiften bakıldığında da en adil görünen çözümün bulunacağı adalet problemlerinde tespit edilebilir. Bu, Kohlberg'in Raml's'dan aldığı ideal rol üstlenme sürecidir. "⁵¹

Kohlberg'in kuramının dikkat çeken bir yönü de ahlak eğitimiyle ilgili içerdiği boyutlardır. İlk olarak, ahlaki konuları içeren tartışmalar yaparak, değerlerin irdelenmesini sağlamak, çocukların bu yolla bir üst ahlaki düzeye ulaşmaları için uygun bir ortam oluşturmak temel amaçtır. Bu, özellikle okulda verilen ahlaki eğitim için çok gereklidir. İkinci olarak da demokratik bir ortam oluşturarak, çocukların bu sürece etkin olarak katılımını sağlamaktır.

Kohlberg'in ortaya koyduğu ahlaki gelişim dönemlerinin kesinliği ve evrensel yönleri tartışılmıştır. Örneğin Kohlberg, yaptığı araştırmalardan elde ettiği verileri tüm insanlara genellemiştir. Bunun yanında Kohlberg, bizzat davranışı değil, ahlaki yargılama gücünü değerlendirmiştir. Düşünce ve davranış arasında tutarsızlık gösteren insanlar yine Kohlberg'in kuramının zayıf noktasını oluşturmaktadır. Ama en çok tartışılan konu kuramın evrenselleştirilmesidir. "Kohlberg'in ahlaki gelişim evrelerinin evrensel olduğu, uygun koşullar altında her bireyin altı evre özelliği olan prensiplere dayalı ahlaki yargı geliştirebileceği, diğer bir deyişle, bireyin yapacağı seçimin evrensel ve bütün insanlar tarafından aynı durumda seçilebilecek özellik taşıyacağı

---

⁵¹ Çiftçi; Kohlberg'in Bilişsel , s.51

görüşü Kohlberg' in kuramının en çok tartışılan yönlerinden biri olmuştur.⁵² Tüm bunlara rağmen geliştirdiği kuramla hem çocukların hem de yetişkinleri ahlak yargılarını ortaya koymaya çalışan Kohlberg, farklı ortam ve durumlarda ahlaki ilkelerin nasıl yorumlandığını, soyut ahlaki değerlere nasıl ulaşıldığını ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu anlamda O' nun kuramı çocukların vs. ahlaki yapılarını anlayabilmek için kullanılarak bir taslak olabilir. Her kuramın geliştirilmeye muhtaç pek çok yönü vardır.

Kohlberg'in ahlaki düşünceyi açıklayan aşamalı modeli oldukça ilgi uyandırmış, fakat bir çok yönden de eleştirilmiştir. Bazıları modelin ampirik yönünü eleştirmiştir: bu üç seviyede ortaya çıkan altı aşama gerçekte niteliksel olarak ahlaki konularla ilgili ayrı düşünme yolları mıdır, yoksa sadece niceliksel bir farklılığı mı ifade etmektedir? Bu düşünme yolları Kohlberg'in iddia ettiği gibi hiyerarşik bir düzen içinde mi ortaya çıkmaktadır? Gerçekten bu ardıcıl yapı evrensel ve değişmez midir? Bir dereceye kadar bu gözlemlenen niteliksel farklılıklar ve ardıcılık Piaget tarafından tanımlanan ve sosyal öğrenme prensipleri ile de desteklenen bilişsel gelişim aşamalarının basit bir ürünü müdür? Diğer bazıları ise modelin kavramsal statüsünü eleştirmişlerdir: bu durum ahlaki gelişim döneminin gerçekte ne olduğunun tanımlanması yerine ne olması gerektiğinin bir tanımlanması mıdır? Diğer kültürlerdeki ahlaki gelişimi tanımlamada sınırlı değil midir? ⁵³

---

⁵² Çileli; Ahlak Pol. ve Eğ., s.81

⁵³ C. Daniel Baston- Patricia Schoenrade – W. Larry Ventis, Religion and Individual, s.65

II. BÖLÜM

DKAB DERSLERİ ve AHLAKİ GELİŞİM

1. DKAB Derslerinin Eğitimdeki Yeri:

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi, Anayasanın 24. maddesi ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunun 12. maddesi gereğince, ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer almaktadır.

Okulun temel işlevi toplumun bütün özelliklerini dikkate alarak, öğrencinin, gerçekliği bütünü ile kavrayıp buna uyum geliştireceği, aynı zamanda üretimi ve katılımcı bir süreç yaşayacağı yeterliklere sahip olmasını sağlamaktır. DKAB dersleri, okulun temel işlevini yerine getirmesinde önemli bir yere sahiptir. Özelde İslam dini genelde de diğer dinlerin ortaya koyduğu dünya görüşlerini, genel ilkeler doğrultusunda tanıtmak ve bilgi vermek bu derslerin temel işlevlerindendir.

DKAB derslerinin en çok göze çarpan işlevlerinden biri de öğrencilerin manevi ihtiyaç ve sorularına cevap vermek, bir yandan da öğrencilerin ahlaken tutarlı davranışlar ortaya koyabilen yetkin birer birey olmasında rehberlik yapmaktır. "Hangi anlayışa dayanırsa dayansın bütün eğitim sistemi ve felsefelerinde eğitimden beklenen temel görevlerin başında, fertlerin bütün yeteneklerini ortaya çıkarıp, geliştirmek, temel duygu ve

ihtiyaçlarını uyumlu bir şekilde doyumak gelmektedir. ⁵⁴

DKAB dersleri bir yandan da, insanın temel ihtiyacı olan, kendini gerçekleştirme faaliyetine destek olarak, eğitimin genel işlevini gerçekleştirmesine katkı sağlar. Eğitimin temel işlevlerinden biri de insanların birbirlerini tanıyabileceği, anlayabileceği, iyi ilişkiler kurabileceği ortamlar meydana getirmesidir. Böylece insanlar, birbirlerinin sahip olduğu inanç, davranış ve bunlara yön veren temel değerleri daha yakından tanıma imkanı bulurlar. Bu aynı zamanda toplumsallaşmanın en önemli basamaklarından biri sayılabilir.

Örgün eğitim sürecine etki eden pek çok disiplin vardır. Bu disiplinlerin çoğu hayatımızın belli dönemlerinde etkili olurken DKAB derslerinin özellikle ahlaki gelişime olan etkisi hayatın genelinde kendini gösterecek kalıcı etkiye sahip olabilecek mahiyettedir. Çünkü insanın Allah ve diğer varlıklarla olan ilişkisini varlıksal anlamda düzenleyecek temel ilkelerin bütünü, dinin temel kaynaklarına dayanılarak DKAB derslerinde verilmektedir. "Sağlam dini bilgilere sahip olanlar, tutarlı bir dünya görüşüne sahip olacakları gibi, konunun ve kendilerinin istismarına da fırsat vermeyeceklerdir. Bu nedenle DKAB alanında yapılacak eğitim, diğer disiplinlere göre daha ayrıcalıklı bir görünüm arz etmektedir. ⁵⁵

Uzun bir sürecin birikimi olarak günümüze kadar ulaşan dini kültür sahip olduğu bireye, herhangi bir olay veya durum karşısında, yorum yapabilecek konuma ulaştırıp, ufuk açıcı bir rol oynayabilir. Temel felsefi görüşler yanında dini söylemin oluşturduğu dikkate değer bir bakış açısı mevcuttur. Hayatı, bütünüyle kavrayabilecek mahiyette olan bu birikimin, öğrencilerin genelde kişilik gelişimine, özelde de ahlaki gelişimine farklı katkılar sağlayacağı umulmaktadır. ⁵⁶

Eğitimin temel görevlerinden biri olan, topluma uyum sürecine destek sağlama, bireyi, bir yandan kendi sorumluluklarıyla var olmaya alıştırırken diğer yandan toplumsal sürece etkin olarak katılım yolunda destekler. Toplumun sahip olduğu inanışları, bunların birey ve

⁵⁴ Recai Doğan- Cemal Tosun; İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi, PegemA Yay., Ankara, 2002, s.6

⁵⁵ İlköğretim DKAB Öğretim Programları ve Bir Uygulama Örneği, Ankara, 2000, s. 29

⁵⁶ Mehmet S. Aydın, Din Felsefesi, İzmir, 1999, s.306

önemlidir. Nihai olarak ahlaki eylemlerimiz, bizim duygularımızdan , tutumlarımızdan vs. bağımsız değildir.

Ahlaki davranışlarımız meydana gelirken, daha önce oluşturulan ve bilgiyle desteklenen ahlaki duygu yoğunluğu ve bu yoğunluğun ardından gelen nitelikli davranışlar, bizim, ahlaki ilkelere olan yaklaşımımızı ortaya koyar. Öğrencilerin, öğrenilen ahlaki değerleri içselleştirebilmeleri, DKAB derslerinin genel ahlaki hedefleri içerisinde yer alır.

İnanç ve ibadetlerin davranışları güzelleştirmedeki olumlu etkisinin fark edilebilmesi yine DKAB derslerinin genel hedefleri içerisinde yer alır. Bu noktada öğrencinin inanç ve ibadet konularında aldığı eğitimi önce anlamlandırması, daha sonra da içselleştirip davranış haline getirmesi beklenir.

Bireyde oluşturmak istenen ahlaki şuur, onun ahlaki ilke ve kuralları kavrayabilmesini sağlar. Bu aynı zamanda, iyi, kötü davranışlar ve bunların sonuçlarını da birbirinden ayırt etmeyi sağlayan bir yetenek olmalıdır. DKAB derslerinin günlük yaşamda etkili olabilmesinin bir sonucu olarak, ahlaki şuurdaki yetkinlik, öğrencilerde, olumlu bir kişilik gelişiminin temel dayanaklarındanır.

Ahlaki duygu ve düşüncelerden ayrı düşünemeyeceğimiz vicdan, bireyin aldığı bilgi ve kazandığı anlayışla birlikte, etkili ve olumlu bir araç haline gelebilir. Bu anlamda DKAB dersleri, ahlaki gelişimde vicdan olgusunu etkili bir şekilde değerlendirip, bireyin sorumluluk duygusuyla, kendi kendini değerlendirmesini sağlamalıdır. " Ahlak eğitimin en etkili araçlarından biridir vicdan. İnsanı hiç kimsenin göremeyeceği, hiçbir cezaya ve kötü muameleye uğramayacağından da emin olduğu durumlarda bile fenalık yapmaktan alıkoyabilir. Bu sebeple bireyleri aydınlık ve dürüst vicdanlara sahip olarak yetiştirmek ahlak öğretiminin hem aracı hem de amaç olmalıdır. ⁵⁸

Ahlaki bilgi ve duyguların var olması, ahlaki ilkelerin yerine getirilmesi için yeterli değildir. Birey, ahlakla ilgili kazanımlarını tutarsızlık göstermeden, karşıt pek çok şey arasından seçerek yani iradi bir davranış sergileyerek, günlük yaşamına aktarmalıdır. Bu

---

⁵⁸ Beyza Bilgin-Mualla Selçuk; Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri, Akid Yay., Ankara, 1991, s.112, 113

aynı zamanda ahlaki yeteneklerin de bireyde yerleşmesinin sağlar. Ahlaki ilkelerin içselleştirilmesi, DKAB derslerinin genel hedefleri içerisinde belirtilmiştir.

3. DKAB Derslerinin Ahlaki Hedeflerinin Kohlberg'in Kuramı Açısından Değerlendirilmesi

Ahlaki alanla ilgili bilgi ve değerlerin okulda, öğrencilere sistemli bir şekilde verilmesine kılavuzluk eden DKAB dersleri bir önceki bölümde sıraladığımız genel hedefleriyle öğrencilerin ahlaki açısından daha nitelikli hale gelmesine katkı sağlar. Bu anlamda DKAB derslerinde, ahlaki ilke veya kurallar, öğrencilerin duygu ve eğilimleri göz önüne alınarak, içinde bulundukları gelişim döneminin tüm özelliklerinin değerlendirmesiyle birlikte, genel öğretim ilke ve yöntemlerine uygun bir şekilde öğrencilere öğretilmeye çalışılır.

İlköğretim DKAB öğretim programında belirlenmiş olan genel hedefler içerisinde yer alan ahlaki hedefler, öncelikle ahlaki değerlerin bilinmesi, daha sonra bilinen bu değerlerin içselleştirilmesi, bundan sonra da ahlaki değerlerin kazanılıp, daha nitelikli hale getirilmesinde inanç esasları ve ibadetlerin olumlu etkisinin fark edilmesi esaslarına dayanır. Bu genel ilkeler çerçevesinde düşünerek alt yapısını oluşturduğumuz araştırmamızda, yapılacak değerlendirmeler, ilköğretim DKAB dersinin özel amaçlarının, ahlaki gelişime katkısının ne kadar önemli olduğunu tekrar ortaya koymuştur. Öğrencilerin ahlaki açıdan değerlendirmesini hedef edinen anket soruları ilköğretim 6, 7, 8 sınıflara uygulandığı için, bu sınıflar için belirlenen özel hedeflerin, Kohlberg'in kuramı açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

Genel olarak ahlaki hedeflerin değerlendirilmesinde önemli olan, belirlenen hedeflerin hangi ahlaki gelişim düzeyine işaret ettiğidir. Kohlberg'in kuramı ideal veya tam olmasa dahi, ahlaki açıdan yapılacak bir düzeylendirme, ahlaki gelişiminin daha ayrıntılı anlaşılmasında zemin oluşturabilir. Bu anlamda DKAB derslerinin özel hedefleri içerisinde yer alan ahlaki konulara ilişkin maddeleri seçmemiz yine bu maddelere uygun olarak anket sorularını düzenlememiz ve Kohlberg'in kuramı açısından bir ilişkilendirme yapmamız aynı mantığın bir devamıdır. Her bir sınıfı ayrı ayrı değerlendireceğimiz özel hedeflerin işaret ettiğini düşündüğümüz bilişsel veya duygusal alana ait yeterlikler, bu değerlendirmede

dikkate alınacaktır. DKAB dersi özel hedefleri içerisinde 6, 7 ve 8. sınıfa ait olan ve konumuzla ilgili olduğunu düşündüğümüz ahlaki hedeflerin Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramına göre değerlendirilmesi şöyledir;

VI. Sınıf Özel Amaçlarının Değerlendirilmesi:

- "Dinimizin yasakladığı kötü davranışlardan bazılarını sayar."

DKAB derslerini alan öğrencilerin bireysel olarak kazanmaları gereken özelliklerden biri de İslam ' ın iman, ibadet ve ahlak esaslarını tanıyabilmeleridir. Ahlaki açıdan önemli bir yeterliği ifade eden, kötü davranışlardan kaçınma davranışı bilişsel açıdan bilgi edinme basamağına denk gelmektedir. Ahlaki açıdan dinin emrettiği veya yasakladığı hususları bilmek, ahlaki duygu ve eğilimlerin yerleşmesi, bunların zamanla olumlu birer davranış olarak ortaya çıkmasına temel oluşturmaktadır.

Bilişsel açıdan hatırlama, tarif etme, ifade etme, zihin kapasitesine mal etme gibi yeterlilikleri ifade eden bu özellik, ahlaki açıdan Kohlberg'in kuramına göre, Geleneksel dönem kanun ve düzen eğilimi içerisinde değerlendirilebilir. Bu dönemde genel olarak toplumun veya bir otoritenin geneli tarafından kabul edilen kanun ve düzen esastır. Dinin yasakladığı davranışlarda bu yönüyle bireyi kanun ve düzene uyma fikrine yönlendirmektedir.

- "Bazı kötü davranış ve alışkanlıkların nasıl başladığını örneklendirir."

DKAB derslerinde, öğrencilerin, inanç ve ibadetlerin davranışları güzelleştirmedeki olumlu etkisini fark etmeleri, ahlaki açıdan kazanmaları gereken bir özelliktir. Bu genel amaç doğrultusunda öğrencinin, kötü alışkanlıkların nasıl başladığı konusunda bir farkındalık geliştirip, örneklendirebilmesi bilişsel açıdan anlama davranışının başladığına işaret eder. Yani öğrenci bilgiyi kendine mal etmeye başlamıştır. Bu, aslında yeni bir anlatımla konuyu tekrar gözden geçirebilmedir. Kohlberg'in kuramını göz önüne alarak düşündüğümüzde bu özellik ahlaki açıdan, önemli bir yetkinliği ifade eder. Kural veya bilgilerin, toplum hayatını korumak ve aynı zamanda kişisel hakları güvenceye almak için sorgulandığı, değerlendirildiği Gelenek sonrası düzey, Toplumsal sözleşme ve bireysel haklar düzeyine

karşılık gelebilir.

" Kötü alışkanlık ve davranışlardan kendini koruma da dinin ve ahlak ilkelerinin kendisine nasıl yardım edebileceği ile ilgili örnekler verir. "

Öğrenilenlerin yeni, özel ve somut bir duruma uygulayabilmesi bilişsel açıdan önemli bir yeterliliktir. Dinin ve ahlak ilkelerinin bireyi, kötü alışkanlıklardan korunma, konusunda nasıl yardımcı olacağına dair örneklendirme yapabilme, davranışı keşfetme, nitelendirme, sorunu çözme gibi bilişsel yeterlilikleri de içine alan bilişsel alan basamaklarından, uygulama becerisine işaret eder. Öğrencinin, toplumda meydana gelen pek çok olay ve durumu gözlemleyip, kötü alışkanlıklar ve dini ahlaki ilkeler konusunda böyle bir nitelendirme yapması, kavranan bilginin, bir aşama daha elde edilerek kişiliğe mal edildiği, gerek toplumsal, gerekse kişisel açıdan bir değerlendirme yapıldığını göstermektedir. Ahlaki açıdan Kohlberg'in kuramını dikkate aldığımızda bu özellik, yine Gelenek sonrası dönem, Toplumsal sözleşme ve bireysel haklar düzeyine karşılık olabilmektedir. Çünkü bu düzeyin sosyal içeriği, hak ve değerlerin, evrensel ilkelerin varlığından haberdar olarak, toplumun üzerinde bir bakış açısı geliştirebilmektir. Amaç kural değil bireydir. Birey, kötü alışkanlıklar konusundaki dinin etkisini, toplumsal olguları gözlemleyerek, değerlendirdiği ve bunu kişiliğine mal ettiği için bu düzeyde olduğu kanaati hakim olmuştur.

-" Kul hakkına saygı göstermenin bilincine varır. "

Öğrencilerin, ahlaki değerleri bilen ve bunlara saygı duyan erdemli birer birey olmaları DKAB derslerinin ahlaki hedeflerindendir ve genel hedefler içerisinde yer alır . Bu amaç doğrultusunda kul haklarını bilmek ve saygı göstermek, benimsenen, önemsenen bir değeri kabul etme ve bu konuda kararlı olmaya işaretler. Bilişsel olan basamakları açısından, bu şekilde, bir değeri kabullenme ve bağlılık gösterme, duyuşsal olan basamaklarından olan, değer vermeye karşılık gelmektedir.

Kohlberg'in kuramı açısından şöyle bir değerlendirme yapılabilir; adalet, eşitlik ve insan haklarının temel dayanak olarak kabul edildiği ahlaki düzey Gelenek sonrası düzey, insan hakları ve evrensel ilkeler evresidir. Bu aynı zamanda ahlaki yargının en üst düzeyini oluşturur.

VII. Sınıf Özel Amaçlarının Değerlendirilmesi:

- " İslam dininin güzel ahlaklı olmayı öğütlediğini bilir.

DKAB derslerini alan bir öğrencinin, İslam'ın iman, ibadet ve ahlak esaslarını tanıması, bu dersin bireysel açıdan edindiği genel hedeflerdendir. İslam'ın güzel ahlaklı olmayı öğütlediği bilgisi, ahlaki açıdan yetkin hale gelme veya böyle bir gelişmeyi hedeflemenin de ön koşulu sayılır. Bu, İslam'ın ahlak anlayışı hakkında bir tanımlamadır. Böyle bir davranış bilişsel olan basamaklarının ilki olan bilgi düzeyine işaret eder. Kanunlara sorgusuz teslimiyetin esas olduğu, toplumun menfaati gözetilerek, düzeni korumak adına böyle bir vicdani değerlendirilmenin yapıldığı dönem Kohlberg'in kuramında, geleneksel düzey, kanun ve düzen eğilimine karşılık gelebilir. İslamın güzel ahlaklı olmayı öğütlediği bilgisi, dinin, ilkeleriyle toplumda oluşturduğu temel bir düzene işarettir. Bireyin böyle bir düzene hizmet ederek, dinin bu ilkesine kulak vermesi Kohlberg'in kuramındaki kanun ve düzen eğilimine uygundur.

- " Görev bilincinin ve doğru sözlü olmanın dinin isteği olduğuna inanır."

DKAB derslerinde edindiği ahlaki ilkelerle öğrencinin, dinin temel esasları edinmesi amaç edinilir. Bu doğrultuda görev bilinci ve doğru sözlü olmanın ve göreve sadakatin çok önemli olduğunu kavrar ve bu konuda kararlı tutumlar sergilemeye çalışır. Bu duyuşsal anlamda, inanç ve değerleri kabullenip benimsendiğinin göstergesidir. Dinin görev ve doğru sözlülük konusundaki ilke veya isteğini dikkate alıp uyma ve özellikle buna dinin isteği olduğu için uymak, Kohlberg'in kuramında Geleneksel dönem, kanun ve düzen eğilimine uygun bir davranıştır. Dinin istekleri artık toplumsal birer değerdir. Önemli olan da toplumsal değerlerin korunmasıdır.

- " Karşılaştığı zorluklarla baş etmesi ve onları yenmesi gerektiğinin farkında olur ."

Zorluklarla mücadele konusunda geliştirilen bir farkındalık, veya duyarlılık davranışı duyuşsal alanın ilk basamağı olan almaya işaret eder. Böyle bir durumda zorluklarla baş etme fikrini telkin eden otorite, DKAB derslerinin genel amaçları doğrultusunda düşünüldüğünde dini ahlaki kurallardır. Bu anlamda Kohlberg'in kuramında yer alan

Geleneksel düzey, kanun düzen eğilimi bu davranışın temel özelliğini ifade edebilir.

-" Doğru bilginin, doğru davranışların doğurduğunun farkında olur ."

Duyarlılık, dikkatli olma, farkında oluş gibi bilişsel özellikler duyuşsal alan basamaklarının ilki olan alma düzeyinin belirtileridir. Doğru bilginin doğru davranışlar için temel teşkil ettiğinin farkında olma, DKAB derslerinin genel amacı doğrultusunda düşündüğümüzde, inanç ve ibadetlerin davranışları güzelleştirmedeki olumlu etkisini fark etme amacıyla bütünlük arz etmektedir. Kohlberg'in kuramına göre bu dini kural ve ilkelerin birey veya toplum üzerinde oluşturduğu etkiyle ifade edilebilecek Geleneksel düzey, kanun ve düzen eğilimine uygun olabilmektedir. Çünkü böyle bir davranış dini kuralları edinip, doğru davranışlara yönelme konusunda bir tutum elde etmeye yönelik olabilir.

-" Görgü kurallarına uymanın kişiliğine değer kattığının bilincinde olur “

Öğrencinin, DKAB derslerinde edindiği ahlaki değerleri içselleştirebilmesi genel ahlaki hedeflerindendir. Görgü kurallarının kişiliğine değer kattığı bilincine ulaşmak duyuşsal alan basamaklarından, değer verme düzeyinin belirtileridir. İnanç, değer ve tutumların genel olarak ilgili olduğu bu basamakta yer alan davranış Kohlberg'in kuramına göre, önemli bir ahlaki düzeyin özelliklerini taşır. Bu düzey çok az insanın ulaştığı Gelenek sonrası, İnsan hakları ve evrensel ilkeler evresidir. Çünkü birey görgü kurallarına, kişiliğine değer katmak gibi yüksek bir gerekçeyle uymaktadır. Bu ahlaki yargının en güçlü düzeyidir. Bu özel amaç Kohlberg'in kuramının tamamına hakim olan gerekçelendirme mantığına da uygundur.

-" Savurganlığın, kaçınılması gereken davranış olduğunun farkında olur."

Dinin, sakınılması, gereken davranışlar konusunda, öğrencinin geliştirdiği farkında oluş, duyuşsal alanın alma düzeyine işaret eden bir davranıştır. Savurganlık kaçınılması gereken kötü bir alışkanlıktır, dini kural ve ilkeler böyle bir davranışı yasaklamıştır. Dolayısıyla birey toplumsal düzeni destekleyen bir vicdani davranışla bu kurala uyar. Savurganlığın kaçınılması gereken davranış olduğunu kabul eder ve buna göre davranır. Bu, Kohlberg'in kuramında geleneksel dönem kanun ve düzen eğilimine uygun olabilir.

VIII. Sınıf Özel Amaçlarının Değerlendirilmesi:

- " Bütün dinlerdeki birbirine benzeyen temel ahlaki kuralları örneklerle açıklar. "

İlköğretim DKAB Öğretim programının temel amaçlar içerisinde olan," Diğer dinleri temel özellikleriyle tanıma " ve " İslam dinini ve diğer dinleri ana kaynaklarına dayalı olarak tanımaları gereğini kavrama " ilkeleri gereğince öğrenci, mensubu olduğu dinin ve genel anlamda bütün dinlerin evrensel ahlaki ilkelerini de bilmeli, sadece bilmekle kalmayıp bu ilkeleri açıklamalıdır. Bu davranış bilişsel alan basamaklarından uygulamaya denk gelmektedir. Çünkü bir ilkeyi örneklerle açıklayabilme o ilkeyi kullanmaya, uygulamaya zemin oluşturur. Bütün dinlerde yer alan evrensel ahlaki değerlere ulaşmak ve bu değerleri açıklayabilmek Kohlberg'in kuramına göre geleneksel dönem kanun ve düzen eğilimine karşılık olabilir. Çünkü dinlerdeki bu ahlaki ilke veya kanunlar, evrensel ahlaki esasları oluşturmakta ve dinin kanun koyma, bu yolla da toplumsal düzenlilik oluşturma gücüne işaret etmektedir.

- " İnsan öldürmenin, hırsızlığın ve yalancı şahitliğin bütün dinlerde yasak olduğunu açıklar."

Ahlaki bir ilkeyi açıklamak, ahlaki alanda elde edilen bilgiyi anlama basamağını oluşturur. Hırsızlık, yalancı şahitlik gibi kötü davranışların bütün dinlerde yasak olan evrensel ilkeler olduğu bilgisini kendine mal eden öğrenci, neden-nasıl sorularını göz önüne alarak, kendi anlatım biçimiyle konuyu açıklar ve bilişsel alan basamaklarından, kavrama düzeyine işaret eden bir davranış biçimi sergiler. Böyle bir davranış bir önce geçen amaçta olduğu gibi Kohlberg'in kuramına açısından kanun düzen eğiliminin göstergesi olabilir. Çünkü insan öldürme, hırsızlık vs. kötü davranışlar tüm dinlerde, yapılması yasaklanan birer emirdir, uyulması gereken bir kanundur ve toplumsal düzenlilik de bu kanunlarla sağlamaktadır. Bu davranış, vicdani değerlendirmeye varılan bir toplumsal sorumluluğun bir ifadesi sayılabilir.

Bütün bu değerlendirmelerden sonra dikkati çeken bir husus şudur; Kohlberg'in kuramı gerekçeler üzerine oturtulan ahlaki yargılardır, yani kuramda düzey belirlemenin temel mantığı bireyin ortaya koyduğu gerekçelerdir. Bu gerekçeler bize öğrencinin ahlaki düzeyi

hakkında ipuçları verir. İlköğretim DKAB derslerinde yer alan, değerlendirmemizde maddelerle yer alan, ahlaki yeterliklerle özellikle ilgili olduğumu düşündüğümüz hedeflerden çoğu, düşünce veya davranış açısından herhangi bir gerekçeye sahip değildir. Gerekçeli hedefe verebileceğimiz tek örnek daha önce de belirttiğimiz gibi VIII. Sınıf amaçları içerisinde yer alan "Görgü kurallarına uymanın, kişiliğine değer kattığının bilincinde olur." maddesidir." Bu, üst düzeyde bir ahlaki yeterliliğe işaret eder. Dolayısıyla ilköğretim DKAB derslerinde yer alan ahlaki hedeflerin gerekçeler dikkate alınarak tanımlanmasının, öğrencilerin ahlaki yargılarını değerlendirmede önemli katkılar sağlayacağını düşünülmektedir.

İlköğretim DKAB Öğretim programının özel amaçlarının değerlendirilmesi sonucunda, Kohlberg'in kuramı içerisinde yer alan ahlaki düzeylendirme esasının, DKAB dersinin hedefleriyle pek uyuşmadığı görülmektedir. Buna göre VII. sınıf hedefleri VI sınıfa nazaran daha alt düzeyde ahlaki hedefleri içermektedir. VII. Sınıf ahlaki hedefleri daha çok geleneksel düzeyde kalmaktadır. VI. sınıfta ahlaki gelişim düzeyi Gelenek sonrası döneme daha yakın hedefler içermektedir. VIII. sınıf ahlaki hedefleri de VII. Sınıf gibi geleneksel düzeye işaret etmektedir. Dolayısıyla, Kohlberg'in kuramında yer alan bilişsel gelişime uygun olarak aşamalık kaydeden ahlaki gelişim, ilköğretim DKAB derslerinin özel hedefleri içerisinde aşamalı bir düzenlilik şeklinde yer almamaktadır. Bu açıdan DKAB özel hedeflerinin gözden geçirilmesi, hem bilişsel hem de ahlaki gelişim esasları açısından faydalı olabilir. Kohlberg'in kuramının genel geçer veya ideal olmadığını daha önce belirtmiştik ama ahlaki düzeylendirme ve ahlaki yargıların değerlendirilmesinde en gelişmiş kuram olduğu unutulmamalıdır.

İlköğretim DKAB dersinin özel amaçlarıyla Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramı arasında yaptığımız değerlendirme farklı şekillerde de yapılabilir. Temel mantık olarak, özel hedefler, Kohlberg'in kuramında en çok hangi dönemle ilişkili görülüyorsa o yönde bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Bu bahsedilen hedefin diğer dönemlerle hiç alakası yoktur, kesin çizgilerle ayrılmıştır denilemez.

III. BÖLÜM

İLKÖĞRETİM II. KADEME ÖĞRENCİLERİNİN AHLAKİ GELİŞİMLERİ İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLARI

1. Kişisel Bilgiler

Araştırmanın bağımsız değişkeni olarak yer alan bu veriler araştırmaya katılan öğrencilerin kişisel durum ve özellikleri hakkında tanıtıcı bilgilerden oluşmaktadır.

1.1 Öğrencilerin Okullara Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan öğrencilerin hangi okuldan kaç kişi olduğunu cinsiyetlere göre ayırım da göz önüne alınarak tespiti amacıyla aşağıda verilen tablo ortaya çıkarılmıştır.

Tablo 1 : Öğrencilerin okullara Göre Dağılımı			
			Toplam
	kız	erkek	
Şehit Adem Canpolat İlköğretim Okulu	40	50	90
Ahmet Yesevi İlköğretim Okulu	27	41	68
Toplam	67	91	158

Tabloya göre araştırmaya toplam 158 öğrenci katılmış ,bu öğrencilerin %61,4'ü Şehit Adem Canpolat İ.Ö.O ' ndan, %38'6'sı Ahmet Yesevi İ.Ö.O ' ndandır. Bu öğrencilerin %42,4'ünü kız, %57,6'ını erkek öğrenciler oluşturmaktadır.

1.2 Öğrencilerin Doğum Tarihlerine Göre Dağılımı

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşlarının hangi ağırlıkta olduğunu tesbit amacıyla aşağıdaki tablo ortaya çıkmıştır.

Tablo 2 : Öğrencilerin Doğum Tarihlerine Göre Dağılımı		
	Frekans	Yüzde
Cevapsız	8	5,1
1991	2	1,3
1992	9	5,7
1993	40	25,3
1994	56	35,4
1995	42	26,6
1996	1	,6
Toplam	158	100,0

Buna göre öğrencilerin % 5,1' i doğum tarihini bilmiyor veya hatırlayamamış. Bulundukları sınıf gereği yaş ortalamaları aynı olan öğrencilerden 20'si bu ortalamadan uzaktır. Öğrencilerin ahlaki gelişim düzeylerinin anlaşılmasında yaşın önemli bir ayrım olduğu dikkate alınır, ortalamadan farklı yaşta olan öğrencilerin ankete verdikleri cevaplarda az da olsa bu etkinin gözlendiği görülmüştür.

1.3 Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıflara Göre Dağılımı

Tablo 3: Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıflara Göre Dağılımı		
	Frekans	Yüzde
6. Sınıf	56	35,4
7. Sınıf	52	32,9
8. Sınıf	50	31,6
Toplam	158	100,0

Araştırma yapılırken her sınıftan sabit sayıda öğrenciye anket sorularının yönetilmesi kararlaştırılmış fakat her sınıftaki öğrenci sayısı sabit olmadığı için belli sayıdaki öğrenciye anket uygulanmıştır. Anketlerden biri yazı okunamadığı için değerlendirmeye alınamamıştır. Tedbir olarak her sınıfın birer şubesinden bir kaç öğrenci fazla alınmıştır. Tabloya göre öğrencilerin % 35,4'ü 6. sınıflardan % 32,6 7. sınıflardan, % 31,6' sı da 8. sınıflardandır. Tüm sınıflardan katılan öğrencilerin oranı birbirine yakındır.

1.4 Öğrencilerin Annelerinin Öğrenim Durumu

Tablo 4 : Öğrencilerin Annelerinin Öğrenim Durumu		
	Frekans	Yüzde
Cevapsız	2	1,3
Okur Yazar Değil	39	24,7
İlköğretim	111	70,3
Ortaöğretim	6	3,8
Üniversite	0	,0
Toplam	158	100,0

Tablo 4'e göre öğrencilerin anneleri içerisinde üniversite mezunu bulunmamaktadır. Lise

mezunu yalnızca 6 kişidir ve bu ancak % 3,8' lik bir kısma tekabül etmektedir. Annelerin % 70,3 gibi büyük bir bölümü ilköğretim mezunudur. Okur yazar olmayanların sayısı oldukça fazladır. Bu oran % 25 ' e yaklaşmaktadır.

Öğrencilerin ahlaki gelişimlerinde, ebeveynlerin bilinçli olmasının, gerektiği zaman çocuklarını yönlendirmesinin önemi büyüktür. Diğer önemli bir noktada, genel de tüm okul yaşamı, özelde DKAB dersinin verimli olabilmesinde, anne-babanın olumlu ve işbirlikçi tutumu gereklidir. Çünkü öğrenim durumunun yüksek olması, çocuğuyla daha ilişkili olan annenin sahip olması gereken temel yeterliliklerden biridir ve ahlaki gelişimin alt yapısının edinildiği aile ortamında vazgeçilmez bir unsurdur.

1.5.Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumu

Tablo 5: Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumu		
	Frekans	Yüzde
Cevapsız	7	4,4
Okur Yazar Değil	6	3,8
İlköğretim	102	64,6
Ortaöğretim	29	18,4
Üniversite	14	8,9
Toplam	158	100,0

Tabloya göre öğrencilerden %8,9'luk kısmının babası üniversite mezunudur. Öğrencilerin bulunduğu sosyo-kültürel ortam düşünüldüğünde bu önemli bir orandır. Annelere oranla lise mezunu babaların sayısı da oldukça fazladır. Okur-yazar olmayanın oranı yalnızca %3,8'dir. Yine bu oran annelerle karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Öğrencilerin %4,4'ü babalarının mesleği hakkında bir cevap bildirmemiştir. Bunun, öğrencilerin, babalarının öğrenim durumunu tanımlayamadıklarından ileri geldiği düşünülebilir.

1.6.Öğrencilerin Annelerinin Meslek Durumu

Tablo 6 : Öğrencilerin Annelerinin Meslek Durumu		
	Frekans	Yüzde
Cevapsız	4	2,5
Evhanımı	154	97,5
Diğer	0	,0
Toplam	158	100,0

Tabloya göre, öğrenci anneleri içerisinde bir mesleği sürdüren hiç kimse bulunmamaktadır. Öğrencilerin % 97,5 'inin annesi ev hanımıdır. Bu oran bize, annelerin çocuklarıyla daha

çok zaman geçirdiği ve hayatlarında daha çok etkili olabileceği gerçeği düşündürmektedir.

1.7 Öğrencilerin Babalarının Meslek Durumu

Tablo 7 : Öğrencilerin Babalarının Meslek Durumu		
	Frekans	Yüzde
Cevapsız	4	2,5
Çiftçi	50	31,6
İşçi	15	9,5
Memur	32	20,3
Esnaf	44	27,8
Serbest Meslek	13	8,2
Toplam	158	100,0

Öğrencilerin bulunduğu toplumun önemli bir kesimi gelirini tarımdan elde etmektedir. Bu oran tabloya göre % 31 'lik bir dilime karşılık gelmiştir. % 27,8 gibi önemli bir kısmı da ticaretle meşguldür. Öğrencilerin %20,3'ünün babası da memurdur.

1.8. Öğrencilerin Ailelerinin Gelir Durumu

Tablo 8 : Öğrencilerin Ailelerinin Gelir Durumu		
	Frekans	Yüzde
Cevapsız	9	5,7
0-500 YTL	71	44,9
500-1000 YTL	58	36,7
1000-1500 YTL	18	11,4
1500-2000 YTL	0	,0
2000 YTL Üzerinde	2	1,3
Toplam	158	100,0

Tablo da görüldüğü gibi öğrencilerin ailelerinin % 44,9 'luk kısmı ekonomik gelir açısından çok zayıftır. % 36,7'lık kısmı ise orta gelire yakın bir durumdadır. % 1,3 gibi çok az bir kısım ekonomik açıdan yeterli bir gelir düzeyine sahiptir denebilir fakat, ekonomik gücü yüksek ailelerin büyük kısmının çiftçi ve esnaf ailelerinden oluştuğu ve bunların aylık sabit geliri olmadığından ankete sağlıklı aktarılamayabileceği dikkate alınmalıdır.

2.Öğrencilerin Ahlaki Konularda Örnek Aldıkları Kişilere İlişkin Bulgular

Öğrencilerin “Ahlaki konularda kimi örnek alıyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin veriler şu şekildedir.

Tablo 9 : Öğrencilerin Ahlaki Konularda Örnek Aldıkları Kişiler		
	Frekans	Yüzde
Cevapsız	1	,6
Anne	6	3,8
Anne, Abla veya Ağabey, DKAB Öğretmeni	1	,6
Baba	3	1,9
Anne-Baba	74	46,8
Abla veya Ağabey	5	3,2
DKAB Öğretmeni	24	15,2
DKAB Öğretmeni ve Başkası	1	,6
Başka	3	1,9
Anne-Baba ve DKAB Öğretmeni	32	20,3
Anne-Baba, DKAB Öğretmeni ve Başkası	1	,6
Hepsi	1	,6
Nine veya Dede	1	,6
Anne-Baba, Abla veya Ağabey, DKAB Öğretmeni	4	2,5
Anne-Baba, Abla veya Ağabey, DKAB Öğretmeni	1	,6
Toplam	158	100,0

Öğrencinin ahlaki konularda kimi model aldığı, onun ahlaki konulardaki tutum ve davranışlarını etkiler. Tabloya göre, öğrencilerin % 46,8 gibi önemli bir kişi ahlaki konularda anne ve babasını örnek almaktadır. Bu, gerek okul öncesi dönemde gerekse tüm okul yaşamı boyunca öğrencinin, ahlaki konuları değerlendirmesinde ebeveynlerin ne derece etkili olduğu tezini desteklemektedir.

Araştırmamız açısından önemli olan DKAB dersleri ve dolayısıyla DKAB öğretmenlerinin ahlaki konularda, öğrencilere etkisi % 15,2 'dir. Tabloya göre dikkate değer bir oran da anne - baba ve DKAB öğretmenin aldığı orandır. Bu da % 20,3 'tür.

Ebeveynlerden annenin ahlaki gelişimdeki örnekliği, babanın iki katıdır. Tablo içinde yer alan "başka" maddesini seçen öğrencilerin hepsi Hz. Muhammed' i bu maddeye eklemiştir. Ahlaki konularda model almayan yalnızca bir öğrenci bulunmaktadır.

3. Öğrencilerin DKAB Programında Yer Alan Ahlaki Konularda Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Düzeylerine Göre Durumlarına İlişkin Bulgular

DKAB programında yer alan amaçlar içerisinde, ahlaki konulara ilişkin yargılar oluşturulmuş ve bu yargılar öğrencilerin ahlaki gelişim düzeylerini ölçecek şekilde maddelendirilerek anket soruları şeklinde düzenlenmiştir. Öğrencilerden DKAB dersleri ile

ilgili verilen ahlaki ilkeler hakkında düşünerek neden bildirmeleri, dolayısıyla ahlaki yargıya ulaşmaları beklenmektedir. DKAB derslerinde edindirilmeye çalışılan ahlaki ilkelere göre düzenlenen soru formatı, doğrudan öğrenciyi Kohlberg'in kuramının temelini oluşturan ahlaki yargılama sistemine götürmektedir. Bu mantığın bir devamı olarak öğrencilerin verdiği cevaplar Kohlberg'in üç ahlaki düzeyi, altı evresine göre değerlendirilmiştir. Bu anket maddelerine verilen cevaplar ve değerlendirmeler, bize öğrencilerin ne kadarının hangi ahlaki yargılama düzeyinde olduğu hakkında bilgi verecektir.

Tablo 10 : Öğrencilerin “Yalan söylememek gerekir “ Ahlaki Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	1	,6
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	10	6,3
	2,00	17	10,8
Geleneksel Dönem	3,00	36	22,8
	4,00	84	53,2
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	5	3,2
	6,00	5	3,2
	Toplam	158	100,0

Tablo 10'a göre öğrencilerin % 6,3'lük kısmı, ahlaki gelişimin en düşük düzeyi olan gelenek öncesi dönem otoriteye itaat ve ceza dönemine ilişkin yargılamada bulunmuştur. % 10,8'i ise yine geleneksel dönem araçsal ilişkiler dönemindedir.

Yine tabloya göre, öğrenciler, yalan söylememek gerekir" şeklindeki ahlaki ilke hakkında farklı sebeplerle yargılamada bulunmuşlardır. Bu yargıların değerlendirilmesi sonucu öğrencilerin %53,2 gibi çok önemli bir kısmı Geleneksel dönem kanun ve düzen evresinde olduğu görülmüştür. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir:"Allah katında ve dünyada çok kötü bir şeydir". Yalan söylememenin sebebi, dinen günah yada yasak olmasıdır. Yalan söylemenin dinen reddedilen bir emir niteliğinde olması öğrenciyi bu davranıştan uzaklaştırmaktadır. Dini öğütler bireyi yalandan kaçınma davranışa yönlendirmektedir. Öğrencilerden %22,8'lik bir kısım da ahlaki yargılamalarıyla yine Geleneksel dönem, iyi çocuk eğilimine dahil olmuşlardır. Yani öğrencilerden %22,8'i yalan söylememenin gerekçesini başkalarının takdir veya onayında bulmuşlardır. "Yalan söylersem bana zararı olur, bir günde bana söylerler vs... gibi yargılamalarla üçüncü en yüksek oranı Geleneksel öncesi dönem araçsal ilişkiler evresini oluşturmaktadır.

Öğrencilerin çok az bir kısmı yalan söylemenin ilke olarak yerleşip içselleştirildiği, kişiliğe mal edildiği düşünülen, geleneksel sonrası döneme ulaşmışlardır. Bu oran toplamda % 6,4'tür. Öğrencilerden bazıları yalan söylememenin gerekçesini "kendime yakıştıramıyorum" şeklinde belirtmişlerdir. Yüksek ahlaki düzeye işaret eden bir başka örnek de "Yalan söylemeden de her şey çözülür."dür. Sonuç olarak, öğrenciler, "yalan söylememek gerekir" ilkesiyle ilgili ahlaki yargılama düzeyi konusunda beklenen ahlaki gelişmişliğe ulaşamamışlardır.

Tablo 11: Öğrencilerin “Hile yapmamak gerekir “ Ahlaki Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	6	3,8
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	11	7,0
	2,00	15	9,5
Geleneksel Dönem	3,00	43	27,2
	4,00	72	45,6
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	8	5,1
	6,00	3	1,9
	Toplam	158	100,0

Tablo 11' e göre " hile yapmamak gerekir" ahlaki ilkesine, öğrencilerin getirdiği yargılamaların % 7,0' lık kısmı Gelenek öncesi dönem; otoriteye itaat ve ceza evresine dahil olmaktadır. Çünkü toplam öğrenci içerisinde %7,0'ı, bir ceza korkusuyla hile yapmamak gerektiğini düşünmektedir. Öğrencilerin % 9,5 'i hile yapmamaya gösterdiği gerekçelerle Gelenek öncesi dönem karşılıklı çıkar evresine dahil olmuşlardır. Öğrencilerin % 27,2' sini hile yapmamak gerektiği konusundaki ahlaki yargılamalarıyla geleneksel dönem, iyi çocuk eğilimi evresine ulaşmışlardır. Yani hile yapmamanın gerekçesi başkalarının takdir ve onayı, başkalarınca beğenilmektir. Bu oran en yüksek ikinci dilimi oluşturmaktadır. Tabloda görülen en yüksek oranı Geleneksel dönem kanun ve düzen eğilimi evresi oluşturmaktadır. Bu bize hile yapmamanın, öğrenci tarafından, dinen yasak veya yapılmamasının gereken bir emir olarak algılandığını göstermektedir. Bu oran % 45,6 dır ve ahlaki düzeylendirme açısından dikkate değer bir rakamdır. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: " Günah, başkalarını kandırmak doğru değil." Fakat öğrencilerin hile kavramını nasıl tanımladıkları hakkında bazı belirsizlikler vardır. Örneğin, "Hiçbir şeyi hakkımızla alamayız." Şeklindeki ifade öğrencilerin hak kavramı ile hile kavramını tam olarak ayırt etmediklerini gösterebilir.

Öğrencilerin çok az bir kısmı hile yapmamak gerektiği konusundaki yargılamalarıyla ahlaki ilkeyi içselleştirdiklerini göstermişlerdir. Tabloya göre % 5,1' lik bir kısım Gelenek sonrası dönem Toplumsal sözleşme ve Bireysel haklar evresine dahildir. Bu işi toplumsal faydayı dikkate alarak gözeten öğrenciler bu gerekçelerini anlamlı cümlelerle ifade etmişlerdir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: " Hile yaparsak insanlara zarar veririz."

Öğrencilerden yalnızca 3'ü hile yapmamayı evrensel bir değer konusu yapmıştır. Bu ancak % 1,9 luk bir dilime karşılık gelmektedir.

Tablo 12: Öğrencilerin “Gıybet etmemek gerekir “ Ahlaki Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	6	3,8
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	5	3,2
	2,00	13	8,2
Geleneksel Dönem	3,00	25	15,8
	4,00	103	65,2
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	4	2,5
	6,00	2	1,3
	Toplam	158	100,0

Gıybet etmemek gerektiği konusunda öğrencilerin verdiği cevaplardan elde edilen değerlendirmelere göre, yalnızca % 3,2’i ahlaki gelişimin en alt evresi olan otoriteye itaat ve ceza' ya dahil olmuştur. Öğrencilerin % 8,2’si gıybet etmemenin gerekçesini bir zarardan kurtulma veya bir şey elde etme olarak düşünüp Geleneksel dönem araçsal ilişkiler evresine uygun cevaplar vermişlerdir.

Tablo 12’de yer alan en yüksek ikinci oranı % 15,8 ile Geleneksel dönemin iyi çocuk eğilimini oluşturmaktadır. Bu döneme uygun cevaplardan biri şöyledir: "Gıybet edersek o insan hakkına girmiş oluruz.". En yüksek oran yine Geleneksel döneme aittir. Bu oran %65,2 gibi çok yüksek bir dilime karşılık gelmektedir. Bunun, gıybet etme kavramının toplumsal içerikli bir kavram olmasıyla ilgili olabileceği düşünülebilir. Çünkü gıybet etmeme konusunda, dini emir veya kanunlar yanında, toplumsal otoritede önemli bir etkiye sahip olmuş olabilir.

Bu tabloda, gelenek sonrası düzeye ait oranlar çok düşük bir orandadır. Öğrencilerin yalnızca % 2,5’i gıybet etmemeyi toplumsal fayda gözeterek yapılacak ve aynı zamanda

kişisel hakları dikkate alan bir davranış olarak düşünülmektedir.

Öğrencilerin sadece % 1,3 'ü bu davranışı, evrensel bir ilke olarak düşünmüşlerdir. Sonuç olarak gıybet etmemek konusunda çok az öğrencinin ileri seviyede bir ahlaki gelişmişlik düzeyine ulaşmış olduğu görülmektedir.

Tablo 13 : Öğrencilerin “İftira etmemek gerekir “ Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	6	3,8
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	10	6,3
	2,00	22	13,9
Geleneksel Dönem	3,00	48	30,4
	4,00	63	39,9
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	7	4,4
	6,00	2	1,3
	Toplam	158	100,0

Tablo 13’e göre "İftira etmemek gerekir" konusunda elde edilen verilerden yola çıkılarak yapılan değerlendirmeye göre, öğrencilerin % 6,3 'ü ahlaki gelişimin en alt düzeyi olan Geleneksel dönem itaat ve ceza devresine mensup olmuşlardır. Öğrencilerden % 13,9 luk bir kısım yine Gelenek öncesi dönem araçsal ilişkilere uygun cevaplar vermiştir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: " Aynısı senin de başına gelebilir."

Tabloya göre en yüksek oran yine, insanların geneli tarafından kabul edilen kuralların esas kabul edildiği Geleneksel döneme aittir. Bu dönem içinde %30,4'lük kısım Geleneksel dönemin ilk evresi olan iyi çocuk eğilimini oluşturmaktadır. Öğrenciler iftira etmenin insanlar arası ilişkilerde onaylanmayacağını düşünmektedir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: " Suçu bir başkasına atarsan sevilmezsın."

Tablodaki en yüksek oran % 39,9'la Geleneksel dönem kanun ve düzen eğilimine aittir. İftira kavramı hakkında dini otoritenin etkisi tabloda görülmektedir. İftira, gıybet etmeye göre toplumsal boyutu daha iyi kavranılan bir kavram olarak düşünülebilir. Çünkü Gelenek sonrası Toplumsal sözleşme evresine ait oran gıybet etmedeki orandan yüksektir. Bu oran % 4,4 'lük bir kısma karşılık gelmektedir. Öğrencilerden yalnızca % 1,3'ü Gelenek sonrası insan hakları ve evrensel ilkeler evresine ulaştığı görülmüştür.

Tablo 14: Öğrencilerin “Hırsızlık yapmamak gerekir “ Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	5	3,2
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	8	5,1
	2,00	12	7,6
Geleneksel Dönem	3,00	24	15,2
	4,00	98	62,0
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	6	3,8
	6,00	5	3,2
	Toplam	158	100,0

Tablo 14’e göre hırsızlık yapmamak hakkında yapılan yargıların değerlendirilmesinde %5,1’lik kısmın Geleneksel dönem İtaat ve Ceza evresine uygundur. Geleneksel dönemin temel karakteristikliği olan bencillik ve bir otoriteye bağlılık öğrenci cevaplarında da kendini göstermiştir.

Öğrencilerin %15,2’lik kısmı, başkaları tarafından dışlanacağını düşündüğü için hırsızlık yapmaması gerektiği yargısına ulaşmıştır.

Tabloda en yüksek oran % 62,0 ile Geleneksel düzey kanun düzen evresine aittir. Hırsızlık dinen yasaktır, bu davranışı yapmak günahdır, bu yüzden yapılmamalıdır. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Haram malın faydası olmaz haksız kazançtır.", "Hırsızlık iyi bir davranış değildir, çalınan mal haramdır." Hırsızlık yapmamak gerektiği konusunda öğrencilerin az bir kısmı Gelenek sonrası düzeye ulaşmıştır. Bu davranışı içselleştirebilen öğrencilerin oranı toplamda % 7’dir. Bunu evrensel bir ilke olarak düşünen ve insan hakları açısından değerlendiren yalnızca 5 öğrenci vardır, oranı % 3,2’dir.

Tablo 15 : Öğrencilerin “Kıskançlık etmemek gerekir “ Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	16	10,1
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	0	,0
	2,00	48	30,4
Geleneksel Dönem	3,00	13	8,2
	4,00	66	41,8
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	5	3,2
	6,00	10	6,3
	Toplam	158	100,0

Tablo 15’e göre, kıskançlık etmemek gerektiği konusunda elde edilen verilerden şu oranlara ulaşılmıştır. Diğer tablolardan farklı olarak, öğrencilerin % 30,4 gibi önemli bir kısmı

Gelenek öncesi döneme karşılıklı çıkar evresine dahil olmuştur. Bu önemli bir orandır. Çünkü kıskançlık etmek, birebir ilişkilerde hemen zararı görülebilen bir davranış olabildiği için bu şekilde değerlendirilmiş olabilir. Kıskançlık edersem, karşımdaki de beni kıskanır, şöyle davranır gibi yargılar bize bu fikri düşündürmüştür. İlginç olan bir nokta da Gelenek öncesi dönem ilk evre olan otoriteye itaat ve cezaya ilişkin bir cevaba rastlanmamış olmasıdır. Tabloda yine ağırlıklı olan oran % 41,8 ile Geleneksel dönem kanun düzen eğilimidir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından bazıları şöyledir: "Kıskançlık kardeşliği önler.", "Allah hasetliği sevmez".

Bu tabloda, yine diğer tablolardan farklı çıkan bir oran 'da % 6,3 ile Gelenek sonrası düzey son evre olan insan hakları ve evrensel ilkeler evresidir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Bütün insanlarla biz kardeşiz, onların kötülüğünü istemeyiz."

Tablo 16 : Öğrencilerin “Alay etmemeliyiz “ Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	6	3,8
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	0	,0
	2,00	44	27,8
Geleneksel Dönem	3,00	61	38,6
	4,00	41	25,9
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	3	1,9
	6,00	3	1,9
	Toplam	158	100,0

Öğrencilerin "alay etmemeliyiz" ahlaki ilkesi karşısında yaptığı ahlaki yargılamalardan yola çıkılarak elde edilen verilere göre şu oranlar tablo 16’da yansımıştır. Kohlberg’in ahlaki gelişim düzeylerinin en alt basamağı olan Gelenek öncesi dönem otoriteye itaat ve ceza evresine ait hiçbir cevap bulanamamıştır. Fakat bu dönemin ikinci evresine ait olan cevaplar önemli derecede yükselmiştir. Bu yükseklik diğer tablolara göre belirgin şekildedir.

Yine diğer tablolardan farklı şekilde en yüksek oranı Geleneksel dönem iyi çocuk eğilimi evresi oluşturmaktadır. Bu oran % 38,6 lık bir kısma karşılık gelmektedir. Öğrencilerin anket maddesine verdiğini cevaplar incelendiğinde alay etmeme konusunda öğrencilerde ağır basan duygunun karşısındaki kişiyi anlama yani empati kurmasıdır. Empati davranışına

genel olarak bu dönemin temel özelliklerinden biridir. Zaten daha önce de bahsedildiği gibi bu dönemde vicdani bir değerlendirme başlamaktadır. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: " Alay ettiğimiz kişi çok üzülür, kendimizi onun yerine koymalıyız."

Öğrenciler içerisinde sadece % 3,8 Gelenek sonrası döneme ulaşabilmiştir. Alay etmemeye toplumsal fayda gözüyle bakanların oranı % 1,9dur. Konuyu kişilik özelliği haline getirenlerin oranı da aynıdır. (%1,9)

Sonuç olarak alay etmeme konusunda öğrenciler Kohlberg'in kuramında belirleyen yüksek düzey ahlak gelişime ulaşmış değiller.

Tablo 17 : Öğrencilerin “Kibirilenmemeliyiz “ Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	15	9,5
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	8	5,1
	2,00	23	14,6
Geleneksel Dönem	3,00	17	10,8
	4,00	78	49,4
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	1	,6
	6,00	16	10,1
	Toplam	158	100,0

Tablo 17'ye göre bu anket maddesini cevaplamayanların oranı % 9,5'tir. Bu oran 15 öğrenciye denk gelmektedir. Bu sonuç, öğrencilerin kibirilenme kavramının anlamını tam olarak ayırt edememelerine bağlanabilir.

Öğrencilerin %5,1 gibi düşük bir oranı kibirilenmeme davranışını bir otoriteye itaat veya ceza korkusu eşliğinde değerlendirmişlerdir. Fakat bu oran aynı düzeyin ikinci evresi olan karşılıklı çıkarda hemen hemen üç katı kadar artmıştır. Geleneksel düzey kanun ve düzen eğilimi, tabloların genelinde olduğu gibi yüksek oranını sürdürmektedir. Öğrencilerin %49,4'ü bu evreye ait olabilecek cevaplar vermişlerdir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından bazıları şöyledir: "Allah bize yasaklamıştır."."Peygamberimiz hiçbir zaman kibirilenmemiştir. "

Yine aynı dönem içinde yer alan iyi çocuk evresine dahil olan cevapların oranı %10,8'dir. Bu oran aynı dönem içindeki farklılaşmayı da ifade etmektedir. Geleneksel dönemin temel

karakteristiği, insanların geneli tarafından kabul edilen kuralların esas alınmasıdır. Bu genel kural eşliğinde, toplumda bekleneni yapmaya çalışan öğrencilerle, toplumsal değerleri korumada kararlı olan öğrenciler belirgin bir oranda birbirinden ayrılmıştır. Öğrencilerin %49,4'ü geleneksel dönemin kanun ve itaat evresinde olduklarını göstermişlerdir.

Bu tabloya göre Gelenek sonrası düzey Toplumsal sözleşme ve bireysel haklar evresine uygun cevap sadece bir öğrencide bulunabilmiştir.

Buna karşılık aynı dönemin ikinci evresi olan insan hakları ve evrensel ilkeler evresine ait oran % 10 ile kat kat fazladır. Bu oran bize, kibirlenmemenin bir insan hakkı olarak evrensel bir değere dönüştürüldüğünü gösteren önemli bir kısım öğrenci olduğuna işaret eder. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "İyi bir insan olmak için."

Tablo 18: Öğrencilerin “Kötü zanda bulunmamalıyız “ Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	27	17,1
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	5	3,2
	2,00	18	11,4
Geleneksel Dönem	3,00	22	13,9
	4,00	80	50,6
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	6	3,8
	6,00	0	,0
	Toplam	158	100,0

" Kötü zandan bulunmamalıyız" maddesine öğrencilerden 27 kişi cevap vermemiştir. Bu oran % 17,1 dir ve tüm tablolarda en yüksek cevapsız oranıdır. Anket uygulaması sırasında da bu kavramın yeterince kavranmadığı gözlenmiştir.

Öğrencilerin % 3,2'si ahlaki gelişimin en alt düzeyi olan otoriteye itaat ve ceza evresine dahildir. % 11,4 'lük bir kısım kötü zanda bulunmamanın sebebini kendinin de zarar göreceği endişesine genel olarak bağlanmaktadır. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Bu gün başkasına yaparsan yarın onlar da sana yapar."

“Kötü zanda bulunursam başkaları beni sevmez” diyenlerin oranı % 13,9'dur ve bu ahlaki gelişim düzeyi Geleneksel dönem iyi çocuk evresine uygundur. Aynı dönemin ikinci evresi olan kanun ve düzen eğilimi evresine dahil olanların oranı % 50,6 ile önemli bir sayıyı

ifade etmektedir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: " Zannın birçoğu günahıdır." Kötü zanda bulunmamanın dini bir kanun ve toplumsal kabul gören bir ilke haline geldiğinde işaret olabilecek bu oran ahlaki gelişimin ağırlıklı evresini göstermektedir. Kötü zanda bulunmama konusunda, en yüksek ahlaki düzey olan İnsan hakları ve evrensel ilkeler evresine dahil olabilecek hiçbir cevap bulanamamıştır. Gelenek sonrası dönemin ilk evresine uygun cevaplar ise sadece % 3,8 lik bir kısımdır. Bu da öğrencilerin, kötü zanda bulunmama konusunda kişilik haline getirilmiş bir değer oluşturamadıklarını gösterebilir.

Tablo 19: Öğrencilerin “Başkalarının özel hayatını araştırmamalıyız “ Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	6	3,8
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	2	1,3
	2,00	15	9,5
Geleneksel Dönem	3,00	31	19,6
	4,00	87	55,1
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	8	5,1
	6,00	9	5,7
	Toplam	158	100,0

Tablo 19’a göre başkalarının özel hayatını araştırmamalıyız ilkesine itaat veya ceza korkusuyla yaklaşanların oranı sadece % 1,3 'tür. Biz araştırırsak onlar da bizimkini araştırır gibi bir yaklaşım öğrencilerin % 9,5'inde görülmüştür.

Öğrencilerin % 19,6 ' sı özel hayatı araştırma konusunda empati kurma yolunu seçmişler ve Geleneksel dönem iyi çocuk eğilimi evresine dahil olmuşlardır. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: " Hiç kimse özel hayatının araştırılmasını istemez"

Öğrencilerden % 55,1'i gibi önemli bir oranı özel hayatı araştırmanın günah veya yasak olduğunu düşünmüşlerdir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: " Günahıdır, taciz etmiş oluruz."

Gelenek sonrası dönemin her iki evresine mensup olabilecek cevaplar veren öğrencilerin oranları da birbirine yakındır. Toplamda % 11 'e yaklaşan oranda öğrencinin gelecek sonrası döneme girmesi diğer tablolara göre iyi bir orandır.

Tablo 20: Öğrencilerin “Alkollü içki içmemek gerekir “ Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	5	3,2
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	2	1,3
	2,00	53	33,5
Geleneksel Dönem	3,00	4	2,5
	4,00	73	46,2
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	20	12,7
	6,00	1	,6
	Toplam	158	100,0

Tablo 20’ye göre 'Alkollü içki içmemek gerekir' ilkesine öğrencilerin yaklaşımı şimdiye kadar değerlendirilen cevaplardan biraz farklıdır. Çünkü burada somut zararlara öncelik verilmiştir. Bu yüzden Gelenek öncesi dönem Araçsal ilişkiler evresine ait cevaplar önemli oranda artmıştır. Çünkü bir zarardan kaçınmayı gerektiren davranış bu evreye ait olan cevaplarda hakimdir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Sağlığımızı tehdit eder kötü bir alışkanlıktır." "İnsan bağımlısı olabilir."

Başkaları onayların diye alkollü içkiden uzak durulması gerektiğini düşünenlerin oranı sadece %15'tir. Bu geleneksel dönem iyi çocuk eğilimi evresinin oranını göstermektedir. Aynı dönemin diğer evresi olan kanun ve düzen eğilimine ait cevaplar %46,2 lik bir orana karşılık gelmektedir. Alkollü içki dinen yasaklanmıştır, kanundur, emirdir. Bu aynı zamanda toplamsal düzenliliği de destekleyen bir kanundur. Gelenek sonrası dönemin ilk evresine ait cevapların oranı oldukça yüksektir. %12,7 'lik bu oran toplumsal fayda ilkesinin gözetildiğinin bir ifadesidir. Fakat yalnızca bir öğrenci ahlaki gelişimin en üst düzeyine ulaşabilmiştir.

Tablo 21 : Öğrencilerin “Uyuşturucu kullanılmamalıdır” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	3	1,9
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	1	,6
	2,00	70	44,3
Geleneksel Dönem	3,00	5	3,2
	4,00	68	43,0
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	10	6,3
	6,00	1	,6
	Toplam	158	100,0

Tablo 21'e göre " uyuşturucu kullanılmamalıdır" ahlaki ilkesine yaklaşımların değerlendirilmesi ile birlikte şu sonuçlar ortaya çıkmıştır.

%44,3 ile en yüksek olan oran gelenek öncesi dönem araçsal ilişkiler evresine aittir. Somut zararlarından uzaklaşmak için uyuşturucu kullanmamak gerektiği fikri öğrencilerde hakim olmuştur. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir:" Sağlığa zararlıdır, insan hayatına çok kötü etkileri olur."

Herhangi bir korku veya ceza sonucu bu davranışı yapanların sayısı yalnızca bir kişidir. Aynı dönem içinde yer alan evreler arasındaki bu oran farklılığı geleneksel dönemde de görülmektedir. Geleneksel dönem toplumsal uzlaşma veya iyi çocuk eğilimi evresine ait oran %3,2'dir. Bu rakam bize, uyuşturucu kullanmama davranışının, başkalarının takdir veya onayı fikriyle yapılmadığını göstermektedir.

Aynı dönem içindeki kanun ve düzen evresinin oranı ise % 43,0'dır. Uyuşturucu kullanmak günahıdır, dinen yasaklanmıştır. Öğrencilerin %6,3'ü toplum için çok zararlı ve yıkıcı olduğunu düşündüğü için bu davranıştan uzaklaşmış ve Gelenek sonrası dönem, toplumsal sözleşme ve bireysel haklar evresine uygun cevaplar vermişlerdir.

Ahlaki gelişimin en yüksek evresine ulaşan yalnızca bir kişidir. Sonuç olarak bu davranışın yapılmamasının ağırlıkta olan sebebi zarardan kaçınma ve dini emri yerine getirmedir.

Tablo 22 : Öğrencilerin “Kumar oynamamak gerekir” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	4	2,5
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	2	1,3
	2,00	34	21,5
Geleneksel Dönem	3,00	3	1,9
	4,00	76	48,1
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	37	23,4
	6,00	2	1,3
	Toplam	158	100,0

Kumar oynamamak gerektiği konusunda öğrencilerden elde edilen verilere göre sadece iki kişi ahlaki gelişimin en alt düzeyine dahil olmuştur. Aynı dönemin diğer evresi olan araçsal ilişkiler evresine uygun cevaplar verenlerin oranı diğer evrenin yaklaşık yirmi katı daha fazladır. Toplumsal uyum amacıyla kumar oynamamak gerektiğini düşünenlerin oranı %

1,9 dur. Geleneksel dönemin ikinci evresi olan kanun ve düzenin oranı % 48,1'dir. Bu oran 76 öğrenciye karşılık gelmektedir. Kumar oynamamak gerektiği konusundaki dini emir öğrenciler tarafından net olarak kavranmış bu etkiyle davranış yerine getirilmiştir.

Bu tabloda, toplumsal faydayı, esas olarak kumar oynama davranışından uzaklaşma yargısı çok yüksek bir orandadır. %23,4 'lük bu oran diğer tablolardan çok farklıdır. Son evreye sadece iki kişi ulaşmıştır.

Sonuç olarak, toplumsal uyum evresiyle, toplumsal fayda ve bireysel haklar düşüncesinin, birbirinden çok farklı oranlarda olması, verilen cevapların değerlendirmesinde dikkati çekmiştir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: " Karımızın, çocuğumuzun rızkını kumara verip onların hakkına geçeriz."

Tablo 23: Öğrencilerin “Verdiğim sözde dururum” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	14	8,9
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	1	,6
	2,00	18	11,4
Geleneksel Dönem	3,00	47	29,7
	4,00	70	44,3
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	4	2,5
	6,00	4	2,5
	Toplam	158	100,0

Tablo 23'e göre verdiği sözde durma davranışını bir otoriteye itaata veya fikrine dayanak yapanların sayısı yalnızca bir kişidir.

Anket maddesine cevap vermeyenlerin oranı çok yüksektir. Bu oran % 8,9 'la 14 kişiye karşılık gelmektedir. Gelenek öncesi dönem ikinci evresine uygun cevaplar verenlerin oranı % 11,4 'tür.

Verdiği sözde durma toplumsal boyutu yoğun olan bir davranış olduğundan olsa gerek, geleneksel döneme ait oranlar dengeli şekilde her iki evrede de fazladır. İyi çocuk eğilimine uygun cevaplarla bu evreye dahil olanların oranı %29,7 'dir. Yine aynı dönemin kanun ve düzen evresine dahil olanlar 70 kişidir ve bu sayı %44,3 'lük bir yüzde kısma karşılık gelmektedir. Bu orandan anlaşılabilecek sonuç şudur, verdiği sözde durma, hem kişisel hem toplumsal boyutu olan bir davranıştır. Ve bu davranışı yapmak hem toplumsal kabulü

sağlar hem dinen emredilen bir davranışı yerine getirmektedir. Verilerden elde edilen oranlar her ikisinin de oldukça fazla gözetildiğini göstermektedir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: " Birine söz verdiğimizde Allaha söz veririz.", " Söz yemin anlamındadır, yemini tutmamak günahtır."

Gelenek sonrası dönemin her iki evresinde de aynı sayıda öğrenci ulaşmıştır. Yüksek ahlaki evrelere ulaşan öğrencilerin oranı azdır.

Tablo 24 : Öğrencilerin “Emanete riayet ederim” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	26	16,5
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	1	,6
	2,00	10	6,3
Geleneksel Dönem	3,00	46	29,1
	4,00	73	46,2
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	1	,6
	6,00	1	,6
	Toplam	158	100,0

Tablo 24’e göre "Emanete riayete etme" kavramının öğrenci tarafından en az kavranıldığı görülmektedir. Anket uygulamasının öncesi ve sırasında konuyla ilgili gerekli açıklamalar yapıp, bilgiler hatırlatıldığı halde, 26 öğrenci uygun cevaplar verememiştir. Bu sayı % 16,5 'luk bir yüzdelik dilime karşılık gelmektedir. Kavramın anlaşılmadığını gösteren cevaplar yoğundur. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: " Riayet edersek çok günah olur."

Öğrencilerin sadece biri en alt ahlaki gelişim düzeyindedir. Öğrencilerin % 6,3 'ü gelenek öncesi dönem araçsal ilişkiler evresine dahil olmuşlardır.

Geleneksel dönem ilk evre olan toplumsal uyum ve bireysel haklara evresine öğrencilerin %29,1'i ulaşmıştır. Verilen cevaplarda, öğrencilerin bireysel hakları çok öncelik verdikleri görülmüştür. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: " O kişinin bana olan güvenini sarsmamak için."

Emanet riayet ederim, çünkü bu dini bir emirdir veya emanet riayet etmemek günahtır diyenlerin oranı % 46,2'dir. Toplam 158 öğrenciden sadece 2'si gelenek sonrası düzeye ulaşabilmiştir. Emanete riayet ahlaki gelişimdeki rolü düşünüldüğünde, bu oran çok

yetersiz görülmektedir.

Tablo 25 : Öğrencilerin “Kötülüğe yaklaşmam” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	13	8,2
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	7	4,4
	2,00	56	35,4
Geleneksel Dönem	3,00	8	5,1
	4,00	61	38,6
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	4	2,5
	6,00	9	5,7
	Toplam	158	100,0

Kötülük kavramı ankette özellikle genel bir anlam içerecek şekilde bırakılmıştır. Çünkü kötülükten uzak durmaya çalışmak veya buna özen göstermemek öğrencinin kötülük hakkındaki ahlaki tutumunu genel olarak ortaya koyacaktır. Zaten kötülükten sakınmak DKAB derslerinin genel mantığı içinde yer alan ve temel oluşturan bir tutumdur.

Kavramın çok net olmamasından olsa gerek, öğrencilerinde %8,2'si bu maddeye cevap vermemiştir. %4,4 lük bir kısım gelenek öncesi dönemin ilk evresine dahil olmuştur. Gelenek öncesi dönem karşılıklı çıkar ve araçsal ilişkiler evresine dahil olanların oranı bir öncelikli evreye göre çok yüksektir. Bu oran %35,4 'tür. Cevaplar kötülüğe yaklaşmanın zararından korunma anlayışının hakim olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin yalnızca % 5,1'i davranışı başkalarının taktirini kazanma mantığıyla yapmaktadır. Geleneksel dönemin diğer evresi olan kanun ve düzen mantığıyla yapmaktadır. Geleneksel dönemin diğer evresi olan kanun ve evresine uygun cevapların oranı % 38,6 'dır. Kötülüğe yaklaşmamalıyım fikri, çok genel ama çok etkili dini bir emirdir. Ve bu emri yerine getirmek ve yasaklanı yapmamak adına öğrenciler davranışı yapmaktadırlar.

Öğrencilerin %2,5'i gelenek sonrası dönemin ilk evresine ulaşmıştır. %5,7'lik bir kısım ise en yüksek ahlaki düzey olan insan hakları ve evrensel ilkeler evresine ulaşmıştır. Bu evredeki cevaplar dikkat çekicidir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: " Kötülüğün bana yakışmayacağını düşünüyorum."

Tablo 26 : Öğrencilerin “Her zaman doğru olmaya çalışırım” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	18	11,4
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	9	5,7
	2,00	26	16,5
Geleneksel Dönem	3,00	27	17,1
	4,00	63	39,9
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	1	,6
	6,00	14	8,9
	Toplam	158	100,0

Tabloya göre her zaman doğru olmaya çalışırım maddesine öğrencilerden %11,4’ü cevap vermemiştir. Gelenek öncesi dönemin ilk evresine dahil olan cevapların oranı %5,7’dir. Bu oran doğruluk davranışının korku veya cezaya dayanamadığının göstergesidir. Gelenek öncesi dönemin ikinci evresi olan araçsal ilişkiler evresine dahil olan cevapların oranı %16,5’tir. Geleneksel dönem iyi çocuk eğilimine uygun olan cevaplar %17,1’lik bir dilimine karşılık gelmektedir. Öğrencilerin 27 ‘si doğru olma davranışını başkalarının takdir ve onayını elde etmek amacıyla yapmışlardır. Geleneksel dönemin kanun ve düzen eğilimine öğrencilerden %39,9’u dahil olmuştur. Bu öğrenciler doğru olmayı dini bir gereklilik olarak görmektedirler. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Bana öyle öğrettikler". "Doğru insan, Allahı sever, ona inanır, onun kulu olur."

Gelenek sonrası dönemin ilk evresine öğrencilerden sadece 0,6’sı ulaşabilmiştir. Yani doğruluğu toplum faydası için düşünenlerin oranı çok düşüktür. Ahlaki gelişimin en yüksek evresi olan insan hakları ve evrensel ilkeler düzeyine uygun cevapların oranı %8,9’dur. Bu doğru olma davranışının içselleştirilme oranının, diğer evreye göre daha olumlu bir oran sergilediğini gösterir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Doğruluğun bana çok yakıştığını düşünüyorum."

Tablo 27 : Öğrencilerin “Başkalarını hor görmem” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	21	13,3
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	2	1,3
	2,00	25	15,8
Geleneksel Dönem	3,00	45	28,5
	4,00	43	27,2
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	2	1,3
	6,00	20	12,7
	Toplam	158	100,0

"Başkalarını hor görmem" ahlaki ilkesi hakkında öğrencilerden elde edilen verilere göre %13,3 öğrenci anketin bu maddesine cevap vermemiştir. Kohlberg'in ahlaki gelişim dönemleri içinde en düşük evreye uygun olan cevapların oranı %1,3'tür. Gelenek öncesi dönemin ikinci evresi olan karşılıklı çıkar eğilimine dahil olan cevapların oranı diğer evreye göre bariz şekilde fazladır. Bu oran, %15,8'dir ve öğrencilerin başkalarını hor görmemesinin sebebi olarak, kendilerinin dışlanıp hor görüleceği endişesini göstermektedir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Hor görürsem ben de hor görülürüm."

Geleneksel dönemin her iki evresine ait oranlar birbirine yakındır. Öğrencilerin %28,5'i başkalarını hor görmemeyi, yine başkalarının takdirine ve onayına bağlamakta veya hor görmenin karşdakini küçük düşüreceği endişesiyle empati kurmaktadırlar. Bu tutumlar geleneksel dönem iyi çocuk eğiliminin temel özellikleridir. Geleneksel dönem kanun ve düzen eğilimine ait oran da % 27,2 dir. Gelenek sonrası dönem ilk evreye sadece 2 öğrenci dahil olmuştur. Ahlaki gelişimin en yüksek evresi olan insan hakları ve evrensel ilkelere ait oran aynı dönemin diğer evresine göre oldukça yüksektir. Bu oran tablo 27'de de görüldüğü gibi %12,7'dir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: " Dinime aykırı bir ahlak olur." Bu davranışın kişilik haline getirilip, bir değer olarak görülmesi diğer tablolara göre daha yüksektir.

Tablo 28: Öğrencilerin "Öfkemizi yenmeliyiz" Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	15	9,5
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	0	,0
	2,00	65	41,1
Geleneksel Dönem	3,00	6	3,8
	4,00	46	29,1
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	24	15,2
	6,00	2	1,3
	Toplam	158	100,0

Tablo 28'e göre "öfkemizi yenmeliyiz " ilkesini herhangi bir itaat veya ceza fikriyle yapan öğrenci yoktur. Aynı dönemin ikinci evresine ait oran %41,1 ile çok büyük bir farklılık göstermektedir. Tablodaki en yüksek oran budur. Çünkü öğrenciler öfke, göstermenin, karşıdaki insanın da öfkesini yöneltmesine sebep olacağını düşünerek, bu zarardan kaçmak maksadıyla bu davranıştan uzaklaşmışlardır. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci

cevaplarından biri şöyledir: "Öfkelendiğimizde kendimize çok büyük zararlar açabiliriz.

Öğrencilerden sadece %3,8'i başkalarının onayı için öfkeden vazgeçmek taraftarıdır. Geleneksel dönem kanun ve düzen eğilimine ait oran ise %29,1'dir. Tabloda dikkati çeken bir noktada toplumsal fayda gözetilerek öfkelenme davranışından uzak olanların oranının oldukça yüksek olmasıdır. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Öfkelenirsek başkalarına zarar verebiliriz." Ahlaki gelişimin son evresinin oranı %1,3'te kalmıştır.

Tablo 29 : Öğrencilerin “Zorluklarla baş etmeliyiz” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	22	13,9
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	6	3,8
	2,00	43	27,2
Geleneksel Dönem	3,00	3	1,9
	4,00	78	49,4
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	2	1,3
	6,00	4	2,5
	Toplam	158	100,0

Tablo 29'a göre "zorluklarla baş etmeliyiz" maddesini gerekçelendirmeyen öğrencilerin sayısı 22 dir ve bu %13,9'a karşılık gelmektedir. Bu, bize, birçok öğrencinin zorluklarla niçin baş ettiğini anlamlandırmadığını anlatabilir. Öğrencilerin %3,8'i otoriteye itaat ve ceza eğilimine uygun cevaplar vermişlerdir. Aynı dönemin ikinci evresinin oranı %27,2 ile oldukça yüksektir. Bu oranı daha çok, zorluklarla baş etmezsek şu şu zararlara uğrarız gibi fikirler oluşturmuştur. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Zorluklardan kaçarsan nerede olursan ol, seni bulur."

Öğrencilerin sadece %1,9'u geleneksel dönem iyi çocuk eğilimine uygun cevaplar vermiştir. Bunun yanında kanun ve düzen evresine ait cevaplar %49,4 ile oldukça fazladır. Böyle bir tutum dini ilkelerin, ahlaki gelişime psikolojik açıdan etkisini gösterebilir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Allah bize üstesinden gelemeyeceğimiz zorluk vermemiştir."

Bu maddede öğrencilerin çok azı gelenek sonrası düzeye ulaşmıştır. Bu da genel olarak zorlukla baş etme düşüncesinin kişiliğe mal edilmiş bir değer haline getirilmediğine işaret olabilir .

Tablo 30 : Öğrencilerin “Hata yaptığımızda ondan vazgeçmeliyiz” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	16	10,1
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	5	3,2
	2,00	40	25,3
Geleneksel Dönem	3,00	8	5,1
	4,00	84	53,2
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	1	,6
	6,00	4	2,5
	Toplam	158	100,0

"Hata yaptığımızda ondan vazgeçmeliyiz" ahlaki ilkesine öğrencilerin verdiği cevaplardan şu sonuçlar elde edilmiştir. Öğrencilerinden 16 kişi bu maddeye cevap vermemiştir. Geleneksel dönemin ikinci evresine ait cevapların oranı % 25,3 tür. Bu oran, hata yapıldığında vazgeçilmezse şu şu zararlar olabilir düşüncesinin hakimiyetini gösterir.

Öğrencilerin %53,2 gibi önemli bir kısmı Geleneksel dönem kanun ve düzen eğilimine uygun cevaplar vermiştir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Hata yapmamalıyız. Çünkü günahahtan korkarım."

Gelenek sonrası düzeye ait oranlar oldukça düşüktür. Bu da ahlaki gelişim açısından olumsuz bir durumu ifade etmektedir.

Tablo 31 : Öğrencilerin “Görgü kurallarına uymalıyız” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	20	12,7
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	2	1,3
	2,00	16	10,1
Geleneksel Dönem	3,00	45	28,5
	4,00	55	34,8
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	14	8,9
	6,00	6	3,8
	Toplam	158	100,0

Tabloya göre öğrencilerden 20'si anketin maddesine cevap vermemişlerdir. Bu sayı %12,7'ye karşılık gelmektedir. Bu yüksek oran sadece bu maddede değil düzenlenen anketin ikinci yarısının genelinde bulunmuştur. Fakat görgü kurallarına uymalıyız ilkesiyle ilgili cevaplamama oranı oldukça yüksektir. Öğrencilerin sadece ikisi ahlaki gelişimin en düşük evresine dahil olmuştur. Bu oran anket maddesine öğrencilerin yaklaşımı açısından olumludur. Öğrencilerin %10,1'i Gelenek öncesi dönemin karşılıklı, çıkar evresine ulaşmıştır. Bu oran bize, görgü kurallarına uymamanın kendisine zarar vereceğini

düşünerek, öğrencinin adil bir yargıya ulaştığını hatırlatır.

Geleneksel dönemin iyi çocuk eğilimi evresine ulaşanların oranı %28,5'tir. Görgü kurallarına uyulmazsa toplum tarafından dışlanacağını düşünen öğrenciler bu evreye dahil olmuştur. Öğrencilerin %34,8'i görgü kurallarına uymanın dini bir kural olduğunu genel olarak düşünmektedir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Kibarlık da bir ibadettir."

Gelenek sonrası düzey toplumsal sözleşme ve bireysel haklar evresine ulaşan öğrencilerin oranı %8,9 seviyesindedir. Bu maddenin toplumsal açıdan öneminin biraz kavrandığını gösterir. Son evreye ulaşan öğrenciler yalnızca %3,8 oranındadır. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Uymazsak kaliteli bir insan olamayız."

Tablo 32: Öğrencilerin “Savurganlıktan kaçınmalıyız” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	20	12,7
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	2	1,3
	2,00	41	25,9
Geleneksel Dönem	3,00	6	3,8
	4,00	85	53,8
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	3	1,9
	6,00	1	,6
	Toplam	158	100,0

'Savurganlıktan kaçınmalıyız' maddesine öğrencilerden %12,7'si cevap vermiştir. Sadece 2 öğrenci en alt ahlaki düzeyde kalmıştır. Savurganlıktan kaçınmayı, kendi bireysel çıkarları için zararlı görenlerin oranı %25,9 dur. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Allah bir daha vermez."

Öğrencilerin %3,8 'i toplumsal kabulü dikkate alarak bu davranışı yaptıklarını belirtmişlerdir. Savurganlık yapmamanın dini ahlaki bir gereklilik olduğunu düşünenlerin oranı %53,8 ile yine çok yüksek. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Savurganlık israf etmek demektir, İsfraf edenleri Allah sevmez." Öğrencilerin çok azı bu maddede gelenek sonrası düzeye ulaşabilmiştir. Bu da bize, savurganlığın somut zararlarıyla değerlendirildiğinin bir işareti olabilir.

Tablo 33: Öğrencilerin “Temiz olmalıyız” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	7	4,4
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	4	2,5
	2,00	14	8,9
Geleneksel Dönem	3,00	24	15,2
	4,00	100	63,3
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	8	5,1
	6,00	1	,6
	Toplam	158	100,0

Tablo 33’e göre temiz olmayı herhangi bir otoriteye itaat ve bir ceza unsuru olarak görenlerin oranı sadece %2,5. Öğrencilerin %8,9’u kendine somut olarak zararlı olacağını düşündüğü için temiz olmayı gerekli görmektedir.

%15,2’lik oranda bir öğrenci grubu toplumsal kabul için temizliğin gerekli olduğu fikrindedir. Öğrencilerden %63,3’ü temizliğin çok önemli dini ahlaki ilke olduğunu, temiz olmanın gerekliliğini ve temiz olmanın dinen teşvik edilen bir durum olduğunu düşünmüşlerdir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Temizlik imandan gelir, Allah temiz insanları sever."

%5,1’lik bir öğrenci gelenek sonrası düzey ilk evreye ulaşabilmiştir. Bu da yine, temizliğin somut bir değer olarak kabul gördüğünü bize hatırlatır. Çünkü tablodaki oranlar bu yönde ağırlık kazanmıştır.

Tablo 34 : Öğrencilerin “Büyüklerle saygı duyarım ” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	10	6,3
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	7	4,4
	2,00	35	22,2
Geleneksel Dönem	3,00	10	6,3
	4,00	86	54,4
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	3	1,9
	6,00	7	4,4
	Toplam	158	100,0

”Büyüklerle saygı duyarım” Ahlaki ilkesine öğrencilerin cevaplarından elde edilen veriler göre 10 öğrenci bu maddeye cevap vermemiştir. Öğrencilerin sadece %4,4’ü gelenek öncesi dönem otoriteye itaat ve ceza evresine dahil olmuştur. %22’lik bir öğrenci grubu büyüklerle saygı duymayı fayda veya zarar esasına bağlamışlardır. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Büyükler bize saygı duyarlarsa biz de

onlara saygı duyarız. "

Sadece %6,5 öğrenci başkalarının onayını elde etmek amacıyla bu davranışı yapmaktadır. Öğrencilerden %54,4'ü büyüklere saygı duymanın dini ahlaki bir gereklilik olduğunu, tersi bir durumun günah olduğunu belirtmişlerdir.

Gelenek sonrası döneme uygun cevaplar veren öğrencilerin oranı gayet düşüktür. En yüksek ahlaki evreye dahil olan öğrenciler, büyüklere saygı duymayı insan haklarını esas alarak, bir değer olarak ifade etmişlerdir.

Tablo 35: Öğrencilerin “Küçüklerimi severim” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	17	10,8
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	3	1,9
	2,00	34	21,5
Geleneksel Dönem	3,00	24	15,2
	4,00	64	40,5
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	8	5,1
	6,00	8	5,1
	Toplam	158	100,0

“Küçüklerimi severim” ahlaki ilkesi hem dini hem de geleneksel anlamda, büyüklere saygıyla birlikte yer alan, toplumsal ahlaki bir ilke olarak önemli bir konumdadır, fakat bu ilkenin içselleştirilip bir değer haline dönüştürülmediği tablodaki oranlarda da görülmektedir.

Tabloyu başından itibaren değerlendirecek olursak, öğrencilerden 17 kişi bu maddeye cevap yazmamıştır. Sadece 3 öğrenci en alt ahlaki düzeye dahil olmuştur. Küçükleri sevmenin kendi bireysel duyguları açısından faydalı ve özellikle değil de, anlamlı olduğunu düşünenler, %21,5 ile gelenek öncesi dönem karşılıklı çıkar alışverişine uygun bir tavır sergilemişlerdir.

Öğrencilerin %15,2'si başkalarının onayını düşünerek böyle bir davranış sergilemişlerdir. Küçükleri sevmenin daha çok geleneksel veya dini kuralların yaptırımında olduğunu düşünenlerin oranı %40,5'tir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: " Peygamberimiz çocukları çok severmiş biz de onu örnek almalıyız."

Gelenek sonrası düzeyin her iki evresine de eşit sayıda öğrenci ulaşabilmiştir. Bu oran %5,1'dir.

Tablo 36: Öğrencilerin “Hayvanlara iyi davranmak gerekir” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	15	9,5
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	3	1,9
	2,00	14	8,9
Geleneksel Dönem	3,00	89	56,3
	4,00	34	21,5
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	0	,0
	6,00	3	1,9
	Toplam	158	100,0

Tablo 36’ya göre %9,5 öğrenci hayvanlara iyi davranmakla ilgili bir yargıda bulunmamıştır. Gelenek öncesi dönemin ilk evresine %1,9 öğrenci girmiştir. Aynı dönemin ikinci evresi olan karşılıklı çıkar ilişkilerine uygun cevapların oranı % 8,9 dur.

Hayvanlara iyi davranmayı özellikle empati mantığıyla değerlendirenlerin oranı çok yüksektir. % 56,3 lük bir oranla öğrenciler, empatik düşünmeyi yoğun şekilde cevaplarına yansıtmıştır. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Hayvanlar da can taşır, onlar kendilerini savunamıyor."

Bu konuyu toplumsal fayda esasıyla düşünen hiçbir öğrenci yoktur. Ahlaki gelişimin son evresine sadece 3 öğrenci ulaşabilmiştir.

Tablo 37 : Öğrencilerin “Çevremizi korumak gerekir” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	13	8,2
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	2	1,3
	2,00	80	50,6
Geleneksel Dönem	3,00	8	5,1
	4,00	42	26,6
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	12	7,6
	6,00	1	,6
	Toplam	158	100,0

"Çevreyi korumak gerektiği" ilkesinde, diğer ilkelerden çok farklı oranlar ortaya çıkmıştır. Kavram içeriği itibarıyla somuttur ve oranların çoğu bu mantıkla oluşmuştur. 2 öğrenci çevreyi korumanın bir yaptırıma dayandığını düşünmüş ve gelenek öncesi ilk döneme dahil olmuştur. Anketteki en yüksek oran gelenek öncesi karşılıklı çıkar ilişkileri eğilimine aittir. Bu oran % 50,6 dır ve bu evre ilk defa böyle yüksek bir oran almıştır.

İyi çocuk olmak için çevreyi koruyanların oranı % 5,1dir. Kanun ve toplumsal düzenin yaptırımını bu maddede diğer tablolardaki gibi etkili olmamıştır ve oranı % 26,6 dır.

Toplumsal faydayı gözeterek çevreyi koruyanların oranı gayet yüksektir. Bu oran % 7,6 ile tablolar içerisinde olumlu bir yerdedir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Çevreyi korursak canlılar ölmez ve doğanın dengesi bozulmaz." Sadece bir kişi en yüksek ahlaki düzeye ulaşabilmiştir.

Tablo 38: Öğrencilerin “Başkalarına zarar vermemek gerekir” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	12	7,6
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	4	2,5
	2,00	38	24,1
Geleneksel Dönem	3,00	45	28,5
	4,00	43	27,2
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	7	4,4
	6,00	9	5,7
	Toplam	158	100,0

"Başlarına zarar vermemek gerekir" ahlaki ilkesinde öğrencilerden elde edilen verilere göre ; %7,6 öğrenci bu maddeye cevap vermemiştir. %2,5 öğrenci ahlaki gelişimin en alt düzeyine uygun cevaplar vermişlerdir. Fakat aynı dönemin ikinci evresi olan karşılıklı çıkar ilişkileri evresine dahil olan cevapların oranı %24,1 ile oldukça yüksektir. Bu bize, öğrencilerden bir kısmının kendi bireysel çıkarları için başkalarına zarar vermediği hakkında bilgi verir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Başkalarına zarar vermekle hiçbir şey elde edemeyiz."

% 28,5’lik bir öğrenci gurubu başkaları tarafından dışlanacağını düşündüğü için başkalarına zarar vermekten kaçınmaktadır ve geleneksel dönem iyi çocuk eğilimi evresine dahil olmuşlardır. Öğrencilerden %27,2’si başkalarına zarar vermenin dinen yasak veya günah olduğunu belirtmişlerdir. Böylece geleneksel dönem kanun ve düzen evresine cevaplar elde edilmiştir.

Başkalarına zarar vermemeyi soyut bir değer haline getirip içselleştirenler bütün tablolardan farklı olarak % 5,7’lik bir oranda öğrencidir ve ahlaki gelişimin en üst düzeyine ulaşabilmişlerdir.

Tablo 39 : Öğrencilerin “Yalancı şahitlik yapmamak gerekir” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	18	11,4
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	9	5,7
	2,00	26	16,5
Geleneksel Dönem	3,00	24	15,2
	4,00	77	48,7
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	4	2,5
	6,00	0	,0
	Toplam	158	100,0

"Yalancı şahitlik yapmamak" ilkesi dini, ahlaki bir değer olarak, hem kişisel hem de toplumsal boyutu olan bir konumdadır. Tablo 39'a göre %11,4'lük öğrenci bu konuda fikir belirtmemiştir.

Gelenek öncesi dönemin ilk evresi olan itaat ve ceza evresine uygun cevapların oranı %5,7'dir. Geleneksel dönemin ikinci evresinde bu oran %16,7'dedir. Bu, yalancı şahitlik yapmanın vereceği zararlardan kaçınıp, bireysel çıkarlarına öncelik veren öğrencilerin oranını yansıtmaktadır.

Geleneksel dönemin ilk evresi olan iyi çocuk eğilimine dahil olan cevaplarda, hem empatik düşünce hem de başkalarınca dışlanma kaygısı yoğun olarak görülmüştür. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: "Başkasını suçlarsınız o zaman hakkına girmiş oluruz.", " Yalancı şahitlik yaparsak bir gün ortaya çıkar. İnsanlar hiçbir zaman güvenmez."

Yalan şahitlik ahlaki dini bir kural olarak yasaktır, yapılması günahtır vs diye düşünen öğrencilerin oranı % 48,7 dir ve geleneksel dönem kanun ve düzen evresine dahildirler.

Bu maddede gelenek sonrası düzeyin oranları gayet düşüktür. Ahlaki gelişimin son evresine uygun hiçbir cevap bulunamazken toplumsal sözleşme ve bireysel haklar evresine öğrencilerin sadece % 2,5'e ulaşabilmiştir.

Tablo 40 : Öğrencilerin “Canlıları öldürmemek gerekir” Ahlak Yargısına İlişkin Düşüncelerinin Kohlberg’in Ahlaki Gelişim Düzeylerine İlişkin Dağılımı			
		Frekans	Yüzde
Cevapsız	,00	11	7,0
Gelenek Öncesi Dönem	1,00	5	3,2
	2,00	13	8,2
Geleneksel Dönem	3,00	35	22,2
	4,00	85	53,8
Gelenek Sonrası Dönem	5,00	7	4,4
	6,00	2	1,3
	Toplam	158	100,0

Canlı öldürmemek gerektiği konusuna öğrencilerin yaklaşımlarından yola çıkılarak şöyle bir tablo ortaya çıkmıştır; Öğrencilerin %3,2’si canlıları öldürme sonucu bir cezaya maruz kalacağını düşünmektedir ve ahlaki gelişimin en alt düzeyine dahil olmuşlardır.

Gelenek öncesi dönemin ikinci evresi olan karşılıklı çıkar ilişkilerin uygun cevaplar verenlerin oranı % 8,2’dir. Öğrencilerin % 22,2’lik bir kısmı empati kurarak olaya yaklaşmışlar ve canlıları öldürmenin kötü bir davranış olduğuna karar vermişlerdir. Bu döneme uygun olabilecek öğrenci cevaplarından biri şöyledir: " Onlar da birer canlıdır, onların da canı vardır. ", "Nasıl kendimizi birisinin öldürmesini istemeyiz, o da böyle bir şeydir."

% 53,8’lik bir öğrenci gurubu dini ve ahlaki bir ilke olarak canlıları öldürmenin günah ve yasak olduğunu belirterek geleneksel dönem kanun ve düzen evresine uygun cevaplar vermişlerdir.

Toplumsal fayda gözeterek canlıların öldürmemesi gerektiğini belirten öğrencilerin oranı % 4,4 tür. Sadece 2 öğrenci gelenek sonrası dönemin son evresine ulaşmıştır, bu da % 1,3 e karşılık gelmektedir.

4. Öğrencilerin Ahlaki Gelişim Düzey ve Dönemlerinin Bağımsız Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi

Öğrencilerin, DKAB derslerinde edindikleri ahlaki özellikler dikkate alınarak hazırlanan anket maddelerine, yine öğrencilerin getirdiği yargılamalardan elde edilen verilere, Kohlberg'in ahlaki kuramına göre belli puanlar verilmiştir. Bu puanlar Kohlberg'in kuramında yer alan altı evreye, birden altıya kadar puan verilmesiyle elde edilmiştir. Her bir

öğrencinin bu maddelerin toplamından elde ettiği puanlar, o öğrencinin genel olarak hangi ahlaki düzeyde olduğuna bir işaret olarak kabul edilmiştir. Buna göre bir öğrencinin tüm maddelerinden alabileceği azami puan 192’dir.

1-32 aralığında puan alanlar gelenek öncesi dönem, otoriteye itaat ve caza eğilimi evresi, 33-64 arasında puan alanlar gelenek öncesi dönem, karşılıklı çıkar ilişkileri (Araçsal ilişkiler) eğilimi, 65-96 arasında puan alanlar, geleneksel dönem, iyi çocuk eğilimi, 97 -128 arasında puan alanlar geleneksel dönem kanun ve düzen 129-160 arasında puan alanlar gelenek sonrası dönem toplumsal sözleşme ve bireysel haklar, 161 -192 arasında puan alanlar ise ahlaki gelişimin son evresi olan gelenek sonrası dönem evrensel ahlak ilkeleri ve insan hakları evresine dahil olmuşlardır.

Konuyla ilgili karşılaştırmalardan ilki, okullara göre yapılmıştır. Araştırmada yer alan iki okuldan hangisinde kaç öğrencinin hangi ahlaki düzeye ulaştığı tabloda görülecektir.

Tablo 41 : Okullara Göre Öğrencilerin Ahlaki Gelişim Düzey ve Dönemleri					
	Şehit Adem Canpolat İlköğretim Okulu		Ahmet Yesevi İlköğretim Okulu		Toplam
Alınan Puan	Kişi Sayısı	Ahlaki Düzey Ortalaması	Kişi Sayısı	Ahlaki Düzey Ortalaması	Ahlaki Gelişim Dönemi
31,00	1	1.Düzey	0	1.Düzey	Gelenek Öncesi
44,00-63,00	5	2.Düzey	3	2.Düzey	Gelenek Öncesi
66,00-96,00	24	3.Düzey	13	3.Düzey	Geleneksel
97,00-128,00	60	4.Düzey	51	4.Düzey	Geleneksel
129,00-139,00	1	5.Düzey	1	5.Düzey	Gelenek Sonrası
Toplam	90		68		158

Tablo 41’e göre ahlaki gelişimin en alt düzeyine giren öğrenci sayısı sadece 1 kişidir. Bu öğrenci Şehit Adem Canpolat İ.Ö.O'ndandır. Bütün öğrenciler içinde bu oran %0,63'e denk gelmektedir. Yani en alt ahlaki gelişime 158 öğrenciden sadece 1 kişi dahil olmuştur. Ahmet Yesevi İ.Ö.O 'ndan bu evreye mensup hiçbir öğrenci yoktur.

Gelenek öncesi dönem karşılıklı çıkar ilişkileri evresine Şehit Adem Canpolat İ.Ö.O'ndan 4 öğrenci ulaşmıştır. Bu %2,52’lik bir dilime karşılık gelmektedir. Ahmet Yesevi İ.Ö.O 'ndan ise 3 öğrenci bu evreye ulaşmıştır. Bu da % 1,89 luk bir orandır. Bu oranlarda gelenek öncesi döneme dahil olan öğrencilerin gayet az sayıda oluklarını göstermektedir. Öğrencilerin toplamda yaklaşık %4,5’lik bir kısmının bireysel çıkarlarını öne alarak somut

değerlerle yargılama yaptıkları söylenebilir.

Geleneksel dönem iyi çocuk eğitimi evresine, Şehit Adem Canpolat İ.Ö.O'ndan 24 öğrenci ulaşmıştır. Bu sayı yüzdelik oranda %15,12 'ye karşılık gelmektedir. Aynı evreye Ahmet İ.Ö O'ndan 13 öğrenci ulaşmıştır. Bu da %8,19'a karşılık gelmektedir. Bütün öğrenciler içinde bu oran %23,31 dir.Yani öğrencilerin %23.31'i ahlaki konularda yargılama yaparken genel olarak başkalarının takdir veya beklentilerini dikkate almaktadırlar

Geleneksel dönem kanun ve düzen eğilimi evresine Şehit Adem Canpolat İ.Ö O'dan 60 öğrenci ulaşmıştır. Bu sayı %37,8 oranına karşılıktır. Aynı döneme Ahmet İ.Ö.O'ndan 51 öğrenci ulaşmıştır. Bu da % 32,13 eder. 158 öğrenciden toplam % 69,93 ü bu evreye ulaşmıştır. Bu oran Kohlbergin ahlaki gelişim düzeyleri içerisinde en çok dahil olunan evrenin kanun ve düzen evresi olduğunu gösterir. Yani öğrencilerin ahlaki yargılamalarında, DKAB derslerinde edindikleri ahlaki ilkeleri de göz önüne alarak diyebiliriz ki dini ahlaki kurallar çok etkili olmuştur. Öğrenci cevaplarında çok yoğun olarak gözlemlenen "dinimize göre yasaktır", "dinimiz emretmektedir." gibi yargılamalarda bunu görmekteyiz.

Gelenek sonrası dönem toplumsal sözleşme ve bireysel haklar evresine her iki okuldan da birer öğrenci ulaşmıştır. Genel olarak bu öğrencilerin toplumsal fayda gözeterek ahlaki yargılamada bulundukları söylenebilir. Bu sayıda toplamda % 1,26 ya karşılık gelmektedir. Ahlaki gelişim düzeyleri içinde bu oran çok düşüktür. Ahlaki gelişimin en üst düzeyine ulaşan hiçbir öğrenci yoktur. Buda DKAB derslerinde verilen ahlaki ilkelerin öğrenciler tarafından içselleştirilip bir değer haline getirilmediği, dolayısıyla da kişiliklerine maledilmediğine bir işaret sayılabilir.

Tablo 42 : Cinsiyete Göre Öğrencilerin Ahlaki Gelişim Düzey ve Dönemleri				
	Ahlaki Düzey	erkek-kız		Ahlaki Gelişim Dönemi
		kız	erkek	
31,00	1.Düzey	0	1	Gelenek Öncesi
44,00-63,00	2.Düzey	2	5	Gelenek Öncesi
66,00-96,00	3.Düzey	15	20	Geleneksel
97,00-128,00	4.Düzey	49	62	Geleneksel
129,00-139,00	5.Düzey	1	1	Gelenek Sonrası
Toplam		67	91	158

Tablo 42'ye göre ahlaki gelişimin en alt düzeyindeki tek öğrenci erkektir. Gelenek öncesi dönem araçsal ilişkiler evresine, kızlardan 2 kişi (%1,3), erkeklerden ise 5 kişi (%3,3)dahil olmuştur. Yani gelenek öncesi döneme dahil olan erkekler kızlardan fazladır.

Geleneksel dönem iyi çocuk evresine ulaşan öğrencilerin 15'i kız (%9,9), 21'i erkektir (%13,8). Aynı dönemin ikinci evresi olan kanun ve düzen evresine 49 kız (%32,3), 62 erkek öğrenci (%40,9) ulaşmıştır. Geleneksel dönemdeki oranlar, gelenek öncesi döneme göre daha az farklılaşma içermektedir. Toplamda kız öğrenci sayısının, erkek öğrencilere göre yaklaşık 1/3 oranında az olduğu dikkate alınarak veriler değerlendirilmelidir.

Gelenek sonrası dönem toplumsal sözleşme ve bireysel haklar evresine kız ve erkeklerden sadece 1'er öğrenci ulaşabilmiştir. Aldığı toplam puanla, ahlaki gelişimin son evresine ulaşan öğrenci olmamıştır.

Tablodaki oranların geneli dikkate alındığında, gelenek öncesi dönemde bulunan en alt seviyeye hiçbir kız öğrenci dahil olmamıştır. Bu dönemin genelinde erkek öğrencilerin oranı yine yüksektir. Geleneksel dönem ve gelenek sonrası dönemde cinsiyet ayrımına yönelik ayırt edici bir veri gözlenmemiştir.

Tablo 43 : Doğum Tarihlerine Göre Öğrencilerin Ahlaki Gelişim Düzey ve Dönemleri									
	Ahlaki Düzey	Doğum tarihiniz							Ahlaki Gelişim Dönemi
		Cevapsız	1991	1992	1993	1994	1995	1996	
31,00	1.Düzey	0	0	0	1	0	0	0	Gelenek Öncesi
44,00-63,00	2.Düzey	0	0	0	2	2	3	0	Gelenek Öncesi
66,00-96,00	3.Düzey	3	0	1	9	14	10	0	Geleneksel
97,00-128,00	4.Düzey	5	2	8	27	39	29	1	Geleneksel
129,00-139,00	5.Düzey	0	0	0	1	1	0	0	Gelenek Sonrası
Total		8	2	9	40	56	42	1	158

Toplam 158 öğrenciden 138'i (%91,08), 1993,94,95 yıllarında doğmuştur. Yani araştırmamızın önemi bir çoğunluğunu bu öğrenciler oluşturmaktadır. Bu öğrenciler içerisinde gelenek öncesi döneme dahil olan öğrencilerden 3'ü (%1,9)1993 doğumlu, 2'si (%1,3) 1994 doğumlu, 3'ü (%1,9) 1995 doğumludur.

Geleneksel dönem ilk evre olan iyi çocuk eğilimi evresine mensup olan öğrencilerden 9'u

(%5,9) 1993 doğumlu, 14'ü (%9,2) 1994, 10'u (%6,6) 1995 doğumludur. Aynı dönemin ikinci evresi olan kanun ve düzen evresine dahil olan öğrencilerin ise 36'sı (%23,7) 1993 doğumlu, 54'ü (%35,6) 1994 doğumlu, 39'u (%25,7) ise 1995 doğumludur. Sınıf olarak, bir ayırım yapılamasa da en yüksek oran, ağırlıkta 7.sınıfların olduğu diğer sınıflardan da öğrencilerin bulunduğu karma bir öğrenci grubunu ifade etmektedir.

Gelenek sonrası düzeye ulaşan 2 öğrencinin 1'i 1993 doğumlu, diğeri ise 1994 doğumludur. Oranların geneli dikkate alındığında yaşı artmasıyla birlikte ahlaki gelişim düzeyinin arttığına dair bir kanaat oluşmamıştır.

Tablo 44 : Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Sınıflara Göre Ahlaki Düzey ve Dönemleri					
	Ahlaki Düzey	Sınıfınız			Ahlaki Gelişim Dönemi
		6.	7.	8.	
31,00	1.Düzey	0	1	0	Gelenek Öncesi
44,00-63,00	2.Düzey	4	1	2	Gelenek Öncesi
66,00-96,00	3.Düzey	14	13	9	Geleneksel
97,00-128,00	4.Düzey	36	37	38	Geleneksel
129,00-139,00	5.Düzey	1	0	1	Gelenek Sonrası
Toplam		56	52	50	158

Tablo 44'te öğrencilerin sınıfları ile ahlaki gelişim seviyeleri karşılaştırılmıştır. 6,7,8 sınıfta bulunan öğrencilerin ne kadarı hangi ahlaki dönem ve evreye ulaşmıştır bu tabloda görülmektedir.

Bütün öğrenciler içerisinde, ahlaki gelişimin en alt düzeyine mensup 1 öğrenci 7. Sınıftadır. Oranı % 0,83 tür. Gelenek öncesi dönem araçsal ilişkiler evresine ulaşan 6.sınıftan 4 öğrenci oranı %2,52'dir. 7. sınıftan 1 öğrenci, oranı %0,63'tür. 8. sınıftan 2 öğrenci ve oranı ise %1,26'dır.

Geleneksel dönem ilk evreye 6 sınıftan 15 öğrenci ulaşmıştır, oranı % 9,45 tir. 7. sınıftan 13 öğrenci bu evrededir, oranı ise % 8,19 dur. 8.sınıftan bu evreye ulaşanların sayısı ise 9'dur ve bu sayı % 5,67 ye karşılık gelmektedir.

Geleneksel dönemin ikinci evresi olan kanun ve düzen evresine, 6 sınıftan 36 öğrenci ulaşmıştır, oranı % 22,68 dir. 7. sınıftan 37 kişi bu evreye genel olarak dahil olmuştur ve oranı % 23,32 dir. 8.sınıftan ise 38 öğrenci daha çok bu evreye uygun ahlaki yargılamalarda bulunmuşlardır ve oranı % 23,94 tür. Buna göre tüm sınıflardan hemen hemen benzer

sayıda öğrenci ahlaki yargılamalarında kanun ve düzen eğilimi özelliği göstermektedir.

Ahlaki gelişimin gelenek sonrası dönemine dahil olan öğrencilerin sayısı oldukça az görülmüştür. Beşinci evre olan toplumsal sözleşme ve bireysel haklar evresine, 6. ve 8. sınıftan 1 'er öğrenci ulaşabilmiştir. 7. sınıftan ise hiçbir öğrenci bu evreye ulaşamamıştır. Ahlaki gelişimin son evresine ulaşan öğrenci yoktur.

Tablo 45 : Annenin Öğrenim Durumuna Göre Öğrencilerin Ahlaki Düzey ve Dönemleri						
	Ahlaki Düzey	Annenizin öğrenim durumu nedir				Ahlaki Gelişim Dönemi
		Okuryazar değil	İlköğretim	Ortaöğretim	Üniversite	
31,00	1.Düzey	0	1	0	0	Gelenek Öncesi
44,00-63,00	2.Düzey	0	2	5	0	Gelenek Öncesi
66,00-96,00	3.Düzey	0	10	26	1	Geleneksel
97,00-128,00	4.Düzey	2	25	79	5	Geleneksel
129,00-139,00	5.Düzey	0	1	1	0	Gelenek Sonrası
Toplam		2	39	111	6	158

Annenin öğrenim durumu ile öğrencilerin ahlaki düzeylerinin karşılaştırıldığı, tablo 45'te, gelenek öncesi ilk döneme, annesi ilköğretim mezunu olan 1 öğrenci dahil olmuştur. Gelenek öncesi dönem araçsal ilişkiler evresine uygun ahlaki yargılamalarda bulunan öğrencilerden 2'sinin annesi ilköğretim mezunu, oranı %1,26'dır. 5 inin annesi ise ortaöğretim mezunudur ve oran %3,15 tir. Üniversite mezunu yoktur. Gelenek öncesi dönemin geneline 158 öğrenciden sadece 8'i dahil olmuştur.

Geleneksel dönemin ilk evresi olan iyi çocuk eğilimine dahil olan öğrencilerinden annesi okur yazar olmayan yoktur. Bu öğrencilerden 10'unun annesi ilköğretim mezunu, 26'sının annesi ortaöğretim mezunu, 1'inin annesi ise üniversite mezunudur. Sırasıyla, annesi ilköğretim mezunu olanların oranı, %6,3 ortaöğretim mezunu olanların oranı % 16,38, üniversite mezunu oranı ise %0,63. Yani bu evrede olan öğrencilerden çoğunun annesi ortaöğretim mezunudur. Aynı dönemin ikinci evresi olan kanun ve düzen eğilimine giren öğrencilerden 2'sinin annesi okuryazar değil ve oran %1,26, öğrencilerden 25 'inin annesi ilköğretim mezunu ve oranı %15,75, en yüksek oran 79 öğrenciyle, annesi ortaöğretim mezun olanlara ait ve oranı %49,77.

Gelenek sonrası dönem ilk evreye dahil olan öğrencilerden sadece 1'inin annesi ilköğretim mezunu, 1'inin ise ortaöğretim mezunudur.

Tablo 46 : Babanın Öğrenim Durumuna Göre Öğrencilerin Ahlaki Düzey ve Dönemleri							
	Ahlaki Düzey	Babanızın öğrenim durumu nedir					Ahlaki Gelişim Dönemi
		Cevapsız	Okuryazar değil	İlköğretim	Ortaöğretim	Üniversite	
31,00	1.Düzey	0	0	1	0	0	Gelenek Öncesi
44,00-63,00	2.Düzey	0	0	5	1	1	Gelenek Öncesi
66,00-96,00	3.Düzey	5	1	30	3	2	Geleneksel
97,00-128,00	4.Düzey	2	5	68	25	11	Geleneksel
129,00-139,00	5.Düzey	0	0	2	0	0	Gelenek Sonrası
Toplam		7	6	102	29	14	158

Tablo 46'ya göre ahlaki gelişimin en alt düzeyinde olan tek öğrencinin babası ilköğretim mezunu, gelenek öncesi dönem 2 . evreye ulaşan öğrencilerden 5 inin babası ilköğretim mezunu, ve oranı % 3,15, 1'inin babası ortaöğretim, 1'inin babası yine üniversite mezunudur. Bu oranlara göre gelenek öncesi dönemdeki öğrencilerin çoğunun babası ilköğretim mezunudur.

Geleneksel dönemin ilk evresi olan iyi çocuk eğilimine uygun ahlaki yargılamalarda bulunan öğrencilerin 5'i bu soruyu cevapsız bırakmıştır, oranı %3,15'tir. Öğrencilerden 1 'inin babası okuryazar değildir, 26'sının babası ilköğretim mezunudur ve oranı %16,38'dir, 3'ünün babası ortaöğretim mezunudur ve oranı %1,89 dur. 1'inin babası üniversite mezunudur. Geleneksel dönem 4. evre olan kanun ve düzen eğilimine dahil olan öğrencilerin 5 ' inin babası okuryazar değildir ve bu % 3,15 lik bir orana karşılık gelmektedir. 68'inin babası ilköğretim mezunudur ve %42,84 lük orana karşılık gelmektedir. Öğrencilerden 9'nun babası üniversite mezunudur ve oranı %5,67 dir. Bu oranlara göre öğrencilerden büyük çoğunluğun babası ilkokul mezunudur. Bu dönem öğrenim durumuyla annelerin ki karşılaştırıldığında tam tersi bir tablo görülmektedir. Babaların büyük çoğunluğu ilköğretim mezunuyken, annelerin çoğu ortaöğretim mezunudur. Ahlaki gelişimin 5. evresine ulaşabilen 2 öğrenciden her ikisinin babası da ilköğretim mezunudur.

Genel olarak değerlendirildiğinde hem annenin hem de babanın öğrenim durumuyla ilgili tablolara göre; öğrencilerin ahlaki gelişim dönemleriyle, anne babanın öğrenim durumu arasında birebir bir ilişki gözlemlenememiştir. Zaten gelenek öncesi ve gelenek sonrası

döneme az sayıda öğrenci dahil olmuş, öğrencilerin çok önemli bir çoğunluğunun geleneksel döneme dahil olduğu için değerlendirmelerde bu dönemde yoğunlaşmıştır. Tablolara göre, anne-babanın öğrenim durumu arttıkça öğrencinin ahlaki gelişim düzeyinin arttığına dair önemli bir oran elde edilmemiştir. Fakat özellikle geleneksel dönemde öğrenim durumu yükseldikçe, ahlaki gelişim düzeyinin arttığına dair belirgin oranlar elde edilmemiştir.

Tablo 47 : Babanın Mesleğine Göre Öğrencilerin Ahlaki Düzey ve Dönemleri								
	Ahlaki Düzey	Babanızın mesleği nedir?						Ahlaki Gelişim Dönemi
		Cevapsız	Çiftçi	İşçi	Memur	Esnaf	Serbest	
31,00	1.Düzey	0	1	0	0	0	0	Gelenek Öncesi
44,00-63,00	2.Düzey	0	0	2	1	4	0	Gelenek Öncesi
66,00-96,00	3.Düzey	2	13	3	4	14	1	Geleneksel
97,00-128,00	4.Düzey	2	36	10	27	24	11	Geleneksel
129,00-139,00	5.Düzey	0	0	0	0	1	1	Gelenek Sonrası
Toplam		4	50	15	32	44	13	158

Babanın mesleği öğrencilerin ahlaki gelişim düzeylerine olan etkisini ortaya koymak amacıyla hazırlanan tabloda şu sonuçlara ulaşılmıştır; Gelenek öncesi ilk düzeye dahil olan tek öğrencinin babası çiftçidir, Gelenek öncesi 2. evrede bulunan öğrencilerden 2'sinin babası işçidir, ve oran %1,26, 1'inin babası memur, 4'ünün babası ise esnaftır. Babası esnaf olanların oran %2,52'lik bir kısma karşılık gelmektedir.

Geleneksel dönem 3. evreye dahil olan öğrencilerden 13'ünün babası çiftçidir ve oranı %8,19'dur. 3'ünün babası işçidir ve oran %1,89'dur.

4'ünün babası memurdur ve bu sayı % 2,52'lik bir orana karşılıktır, 14'ünün babası ise esnaftır ve bu da %8,82'lik dilime denk gelmektedir. Bu evredeki öğrencilerden yalnızca 1'nin babası serbest meslek sahibidir.

Geleneksel dönem 4. evre olan kanun ve düzen eğilimine giren öğrencilerden 36' sının babası çiftçidir ve bu sayı % 22,68'lik orandır. 10 öğrencinin babası işçidir ve bu sayı %6,3'lik bir orana karşılık gelmektedir. 27 öğrencinin babası memurdur ve tüm öğrenciler içindeki oranı % 17,01 dir. 25 öğrencinin babası esnaflık yapmaktadır ve oran %15,75'tir. Bu evrede yer alan öğrencilerden 11'inin babası serbest meslekte bulunmaktadır. Oranlarda da görüldüğü gibi bu evredeki öğrencilerin önemli bir kısmının babası çiftçilikle uğraşmaktadır. Bu noktada babası çiftçi olanların, geleneksel veya dini kanun ve ilkelere

daha çok uygun yargılar da bulunduğu söylenebilir. Diğer oranlar daha dengeli dağılmıştır.

Gelenek sonrası dönem 5. evre dahil olan öğrenciler sadece 2 kişidir, ve bu öğrencilerden 1'inin babası esnaf diğerinin ise serbest meslek sahibidir.

Tablo 48 : Ailelerinin Gelir Durumlarına Göre Öğrencilerin Ahlaki Düzey ve Dönemleri							
	Ahlaki Düzey	Ailenizin gelir durumu nedir					Ahlaki Gelişim Dönemi
		Cevapsız	0 – 500	500- 1000	1000- 1500	2000 ve üzeri	
31,00	1.Düzey	0	1	0	0	0	Gelenek Öncesi
44,00-63,00	2.Düzey	1	2	3	1	0	Gelenek Öncesi
66,00-96,00	3.Düzey	4	19	8	6	0	Geleneksel
97,00-128,00	4.Düzey	4	47	48	11	2	Geleneksel
129,00-139,00	5.Düzey	0	2	0	0	0	Gelenek Sonrası
Toplam		9	71	58	18	2	158

Ailenin gelir durumunun, öğrencinin ahlaki gelişimine bir etkisi olup olmadığını anlamak için böyle bir karşılaştırma yapılmıştır. Öğrencilerin bulunduğu yerleşim, dar gelirli ailelerin çok olduğu bir yerdir. Düzenli geliri olmayan ailelerde, dar gelirli ailelerin çok olduğu bir yerdir. Düzenli geliri olmayan ailelerde çoktur. Bu bilgiler eşliğinde, tabloya göre şu sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Tablo 48'e göre toplam 158 öğrenciden 71 kişi (%46,8) gibi önemli bir kısmı 0-500 YTL arası gelire sahip bir ailede yaşamaktadırlar. Bunlardan 1 kişi, gelenek öncesi birinci düzeyde, 2 kişi gelenek öncesi ikinci düzeyde, 19 kişi geleneksel dönem üçüncü düzeyde, 46 kişi geleneksel dönem dördüncü düzeyde, 2 kişi de gelenek sonrası beşinci düzeyde yer almaktadır.

Ailesi 500-1000YTL arası gelire sahip olan öğrencilerin büyük çoğunluğu geleneksel dönem kanun ve düzen evresinde bulunmaktadır. 1000-1500 YTL arası gelire sahip aileleri olan öğrenciler, sadece 18 kişidir ve oranı %11,8'dir. Bu öğrencilerin 11'i geleneksel dönem kanun ve düzen evresindedir. 2000 YTL ve üzeri gelire sahip 2 öğrencinin her ikisi de aynı dönem ve evreye dahil olmuşlardır. Araştırmaya katılan öğrencilerin bulunduğu yer düşük gelirli ailelerin yoğunluklu olduğu bir yerleşim yeridir. Dolayısıyla en yüksek öğrenci oranının toplandığı 0-500 YTL seçeneğinde bir çok öğrencinin geleneksel dönem kanun ve düzen eğilimine dahil olmasıyla, diğer tablolarda oranları verilen ahlaki düzeyler arasında paralellik vardır. Yani, geleneksel döneme dahil olan öğrencilerin çoğu alt gelir

seviyesindedir.

Tablo 49 : Öğrencilerin kimleri örnek aldıklarına göre ahlaki düzey ve gelişim dönemleri																
	Ahlaki Düzey	Ahlaki konularda kimi örnek alıyorsunuz?														Ahlaki Gelişim Dönemi
		Cevapsız	Anne	Anne, Abla veya Ağabey	Baba	Anne ve Baba	Abla veya Ağabey	DKAB Öğretmeni	DKAB ve Diğer	Diğer	Ebeveyn ve DKAB Öğr.	Ebeveyn ve DKAB Öğr. Ve Hepsini	Nine veya Dede	Anne ve Baba Abla veya Ağabey DKAB	Ebeveyn, DKAB Öğr.	
31,00	1.Düzey	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Gelenek Öncesi
44,00-63,00	2.Düzey	0	0	0	1	4	0	0	0	0	1	0	0	1	0	Gelenek Öncesi
66,00-96,00	3.Düzey	0	3	0	1	16	0	7	0	0	8	0	0	1	1	Geleneksel
97,00-128,00	4.Düzey	1	3	1	1	52	4	17	1	3	23	1	1	0	3	Geleneksel
129,00-139,00	5.Düzey	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	Gelenek Sonrası
Total		1	6	1	3	74	5	24	1	3	32	1	1	1	4	158

Ahlaki gelişimin en alt seviyesi olan gelenek öncesi dönemin otoriteye itaat ve ceza evresine giren tek öğrenci ahlaki davranışlarında anne ve babasını örnek almaktadır. Aynı dönemin 2. evresi olan karşılıklı çıkar ilişkileri evresine giren öğrencilerden 1 kişi sadece babasını, 4 kişi (%2,52) anne ve babasını örnek almaktadır. Bu evre içinde sadece 1 öğrenci nine veya dedesini örnek alırken, 1 öğrenci de hem ebeveynini hem de DKAB öğretmenini ahlaki davranışlarında örnek almaktadır.

DKAB derslerinin, öğrencinin ahlaki gelişimine etkisi düşünüldüğünde bu tabloda önemli bir yere oturan madde olan ahlaki davranışlarda sadece DKAB öğretmenini örnek alırım maddesini hiçbir öğrencinin tercih etmemiş olması dikkat çekicidir. Yani gelenek öncesi dönemden hiçbir öğrenci, ahlaki davranışlarında sadece DKAB öğretmenini örnek alarak davranmamaktadır.

Geleneksel dönemin 3. evresi olan iyi çocuk eğilimine giren öğrencilerden 3'ü ahlaki davranışlarında yalnızca annesini örnek almaktadır ve tüm öğrenciler içindeki oranı %1,89'dur. Sadece 1 öğrenci babasını örnek almaktadır. 16 öğrenci anne ve babasını kendine yegane örnek olarak kabul etmektedir ve bu sayı %10,08'lik bir orana karşılıktır. Bu evreden 7 (%4,41) öğrenci ahlaki davranışlarında yalnızca DKAB öğretmenini örnek almaktadır. Hem DKAB öğretmeni hem de anne babasını örnek alanların sayısı 8 kişidir ve %5,04'lük bir öğrenci grubundan oluşmaktadır.

Geleneksel dönem 4. evre olan kanun ve düzen eğilimine dahil olan öğrencilerden 3 'ü annesini, 1'i babasını örnek almaktadır. Bu oranlar annenin tek başına etkisinin babadan çok

fazla olduğuna işaret etmektedir. 52 öğrenci (%32,76)anne ve babasını ahlaki davranışlarında örnek almaktadır. Bu oran anne babanın, çocukların ahlaki gelişimine olan etkisine işaret eder. 4 öğrenci abla veya ağabeyini kendine örnek kabul etmektedir ve oranı %2,52'dir. 17 öğrenci DKAB öğretmenini ahlaki davranışlarında örnek almaktadır. Bu ise oran olarak %10,71'dir. 3 öğrenci diğer seçeneğini işaretlemiş ve yanına Hz Muhammed'i örnek alığını belirtmiştir oranı ise %1,89'dur. 23 öğrenci (%14,49) anne baba ve DKAB öğretmenini birlikte örnek almaktadır. Aslında sayılan bireylerin etkisi kaçınılmazdır ve eğitim ortamında işbirliği yapması gereken bireylerdir.

Ahlaki gelişimin 5. evresine ulaşabilen öğrencilerden 1'i ahlaki konularda anne ve babasını, diğeri de abla veya ağabeyini örnek almaktadır. DKAB öğretmenin bu öğrencilere doğrudan etkisi tabloda gözlemlenmemiştir. Tüm ahlaki evreler içerisinde sadece DKAB öğretmenin öğrencilerin ahlaki gelişimine etkisi %15,11'lik orana karşılık gelmektedir.

5. Öğrencilerin DKAB Derslerinde Edindiği Ahlaki İlkelerle İlişkin Gerekçelerinin Kohlberg'in Kuramı Açısından Değerlendirilmesi

DKAB derslerinde edinilen ahlaki ilkelere, öğrencilerin bakış açısını ortaya koymak, bu derste öğrenilenlerin neden yapıldığını, hangi gerekçelerle bu ilkelerin dikkate alındığını incelemek amacıyla bu maddeler hazırlanmıştır. Davranışın yapılma sıklığı dört aşamalı olarak seçenektir. Öğrencilerin işaretlediği seçeneklere göre kız ve erkek ayrımı da yapılarak, sayı ve oranları içeren tablolar ortaya çıkarılmıştır. Daha sonra aynı maddeler 6. 7. ve 8. sınıf düzeyleri ayrımına göre değerlendirilmiştir.

Öğrencilere yöneltilen 13 madde hazırlanırken Kohlberg'in kuramı dikkate alınmıştır. Kuramda yer alan ahlaki düzeylendirme mantığına uygun bir gerekçelendirme mantığı kullanılmıştır. Bu tablolarda maddeye tam olarak katılan öğrenciler ve hiç katılmayanlar değerlendirmede önemli bir yere sahiptir.

"Ahlak davranışları, anne ve babamın bana kızacağını düşündüğüm için yaparım."

Tablo 50 : Ahlaki davranışları annem-babamın bana kızacağını düşündüğüm için yaparım							
		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
kız	Frekans	0	49	6	2	9	66
	Yüzde	,0%	74,2%	9,1%	3,0%	13,6%	100,0%
erkek	Frekans	2	71	11	1	6	91
	Yüzde	2,2%	78,0%	12,1%	1,1%	6,6%	100,0%
Toplam	Frekans	2	120	17	3	15	157
	Yüzde	1,3%	76,4%	10,8%	1,9%	9,6%	100,0%

Bu maddeye katıldığını belirterek her zaman seçeneğini işaretleyen öğrencilerin oranı 15 kişi (%9,6)'dır. Bu öğrenciler ahlaki gelişimin en alt basamağı olan gelenek öncesi dönem otoriteye itaat ve ceza evresine uygun bir ahlaki yargılamayı onaylamışlardır. Tam tersi bir yargılama ile hiçbir zaman annem babam bana kızacağı için ahlaki davranış yapmam diyen öğrencilerin sayısı 120'dir. Bu öğrenciler bütün öğrenci içinde %76,4 gibi yüksek bir oranı oluşturmaktadır.

Bazen ve çoğu zaman seçeneklerini işaretleyenlerin toplam sayısı 20'dir. Ve bu konuda kararsız bir tutum ortaya koymuşlardır.

66 kız öğrenciden 9'u bu maddeye katılmış ve en alt ahlaki seviyeye dahil olmuştur oranı %13,6'dır. 91 erkek öğrenciden 6'sı bu evreye dahildir ve oranı % 6,6'dır. Kız öğrencilerden %74,2'si, erkek öğrencilerin ise %78,0'i hiçbir zaman maddesini seçmiştir. Cinsiyet açısından bir değerlendirme yapıldığında kız öğrencilerin, anne baba otoritesine daha çok itaat ettikleri söylenebilir.

Tablo 51 : Ahlaki davranışları annem-babam veya çevremden ödül almak için yaparım							
		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
Kız	Frekans	0	54	7	0	6	67
	Yüzde	,0%	80,6%	10,4%	,0%	9,0%	100,0%
Erkek	Frekans	2	76	9	3	1	91
	Yüzde	2,2%	83,5%	9,9%	3,3%	1,1%	100,0%
Toplam	Frekans	2	130	16	3	7	158
	Yüzde	1,3%	82,3%	10,1%	1,9%	4,4%	100,0%

Tabloya göre ahlaki davranışları anne baba veya çevresinden ödül almak için yapan öğrenci sayısı sadece 7 kişidir ve %4,4'lük bir oran karşılık gelmektedir. Böyle bir davranışı sergileyen öğrencilerde genel olarak gelenek öncesi dönem ilk evre olan otoriteye itaat, ödül ve ceza eğilimine dahil olmuşlardır. Hiçbir zaman bu amaçla ahlaki davranış sergilemediğini bildiren öğrencilerin sayısı 130 ve oran olarak % 82,3'tür.

Bazen veya çoğu zaman seçeneğini tercih eden öğrenciler 19 kişi (%12)'dir ve net olarak bahsedilen evreye dahil olup olmadıkları anlaşılmamaktadır.

67 kız öğrenciden sadece 6 'sı her zaman seçeneğini işaretlemiş ve oranı % 9,0 olmuştur. Erkek öğrencilerden ise 91'inden sadece 1 kişi böyle bir tutum sergilediğini belirtmiş ve oranı %1,1 olmuştur. Buna göre kız öğrencilerin ödül almaya daha meyilli oldukları sonucu çıkarılabilir. Hiçbir zaman seçeneğini tercih edenlerin oranı, erkek ve kız öğrencilerde birbirine yakındır.

Tablo 52 : Ders geçmek ve iyi not almak için öğreniyorum							
		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
kız	Frekans		52	5	1	9	67
	Yüzde		77,6%	7,5%	1,5%	13,4%	100,0%
erkek	Frekans		71	12	2	6	91
	Yüzde		78,0%	13,2%	2,2%	6,6%	100,0%
Toplam	Frekans		123	17	3	15	158
	Yüzde		77,8%	10,8%	1,9%	9,5%	100,0%

Ders geçmek veya iyi not almak için ahlaki ilkeleri öğrenmek, genel olarak gelenek öncesi dönem araçsal ilişkiler eğilimi evresine uygun bir davranıştır. Tabloya göre öğrencilerden 15'i bu yargıya her zaman seçeneğiyle katılmış ve % 9,5'lik bir kısmı oluşturmuşlardır. Öğrencilerden %77,8'i ise hiçbir zaman böyle davranmadığını belirtmiş ve gelenek öncesi dönem özelliklerinden uzaklaşmışlardır. Bazen ve çoğu zaman şıklarını tercih edenlerin sayısı 20'dir, ve bu evreye net olarak dahil olup olmadıkları belli değildir. 67 kız öğrenciden 9'u her zaman seçeneği işaretlemiş ve %13,4'lük bir oran oluşturmuşlardır. 91 erkek öğrenciden ise sadece 6'sı bu seçeneği işaretlemiş %6,6'lık bir oranı karşılık olmuştur. Kız öğrencilerin ders geçmek ve iyi not almak için ahlaki ilkeleri öğrenme eğilimi erkek öğrencilerin iki katı daha fazla bulunmuştur.

Tablo 53 : Herkesin beni daha çok sevmesi için ahlaki davranış sergilerim.							
		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
kız	Frekans	1	25	9	11	21	67
	Yüzde	1,5%	37,3%	13,4%	16,4%	31,3%	100,0%
erkek	Frekans	2	54	16	7	12	91
	Yüzde	2,2%	59,3%	17,6%	7,7%	13,2%	100,0%
Toplam	Frekans	3	79	25	18	33	158
	Yüzde	1,9%	50,0%	15,8%	11,4%	20,9%	100,0%

Tablo 53'e göre 158 öğrenciden 33'ü (%20,9) herkesin kendini daha çok sevmesi için ahlaki davranışları sergilediğini belirtmiştir. Böyle bir davranış geleneksel dönem iyi çocuk

eğilimine uygun bir davranıştır. Hiçbir zaman seçeneğini işaretleyerek, kesin bir şekilde başkalarının beğenisi için ahlaki davranış sergilemediğini ifade edenlerin sayısı 79 kişi (%50,0)'dir. Bazen veya çoğu zaman seçeneğini işaretleyenler bu konuda kesin bir tutum sergilemediklerini ortaya koymuşlardır.

Kız öğrencilerden 21'i (%13,4) her zaman maddesini işaretlemiştir. Erkek öğrenciler içerisinde sadece 12 kişi bu maddeyi onaylamış ve %13,2'lik bir dilimin içine girmişlerdir. Kız ve erkek öğrencilerin oranı oldukça farklıdır. Buna göre kız öğrenciler daha bağımlı bir tutum sergileyerek başkalarının takdir veya sevgisine, ahlaki davranış yaparken öncelik vermişlerdir.

Tablo 54 : Çevremdeki insanlara faydalı olduğumu düşünüyorum							
		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
kız	Frekans	0	1	8	19	39	67
	Yüzde	,0%	1,5%	11,9%	28,4%	58,2%	100,0%
erkek	Frekans	1	7	14	27	42	91
	Yüzde	1,1%	7,7%	15,4%	29,7%	46,2%	100,0%
Toplam	Frekans	1	8	22	46	81	158
	Yüzde	,6%	5,1%	13,9%	29,1%	51,3%	100,0%

Çevredeki insanlara faydalı olmak niyetiyle ahlaki bir davranışı sergileme tutumu, genel olarak gelenek sonrası dönem 5 evre olan toplumsal sözleşme ve bireysel haklar evresine uygundur. Bütün öğrenciler içinde 81'i böyle bir tutumu onaylamış ve her zaman seçeneğini tercih etmiştir, ve sayı % 51,3 lük bir orana karşılıktır. Sadece 8 öğrenci ahlaki davranışları sergileme amacının hiçbir zaman bu olmadığını belirtmiştir ve gelenek sonrası dönemden uzaklaşmışlardır. Oranı ise %5,1'dir. Bazen ve çoğu zaman seçenekleri bu tabloda önemli derecede yüksektir. Tutarlılığı net olmasa da çoğu zaman, insanlara fayda amacıyla ahlaki davranışları yaptığını belirtenlerin oranı % 29,1'dir. Bazen seçeneğini ise %13,9'luk bir öğrenci grubu tercih etmiştir.

Kız öğrencilerin %58,2'si çevredeki insanlara fayda amacıyla ahlaki davranış sergilediklerini ifade etmiştir. Erkek öğrencilerde ise bu oran %46,2'dir. Buna göre anket maddesine katılıp 5. evreye dahil olan kız öğrencilerin oranı erkeklere göre yüksektir. Bu oran bize kız öğrencilerin toplumsal fayda esasına, erkek öğrencilere göre biraz daha fazla önem verdikleri gösterebilir.

Tablo 55 : Topluma yararlı bir kişi olacağımı düşünüyorum							
		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
kız	Frekans		0	3	10	54	67
	Yüzde		,0%	4,5%	14,9%	80,6%	100,0%
erkek	Frekans		2	11	14	64	91
	Yüzde		2,2%	12,1%	15,4%	70,3%	100,0%
Toplam	Frekans		2	14	24	118	158
	Yüzde		1,3%	8,9%	15,2%	74,7%	100,0%

Topluma yararlı bir kişi olma fikri gelenek sonrası dönem toplumsal sözleşme ve bireysel haklar evresine uygun bir tutumdur. 158 öğrenciden 118'i bu maddeye her zaman seçeneğiyle katılmış ve oranı %74,7'dir. Öğrencilerden sadece 2 kişi hiçbir zaman seçeneğini işaretlemiştir. Bu, ahlaki gelişim açısından olumlu bir orandır. Çoğu zaman seçen öğrenciler 24 kişidir ve oranı %15,2'dir. 14 öğrenci (%15,4) ise bazen seçeneğini tercih etmiştir.

Kız öğrencilerin %80,6'sı her zaman seçeneğini işaretleyerek ahlaki gelişimin 5. evresine dahil olmuşlardır. Erkek öğrencilerde ise bu oran %70,3'tür. Yani kız öğrenciler topluma yararlı olma fikrine erkeklerden daha yakındır denilebilir. Kız öğrencilerden hiçbir zaman seçeneğine katılan bir öğrenci çıkmamıştır erkek öğrencilerden sadece 2 kişi bu seçeneğe katılmıştır.

Tablo 56 : Toplumda daha çok kabul görüyorum							
		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
kız	Frekans	1	3	8	21	34	67
	Yüzde	1,5%	4,5%	11,9%	31,3%	50,7%	100,0%
erkek	Frekans	2	8	28	15	38	91
	Yüzde	2,2%	8,8%	30,8%	16,5%	41,8%	100,0%
Toplam	Frekans	3	11	36	36	72	158
	Yüzde	1,9%	7,0%	22,8%	22,8%	45,6%	100,0%

Toplumda daha çok kabul görme fikriyle ahlaki davranış sergilemek genel olarak, geleneksel dönem iyi çocuk eğilimine uygun bir davranıştır. Tabloya göre öğrencilerden 72'si bu fikri dikkate alarak her zaman böyle davranmam diyenlerin oranı %1,9'dur.

Bu tabloda ilginç olan bir durum çoğu zaman ve bazen seçeneklerinin eşit sayıda öğrenci tarafından tercih edilmesidir. Bu oran %22,8'dir. Yaklaşık %45 oranında bir öğrenci grubu bu konuda net bir tutum sergilememiştir.

Kız öğrencilerin %50,7'si her zaman seçeneğini işaretlemiştir. Erkeklerde ise bu oran

%41,8'dir. Tabloya göre kız öğrencilerin, toplumda kabul görme fikrine erkeklerden daha yakın olduğu çıkarımı yapılabilir.

Tablo 57 : Daha huzurlu olmak							
		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
kız	Frekans	0	8	14	17	28	67
	Yüzde	,0%	11,9%	20,9%	25,4%	41,8%	100,0%
erkek	Frekans	4	11	23	21	32	91
	Yüzde	4,4%	12,1%	25,3%	23,1%	35,2%	100,0%
Toplam	Frekans	4	19	37	38	60	158
	Yüzde	2,5%	12,0%	23,4%	24,1%	38,0%	100,0%

DKAB dersinde edindiği ahlaki davranışları daha huzurlu olmak için yapma yaklaşımı genel olarak ahlaki gelişimin son aşaması olan gelenek sonrası dönem 6. evreye karşılık gelmektedir. Öğrencilerden 60'ı bu anket maddesine her zaman seçeneğiyle katılmışlardır ve oranı %38,0'dır. Sadece 4 öğrenci böyle bir tutum gözetmediğini belirtmiştir. Bu oranlar, öğrencilerin ahlaki davranışları büyük oranda içselleştirdiklerinin göstergesi olabilir. Çoğu zaman, huzurlu olmak için ahlaki davranış sergilediğini belirtilenlerin oranı %24,1'dir. Bu da ahlaki gelişim açısından gayet olumludur. Bazen seçeneğini ise %23,4'lük bir öğrenci tercih etmiştir.

Kız öğrencilerin %41,8'i her zaman maddesine katılmıştır. Erkek öğrencilerde bu oran %35,2'dir. Buna göre, kız öğrenciler huzurlu olma amacına erkek öğrencilerden biraz daha fazla önem vermişlerdir denebilir.

Tablo 58 : DKAB Dersinde öğrendiğim ahlaki ilkeler daha özgür bir insan olmama katkı sağlıyor							
		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
kız	Frekans	2	7	15	10	33	67
	Yüzde	3,0%	10,4%	22,4%	14,9%	49,3%	100,0%
erkek	Frekans	0	24	14	22	31	91
	Yüzde	,0%	26,4%	15,4%	24,2%	34,1%	100,0%
Toplam	Frekans	2	31	29	32	64	158
	Yüzde	1,3%	19,6%	18,4%	20,3%	40,5%	100,0%

Tablo 58'e göre 158 öğrenciden 64'ü "daha özgür insan olmama katkı sağladığı için DKAB dersinde öğrendiğim ahlaki davranışları yaparım" maddesine her zaman şeklinde cevap vermiştir. Bu sayı %40,5'lik bir orana karşılıktır. Önemli derecede yüksek bir orandır. Çoğu zaman şikkını işaretleyenlerin oranı da oldukça yüksektir, bu oran %20,3'tür. Her iki oran birlikte değerlendirildiğinde %60,8 gibi bir oran ortaya çıkmaktadır. Bu oran bize, öğrencilerin büyük bir bölümünün DKAB derslerindeki öğretilen dini kural veya ilkeleri

özgürlüklerini kısıtlayan bir otorite unsuru olarak görmediklerini ifade edebilir.

Bu ilkelerin özgürlüğe katkı sağlamadığını düşünenlerin oran ise %19,6'dır. Bu oranda öğrenci, DKAB derslerinde öğretilenlerin özgürlüğe katkı sağlamadığını düşünmektedir.

Kız öğrencilerin %49,3' ü bu maddeye her zaman seçeneğiyle cevap vermiştir. Erkeklerde ise bu oran %34,1'dir. Yine kız öğrencilerden %10,4'ü hiçbir zaman seçeneğini işaretlemiş, erkeklerde ise bu oran %26,4'tür. Bu sonuçlara göre kız öğrenciler, özgürlük konusunda, DKAB derslerinde öğretilenlerin önemli katkılar sağladığını erkek öğrencilere göre daha yoğun şekilde düşünmektedirler.

6. Öğrencilerin DKAB Derslerinde Öğrendiği Ahlaki İlkelerle Günlük Yaşamları Arasındaki İlişkiye Dair Düşünceleri

Bu başlık altında, öğrencilerin, günlük yaşamlarıyla DKAB dersleri arasında nasıl bir bağlantı kurduklarını ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanan maddelere yine öğrencilerin verdiği cevaplardan elde edilen verilerle oluşturulan, 59.,60. ve 61. tablolar değerlendirilecektir.

Tablo 59: DKAB derslerinde öğrendiğim ahlaki ilkeler ile günlük yaşamda karşılaşılan sorunlar arasında çelişki vardır							
		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
kız	Frekans	2	7	22	15	21	67
	Yüzde	3,0%	10,4%	32,8%	22,4%	31,3%	100,0%
erkek	Frekans	5	22	29	15	20	91
	Yüzde	5,5%	24,2%	31,9%	16,5%	22,0%	100,0%
Toplam	Frekans	7	29	51	30	41	158
	Yüzde	4,4%	18,4%	32,3%	19,0%	25,9%	100,0%

"Öğrencilerin DKAB derslerinde edindikleri ahlaki ilkelerle, günlük yaşamdaki karşılaştıkları sorunları arasında çelişkiler vardır." maddesine her zamana seçeneği ile cevap veren öğrencilerin oran %25,4 'tür. Tam tersi bir cevapla, hiçbir zaman bir çelişki olmadığını düşünenlerin oranı %18,4'tür. Yani günlük yaşamdaki sorunlara çözüm sunan ahlaki ilkeler DKAB derslerinde mevcuttur. Bu tablodaki en yüksek oran " bazen " seçeneğine aittir. Bu çelişkinin bazen yaşandığını düşünenlerin oranı %32,3'tür. DKAB derslerindeki ahlaki ilkeler hakkında bu şekilde değerlendirmeler yapmak genel olarak, ilkelerin bireysel haklar açısından da değerlendirildiği ve toplumsal faydanın göz önüne

olduğu, gelenek sonrası dönem 5.evreye uygun bir davranıştır.

Kız öğrenciler içinde %31,3'lük bir oran böyle bir çelişkinin her zaman olduğunu düşünmektedirler. Erkeklerde ise bu oran %22'dir. Böyle bir çelişkinin hiçbir zaman olmadığını belirten kız öğrencilerin oranı %10,4 iken, erkeklerde bu oran %24,2'ye yükselmiştir. Yani erkekler dini ahlaki ilkelerle günlük yaşamın sorunlarını kaynaştırmada kızlardan daha başarılıdır, denebilir.

Tablo 60 : DKAB derslerinde öğrendiğim ahlaki ilkeler ile günlük hayattaki kurallar arasında çelişkiler vardır							
		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
kız	Frekans	2	11	15	16	23	67
	Yüzde	3,0%	16,4%	22,4%	23,9%	34,3%	100,0%
erkek	Frekans	7	22	24	13	25	91
	Yüzde	7,7%	24,2%	26,4%	14,3%	27,5%	100,0%
Toplam	Frekans	9	33	39	29	48	158
	Yüzde	5,7%	20,9%	24,7%	18,4%	30,4%	100,0%

"DKAB dersinde öğrendiğim ahlaki ilkelerle, günlük hayattaki kurallar arasında çelişkiler vardır" maddesine günlük yaşamda önemli olan geleneksel veya toplumsal kuralların birey üzerindeki etkisini düşünerek öğrenci cevaplarının değerlendirilmesi daha uygundur. Tablo 60'a göre, dini kurallarla, toplumsal kurallar birbiriyle çelişmektedir veya birbirini desteklememektedir diyenlerin oranı %30,4'tür. Hiçbir zaman seçeneğini tercih ederek, böyle bir çelişkinin olmadığını düşünenlerin oranı %20,9'dur. %24,7'lik bir öğrenci grubu bu çelişkinin bazen yaşandığını düşünmektedirler. Böyle bir çelişki veya uyumsuzluğu değerlendirebilmek, ahlaki gelişimde gelenek sonrası dönem 5. evreye uygun bir davranıştır. Çünkü burada bireysel özellikler öne çıkarak, toplumsal fayda gözetilen bir değerlendirme yapılmıştır.

Kız öğrencilerin %34,4'ü her zaman seçeneğini tercih etmişler, bu oran erkek öğrencilerde %27,5'i bulmuştur. Hiçbir zaman seçeneğini işaretleyenlerin oranı kızlarda %16,4, erkeklerde ise %24,2'dir. Dolayısıyla erkek öğrenciler, dini ahlaki kurallarla, günlük hayatın kurallarını da iyi ilişkilendirmektedir denebilir.

Tablo 61: DKAB dersindeki ahlaki kurallar özgürlüğümü kısıtladığı için ilgilenmiyorum							
		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
kız	Frekans	2	49	4	4	8	67
	Yüzde	3,0%	73,1%	6,0%	6,0%	11,9%	100,0%
Erkek	Frekans	1	74	12	1	3	91
	Yüzde	1,1%	81,3%	13,2%	1,1%	3,3%	100,0%
Toplam	Frekans	3	123	16	5	11	158
	Yüzde	1,9%	77,8%	10,1%	3,2%	7,0%	100,0%

"DKAB dersindeki ahlaki kurallar, özgürlüğümü kısıtladığı için ilgilenmiyorum" gibi bir yargılamada bulunmak, bu konuda değer biçmek ve kişisel haklarının farkında olmak, genel olarak, gelenek sonrası dönem insan hakları ve evrensel ilkeler evresine uygun bir davranış sayılabilir. Tablo 61'e göre, bütün öğrenciler içinde sadece %7,0'lik bir grup DKAB derslerinde öğretilen ahlaki ilkelerin, özgürlüğünü kısıtladığını ifade etmiştir. Hiçbir zaman böyle bir durumun olmadığını ifade edenlerin oranı ise oldukça yüksektir. %77,8'lik bu oran 123 öğrenci gibi bir sayıya karşılık gelmektedir ve bu net tutum çoğu tabloda görülmemiş derecede ortaya konmuştur.

Kız öğrencilerinde %11,9'u her zaman seçeneğini tercih etmiş ve bu oran erkeklerde %3,3'te kalmıştır. Hiçbir zaman diyen kız öğrencilerin oranı %73,1 iken, erkeklerde bu oran %81,3 gibi çok yüksek bir sayıya işaret etmektedir. Bu oran, erkek öğrencilerin, kızlara göre ahlaki kuralları daha fazla içselleştirdi şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 62 : Ahlaki davranışları yaparken Dkab öğretmenimi örnek alırım							
		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
Kız	Frekans	0	0	10	15	42	67
	Yüzde	,0%	,0%	14,9%	22,4%	62,7%	100,0%
Erkek	Frekans	1	4	9	23	54	91
	Yüzde	1,1%	4,4%	9,9%	25,3%	59,3%	100,0%
Toplam	Frekans	1	4	19	38	96	158
	Yüzde	,6%	2,5%	12,0%	24,1%	60,8%	100,0%

Ahlaki davranışları yaparken DKAB öğretmenin örnek alınması konusu, DKAB derslerinde ahlaki ilkeleri öğrenirken, öğrencinin DKAB öğretmenine nasıl yaklaştığının ortaya konulması açısından önemlidir. Çünkü DKAB öğretmeni öğrencilerin ahlaki gelişiminde özellikle etkilidir ve DKAB derslerinin temel hedeflerinden biride ahlaki açıdan yetkin bireyler ortaya çıkarmaktadır. Tablo 62'ye göre öğrencilerin %60,8'i DKAB öğretmenini her zaman örnek aldığı belirtilmiştir. Çoğu zaman örnek aldığı ifade edenlerin oranını da %24,1'dir ve her iki oranın toplamı yaklaşık %85'lik bir oranı karşılamaktadır. Bu oranlar

örgün eğitimde ahlaki gelişim açısından çok olumludur. Hiçbir zaman seçeneği işaretleyen öğrencinin oranı sadece %2,5'tir. Bu oran önemli derecede düşüktür ve bu durum eğitim ortamı açısından olumludur.

Kız öğrenciler içinde her zaman maddesini seçenlerin oranı %62,7 iken erkek öğrencilerde bu oran %59,3'tür ve oranlar arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Hiçbir zaman seçeneği işaretleyen kız öğrenci bulunmazken erkek öğrencilerin %2,5'i bu seçeneği tercih etmişlerdir. Buna göre kız öğrenciler erkek öğrencilerden biraz daha fazla, DKAB öğretmenlerini model olmaktadır.

7. Öğrencilerin Ahlaki Davranışlara İlişkin Görüşlerinin Öğrenim Gördükleri Sınıflara Göre Değerlendirilmesi

Bu başlık altında 6.7. ve 8. sınıftan öğrencilerin, bazı ahlaki davranışlar için ortaya konan nedenlere ne ölçüde katıldıklarını gösteren veriler ortaya konacaktır. İlköğretim ikinci düzey öğrencilerin sınıf düzeylerinde ahlaki yargılama farklılıklarının nasıl olduğu bu tablolarda belli noktalarıyla anlaşılabilecektir.

Tablo 63 : Ahlaki davranışları annem-babamın bana kızacağına düşündüğüm için yaparım							
Sınıf		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
6	Frekans	0	49	2	1	4	56
	Yüzde	,0%	87,5%	3,6%	1,8%	7,1%	100,0%
7	Frekans	1	35	9	1	5	51
	Yüzde	2,0%	68,6%	17,6%	2,0%	9,8%	100,0%
8	Frekans	1	36	6	1	6	50
	Yüzde	2,0%	72,0%	12,0%	2,0%	12,0%	100,0%
Toplam	Frekans	2	120	17	3	15	157
	Yüzde	1,3%	76,4%	10,8%	1,9%	9,6%	100,0%

Gelenek öncesi dönem, otoriteye itaat, ödül ve ceza evresine uygun olan bu yargılama biçimine her zaman şeklinde cevap verenlerin oranı 6. Sınıfın %7,1'ini, 7.nci sınıfın %9,8'ini, 8.nci sınıfın %12'sini oluşturmaktadır. Hiçbir zaman diyen öğrenciler ise 6.sınıfın %87,5'ini , 7. Sınıfın %68,6'sını, 8.sınıfın ise %72,0'ını oluşturmaktadır.

Sınıflara ait oranlar gözden geçirildiğinde şu sonuçlar ortaya çıkar; normalde öğrencinin sınıfla birlikte gelişim düzeyi arttıkça; gelenek öncesi dönem ve ahlak gelişimin en alt düzeyi olan; ödül veya ceza evresinde uzaklaşması gerekirken, 6.sınıflardan, bu uzaklaşma yaklaşımı daha çok görülmüştür. 7.sınıflarda, beklenen tutum özellikle görülememiştir.

Tablo 64: Ahlaki davranışları annem-babam veya çevremden ödül almak için yaparım							
Sınıf		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
6	Frekans	1	48	5	0	2	56
	Yüzde	1,8%	85,7%	8,9%	,0%	3,6%	100,0%
7	Frekans	1	39	7	1	4	52
	Yüzde	1,9%	75,0%	13,5%	1,9%	7,7%	100,0%
8	Frekans	0	43	4	2	1	50
	Yüzde	,0%	86,0%	8,0%	4,0%	2,0%	100,0%
Toplam	Frekans	2	130	16	3	7	158
	Yüzde	1,3%	82,3%	10,1%	1,9%	4,4%	100,0%

Ahlaki davranışları, çevresinden ödül almak için yapan ve bu madde de her zaman seçeneği işaretleyen öğrencilerin oranı, 6.sınıfın %3,6'sı, 7.sınıfın %7,7'si, 8.sınıfın %2,0'ıdır. Bu oranlar oldukça düşüktür ve ahlaki gelişim açısından olumludur. Hiçbir zaman ödül için yapmam diyen öğrenciler daha yetkin bir ahlaki gelişim ortaya koymuşlardır ve bu oranlar, 6. sınıflarda %85,7, 7.sınıflarda %75, 8.sınıflarda ise % 86'dır. 7.sınıf dışında, bu oranlar, sınıf düzeyi arttıkça öğrencilerin gelenek öncesi ilk evreden uzaklaştığını göstermektedir.

Tablo 65 : Ders geçmek ve iyi not almak için ahlaki ilkeleri öğreniyorum							
Sınıf		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
6	Frekans		44	2	2	8	56
	Yüzde		78,6%	3,6%	3,6%	14,3%	100,0%
7	Frekans		43	3	0	6	52
	Yüzde		82,7%	5,8%	,0%	11,5%	100,0%
8	Frekans		36	12	1	1	50
	Yüzde		72,0%	24,0%	2,0%	2,0%	100,0%
Toplam	Frekans		123	17	3	15	158
	Yüzde		77,8%	10,8%	1,9%	9,5%	100,0%

Ders geçmek veya iyi not almak amacıyla ahlaki ilkeleri öğreniyorum maddesine her zaman seçeneği ile katılan öğrenciler, 6.sınıfın %14,3'ü, 7.sınıfın 11,5'i, 8.sınıfın %2,0'ını oluşturmaktadır. Gelenek öncesi dönem araçsal ilişkiler evresine işaret eden bu yargılama biçimi, 6. sınıf öğrencilerinde, diğer sınıflara oranla oldukça yoğundur. 8. sınıfta, olumlu derecede düşüktür. Hiçbir zaman seçeneği tercih edenlerin oranı 6.sınıfta %78,6, 7.sınıfta %82,7, 8.sınıfta ise % 72,0'dır. 6. sınıfların büyük çoğunluğu kararlı bir tutumla bu gerekçeyi reddetmiştir. 7. sınıflarda bu oran 8. sınıflara göre gayet yüksektir ve ahlaki gelişim açısından olumlu bir durumu ifade etmektedir. 8.sınıfın oranı beklenenden düşüktür.

Tablo 66 : Ahlaki davranışları herkesin beni daha çok sevmesi için yaparım.							
Sınıf		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
6	Frekans	1	32	8	1	14	56
	Yüzde	1,8%	57,1%	14,3%	1,8%	25,0%	100,0%
7	Frekans	0	25	6	11	10	52
	Yüzde	,0%	48,1%	11,5%	21,2%	19,2%	100,0%
8	Frekans	2	22	11	6	9	50
	Yüzde	4,0%	44,0%	22,0%	12,0%	18,0%	100,0%
Toplam	Frekans	3	79	25	18	33	158
	Yüzde	1,9%	50,0%	15,8%	11,4%	20,9%	100,0%

Herkesin daha çok sevmesi için bir davranışı yapmak, geleneksel dönem iyi çocuk eğiliminin özelliklerin uygundur. Bu maddeye her zaman seçeneğiyle cevap verenler, 6.sınıfın %25'i, 7.sınıfın %19,2'si, 8.sınıfın % 18'idir. Hiçbir zaman böyle bir davranışı yapmam diyenler 6.sınıfta %57,1, 7.sınıfta %48,1, 8.sınıfta ise %44'tür. 6. sınıfın oranı diğer sınıflara göre çok yüksektir, diğer sınıflar ise oranlar gayet düşüktür. Diğer yandan herkes tarafından takdir ve beğeni kazanma duygusu, 6. sınıflarda, diğer sınıflara göre daha belirgindir.

Tablo 67 : Ahlaki davranışları çevremdeki insanlara faydalı olduğumu düşündüğüm için yapıyorum							
Sınıf		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
6	Frekans	0	6	6	6	38	56
	Yüzde	,0%	10,7%	10,7%	10,7%	67,9%	100,0%
7	Frekans	1	0	8	19	24	52
	Yüzde	1,9%	,0%	15,4%	36,5%	46,2%	100,0%
8	Frekans	0	2	8	21	19	50
	Yüzde	,0%	4,0%	16,0%	42,0%	38,0%	100,0%
Toplam	Frekans	1	8	22	46	81	158
	Yüzde	,6%	5,1%	13,9%	29,1%	51,3%	100,0%

Bir davranışı, çevresindeki insanlara faydalı olduğunu düşündüğü için yapmak, daha önce de belirttiğimiz gibi, Gelenek sonrası düzey toplumsal sözleşme ve bireysel haklar evresinin özelliğidir. Bu yargıya, 6. sınıfların % 67,9'u, 7. sınıfların %46,2 'si, 8.sınıfların ise % 38,0'i her zaman seçeneğiyle karşılık vermişlerdir. Her zaman diyenlerin toplam oranı %51,3 gibi önemli bir orandır. Buna göre, toplumsal fayda gözetme fikri 6. sınıflarda daha yüksektir. Çoğu zaman seçeneğinin oranları da oldukça yüksektir. Bu oran toplamda, %29,1'dir. Hiçbir zaman bu şekilde davranmam diyenlerde yine en yüksek oran 6. sınıflarda bulunmuştur. 6.sınıfların %10,7'si bu düşüncededir. 7. sınıflardan ise, hiçbir zaman seçeneğini tercih eden öğrenci yoktur.

Tablo 68 : Topluma yararlı bir kişi olacağımı düşündüğüm için ahlaki davranışları yapıyorum							
Sınıf		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
6	Frekans		1	6	3	46	56
	Yüzde		1,8%	10,7%	5,4%	82,1%	100,0%
7	Frekans		0	3	7	42	52
	Yüzde		,0%	5,8%	13,5%	80,8%	100,0%
8	Frekans		1	5	14	30	50
	Yüzde		2,0%	10,0%	28,0%	60,0%	100,0%
Toplam	Frekans		2	14	24	118	158
	Yüzde		1,3%	8,9%	15,2%	74,7%	100,0%

“ Topluma yararlı bir kişi olacağım düşündüğün için ahlaki davranışları yaparım “ yargısına 6. sınıfların %82,1’i her zaman demiştir. Bu oran 7. sınıflarda %80,8, 8. sınıflarda ise %60,0’dır. Bütün öğrencilerin %74,7’si her zaman seçeneğine katılmışlardır. Gelenek sonrası düzey 5. evreye işaret eden bu yargılamaya biçimine verilen onay tablo 67’ye göre daha yüksektir. Bunu, genel olarak, topluma faydalı olma düşüncesinin, geleneğimizde ve toplumumuzda çok desteklenmesine bağlayabiliriz. Hiçbir zaman seçeneğini tercih edenlerin oranı tüm sınıflarda çok düşüktür ve olumlu bir ahlaki yetkinliği ifade eder.

Tablo 69: Toplumda daha çok kabul gördüğüm için ahlaki davranışları yapıyorum							
Sınıf		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
6	Frekans	0	5	8	6	37	56
	Yüzde	,0%	8,9%	14,3%	10,7%	66,1%	100,0%
7	Frekans	2	3	14	13	20	52
	Yüzde	3,8%	5,8%	26,9%	25,0%	38,5%	100,0%
8	Frekans	1	3	14	17	15	50
	Yüzde	2,0%	6,0%	28,0%	34,0%	30,0%	100,0%
Toplam	Frekans	3	11	36	36	72	158
	Yüzde	1,9%	7,0%	22,8%	22,8%	45,6%	100,0%

Toplumda kabul görmek için bir davranış yapmak geleneksel dönem iyi çocuk eğilimi evresinin bir özelliğidir. Bu maddeye 6. sınıf öğrencilerden % 66,1’i her zaman demiş, 7. sınıflardan %38,5’i , 8. sınıflardan ise %30’u bu şekilde cevap vermiştir. Buna göre toplumda kabul görme fikri 6. sınıflarda daha fazladır. Fakat 8. sınıflar çoğu zaman böyle davrandığını belirterek, tabloda konu edilen ahlaki yargıya büyük oranda katıldıklarını göstermişlerdir. Çoğu zaman seçeneğinin 8. sınıflar içindeki oranı %34,0’dır. Toplumda kabul görmek için ahlaki davranış hiçbir zaman yapmadığını belirtenlerin oranı 6. sınıfların %8,9 u, 7. sınıfların %5,8’i, 8. sınıfların ise %6,0’ıdır.

Tablo 70 : Daha huzurlu olmak için ahlaki davranışları yaparım							
Sınıf		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
6	Frekans	2	11	10	7	26	56
	Yüzde	3,6%	19,6%	17,9%	12,5%	46,4%	100,0%
7	Frekans	1	4	13	16	18	52
	Yüzde	1,9%	7,7%	25,0%	30,8%	34,6%	100,0%
8	Frekans	1	4	14	15	16	50
	Yüzde	2,0%	8,0%	28,0%	30,0%	32,0%	100,0%
Toplam	Frekans	4	19	37	38	60	158
	Yüzde	2,5%	12,0%	23,4%	24,1%	38,0%	100,0%

Daha huzurlu olmak için ahlaki davranış sergilemek, ahlaki ilkeleri içselleştirme ve kişilik haline getirmekle yakından ilgilidir. Dolayısıyla bu şekilde bir ahlaki yargılama ahlaki gelişimin son evre olan 6. evreyle örtüşmektedir. 6. sınıf öğrencilerinden %46,4’ü her zaman seçeneğini işaretlemiştir. Bu oran 7. sınıflarda %34,6, 8. sınıflarda ise %32’dir. Her zaman seçeneğine çok yakın oranlara sahip olan “çoğu zaman” seçeneğini tercih edenlerin oranı, 6. sınıflarda düşüktür. 7. sınıflardan %30,8’i, 8. sınıflardan ise %30’u bu seçeneği işaretlemiştir.

Tablo 70’de “bazen” seçeneğinin oranı da gayet yüksektir. 6. sınıflardan %17,9’luk bir öğrenci grubu seçeneği tercih etmiştir. 7. sınıflarda bu oran %25,0, 8. sınıflarda ise %28,0’dır. Tüm öğrencilerin %23,4 ‘ü gibi bir oranı bu seçeneği tercih etmişlerdir.

Tabloda dikkat çeken bir oran hiçbir zaman seçeneğinde 6. sınıfların meydana getirdiği orandır. 6. sınıflardan %19,6’lık bir öğrenci grubu hiçbir zaman huzurlu olmak için ahlaki davranış sergilemediğini belirtmiştir. Bu oran bize 6.sınıfların daha somut değerlerle düşündüğü konusunda bilgi verebilir.

Tablo 71: Ahlaki davranışları yapmak daha özgür bir insan olmama katkı sağlıyor							
Sınıf		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
6	Frekans	0	16	7	4	29	56
	Yüzde	,0%	28,6%	12,5%	7,1%	51,8%	100,0%
7	Frekans	2	10	9	14	17	52
	Yüzde	3,8%	19,2%	17,3%	26,9%	32,7%	100,0%
8	Frekans	0	5	13	14	18	50
	Yüzde	,0%	10,0%	26,0%	28,0%	36,0%	100,0%
Toplam	Frekans	2	31	29	32	64	158
	Yüzde	1,3%	19,6%	18,4%	20,3%	40,5%	100,0%

“Ahlaki davranışları yapmak, daha özgür bir insan olmama katkı sağlıyor.” şeklinde bir yargılama şekli, yine kişiler haklar ve değerlerle yakından ilgilidir. Gelenek sonrası dönem,

6. evreye uygun bir yargılama olarak görülebilir.

Tüm öğrenciler içinde, bu maddeye “ her zaman” seçeneği ile karşılık verenlerin oranı % 40,5’tir. Sınıflara göre dağılımı ise şöyledir; 6 sınıflardan %51’i ahlaki davranışların özgürlüğünü desteklediğini belirtmiştir, 7. sınıflardan %32,7’si, 8. sınıfların ise %36,0 bu şekilde düşünmektedir. 6. sınıfların oranı dikkat çekici şekilde yüksektir. 6.sınıfların “hiçbir zaman” seçeneğindeki oranı da diğer sınıflara göre de gayet yüksektir. %28,6 ‘lık orandır.

“ Çoğu zaman “ seçeneğine 6. sınıfların % 7,1’i onay vermiş, 7. sınıfların %26,9’u, 8. sınıfların ise %28’i evet demiştir.

Tabloya genel olarak bakıldığından 6.7. ve 8. sınıf öğrencilerinin önemli bir kısmı, ahlaki kuralların özgürlüğünü kısıtladığını düşünmemektedir.

8. Öğrencilerin DKAB Derslerinde Öğrendiği Ahlaki İlkelerle Günlük Yaşamları Arasındaki İlişkiye Dair Düşüncelerinin Sınıflara Göre Değerlendirilmesi

Bu başlık altında 6. 7. ve 8. sınıflardaki öğrencilerin ne kadarının hangi ahlaki yargılamaya ne kadar katıldığı oranlarla ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Tablo 72: DKAB derslerinde edinilen ahlaki ilkeler ile günlük yaşamda karşılaşılan sorunlar arasında çelişki vardır							
Sınıf		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
6	Frekans	1	13	12	5	25	56
	Yüzde	1,8%	23,2%	21,4%	8,9%	44,6%	100,0%
7	Frekans	6	6	17	11	12	52
	Yüzde	11,5%	11,5%	32,7%	21,2%	23,1%	100,0%
8	Frekans	0	10	22	14	4	50
	Yüzde	,0%	20,0%	44,0%	28,0%	8,0%	100,0%
Toplam	Frekans	7	29	51	30	41	158
	Yüzde	4,4%	18,4%	32,3%	19,0%	25,9%	100,0%

“DKAB dersinde edinilen ahlaki ilkelerle, günlük yaşamda karşılaşılan sorunlar arasında çelişkiler vardır.” Şeklindeki ahlaki yargılamaya her zaman seçeneği ile katılan öğrencilerin oranı, 6. sınıflarda % 44,6 , 7. sınıflarda % 23,1, 8. sınıflarda ise % 8,0’dır.

6. sınıflarda her zaman maddesine katılanların oranı ile 8. sınıftaki öğrenciler arasında çok büyük farklılık vardır.

Çoğu zaman çelişkiler olduğunu düşünenlerin oranı, 8. sınıflarda % 28,0'dır. 8.sınıflar “bazen“ seçeneğine %44,0'lık bir oranla katılmıştır. Ve bu oran bazen seçeneği için verilen yüksek oranlardandır.

Tabloya genel olarak bakıldığında “bazen“ seçeneğine 6.7.ve 8. sınıflardan öğrencilerin toplamda %32,3'ü katılmıştır. Buna göre, öğrencilerin önemli bir kesimi, DKAB dersinde edinilen ahlaki ilkelerle günlük yaşam karşılaşılan sorunlar arasında bazen bir çelişki olduğunu düşünmektedirler. Bu bize, öğrencilerin, dini-ahlaki ilkelerle günlük yaşamın sorunları arasında bir kaynaştırma yapabildiğine işaretir.

Tablo 73 : DKAB dersinde öğrenilen ahlaki ilkelerle günlük hayattaki kurallar arasında çelişkiler vardır							
Sınıf		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
6	Frekans	2	12	4	8	30	56
	Yüzde	3,6%	21,4%	7,1%	14,3%	53,6%	100,0%
7	Frekans	5	11	12	10	14	52
	Yüzde	9,6%	21,2%	23,1%	19,2%	26,9%	100,0%
8	Frekans	2	10	23	11	4	50
	Yüzde	4,0%	20,0%	46,0%	22,0%	8,0%	100,0%
Toplam	Frekans	9	33	39	29	48	158
	Yüzde	5,7%	20,9%	24,7%	18,4%	30,4%	100,0%

DKAB dersinde öğretilen ahlaki ilkelerle, günlük hayattaki kurallar arasında çelişkiler olduğuyla ilgili maddeye, “ her zaman” diyen öğrencilerin oranı 6. sınıflarda %53,6'dır. Bu, yüksek bir orandır. 6. sınıf öğrencilerin önemli bir kısmı, günlük hayatın kuralları ile dini ahlaki ilkeleri bağdaştıramamaktadır. 7. sınıflarda bu oran %23,1'dir, 8. sınıflarda ise düşük bir oran % 8,0 gözlenmektedir.

Hiçbir zaman böyle bir çelişki olmadığını düşünen öğrenciler, tüm sınıflarda benzer oranda görülmektedir. Ortalama oran % 2,1'dir. “ Çoğu zaman” ve “ bazen” seçenekleri de göz önüne alınırsa, öğrencilerin genelinde, günlük hayatın kuralları ve DKAB dersinde öğretilen ahlaki ilkeler arasında bir çelişki olduğu duygusu hakimdir. Fakat 8.sınıflar, çoğu tabloda olduğu gibi, bunu genellemeyerek, bazen ve çoğu zaman seçeneklerine de ağırlık vermişlerdir.

Tablo 74 : DKAB derslerinde öğretilen ahlaki kurallar özgürlüğümü kısıtladığı için ilgilenmiyorum							
Sınıf		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
6	Frekans	0	40	5	3	8	56
	Yüzde	,0%	71,4%	8,9%	5,4%	14,3%	100,0%
7	Frekans	2	45	2	2	1	52
	Yüzde	3,8%	86,5%	3,8%	3,8%	1,9%	100,0%
8	Frekans	1	38	9	0	2	50
	Yüzde	2,0%	76,0%	18,0%	,0%	4,0%	100,0%
Toplam	Frekans	3	123	16	5	11	158
	Yüzde	1,9%	77,8%	10,1%	3,2%	7,0%	100,0%

Bu tabloya göre öğrencilerin toplamda, %77,8 gibi çok yüksek bir oranı ahlaki kuralların özgürlüğünü kısıtladığını hiçbir zaman düşünmediğini belirtmiştir. Bu oran, DKAB dersleri düşünüldüğünde, ahlaki kuralların, öğrenciler için engelleyici bir yönünün bulunmadığına da işaret edebilir. Sınıflar düzeyinde bakarsak en yüksek oran %86,5 ile 7.sınıflara aittir. 7.sınıfların gelişim olarak ergenlik döneminde oldukları halde dini-ahlaki kurallar hakkında kısıtlayıcı olarak hissetmemeleri, tam tersi olumlu bir tutum ortaya koymaları dikkate değerdir. Tüm öğrenciler içinde her zaman maddesini tercih edenlerin oranı sadece %7,0'dır. Sınıflar içinde ise en düşük oran yine 7. sınıflara aittir ve oranı %1,9'dur. 6. sınıfların oranı ise %14,3'tür.

9. DKAB Öğretmenini Öğrencilerin Örnek Almasının Sınıflara Göre Dağılımı:

Tablo 75: Ahlaki davranışlarımda DKAB öğretmenimi örnek alırım							
Sınıf		Cevapsız	Hiçbir zaman	Bazen	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
6	Frekans	0	1	3	4	48	56
	Yüzde	,0%	1,8%	5,4%	7,1%	85,7%	100,0%
7	Frekans	0	1	3	15	33	52
	Yüzde	,0%	1,9%	5,8%	28,8%	63,5%	100,0%
8	Frekans	1	2	13	19	15	50
	Yüzde	2,0%	4,0%	26,0%	38,0%	30,0%	100,0%
Toplam	Frekans	1	4	19	38	96	158
	Yüzde	,6%	2,5%	12,0%	24,1%	60,8%	100,0%

DKAB öğretmenin örnek alınış düzeyinin sınıflara göre oranlarının görüldüğü bu tabloda, öğrencilerin toplamı içinde %60,8'i her zaman örnek aldığını belirtmiştir. Bu oran sınıflarda ise şöyledir 6.sınıf %85,7, 7.sınıf %63,5, 8.sınıf %30,0 dır. Yani DKAB öğretmenin örnek alınış düzeyi sınıf yükseldikçe azalmaktadır. Hiçbir zaman örnek almam deyip özel bir tutum sergileyenlerin oranı toplamda %25'tir.

“Çoğu zaman “ seçeneği de önemli oranlar almıştır. Bu seçenekte ise sınıf düzeyi arttıkça seçeneğe olan katılımda artmıştır. 6. sınıf öğrencilerin %7,1'i, 7. sınıfta % 28,8'i 8.sınıfta ise öğrencilerin % 38,0 'ı bu seçeneğe katılmıştır.

IV. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Öğrencilerin ilköğretim DKAB öğretim programında yer alan ahlaki konulara ilişkin yargıları gerekçelendirme durumlarının Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramındaki düzeylere göre değerlendirilmesinde şu sonuçlar elde edilmiştir:

Öğrencilerin “yalan söylememek, hile yapmamak, gıybet etmemek, iftira etmemek, hırsızlık yapmamak, kıskançlık etmemek, kibirlenmemek, kötü zanda bulunmamak, başkalarının özel hayatını araştırmamak, alkolü içki içmemek, uyuşturucu kullanmamak, kumar oynamamak, verdiği sözde durmak, emanete riayet etmek, kötülüğe yaklaşmamak, her zaman doğru olmak, zorluklarla baş etmek, görgü kurallarına uymak, savurganlıktan kaçınmak, temiz olmak, büyüklere saygı göstermek, küçükleri sevmek, yalancı şahitlik yapmamak, canlıları öldürmemek” gerektiği konularında çoğunlukla geleneksel dönem kanun ve düzen (4.evre) evresinde oldukları ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, başkalarına zarar vermemek, hayvanlara iyi davranmak, başkalarını hor görmemek ve alay etmemek konularında genellikle geleneksel dönem iyi çocuk eğitimi (3.evre) evresinde oldukları görülmüştür. Çevreyi koruma ve öfkeyi yenmek konularında ise öğrencilerin, gelenek öncesi dönem araçsal ilişkiler evresinde (2. Evre) oldukları eğilimi tespit edilmiştir. Kötülüğe yaklaşmama konusunda ise öğrencilerin önemli bir kısmı geleneksel düzey 4. Evre olan kanun ve düzen evresinde olmakla birlikte, önemli bir oranda araçsal ilişkiler evresinde bulunmuşlardır.

Araştırmaya katılan her iki okul öğrencilerinin %69,93 ortalama puan ile, geleneksel dönem kanun ve düzen evresinde oldukları görülmüştür. Cinsiyet ve ahlaki gelişim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla denencemiz olan “kız öğrencilerin ahlaki gelişim düzeyi, erkek öğrencilere göre daha yüksek düzeydedir.” maddesi doğrulanmamıştır.

Yaşın artması ile ahlaki gelişim düzeyinin yükselmesi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Öğrencilerin sınıfları ile ahlaki gelişim düzeyleri arasında da anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla “öğrencilerin eğitim düzeylerinin artmasıyla ahlaki gelişimleri arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur.” denencesi doğrulanmamıştır.

Annenin öğrenim durumu ile öğrencilerin ahlaki gelişim düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde, geleneksel dönem kanun ve düzen eğilimi evresindeki öğrencilerin %49,77’sinin ortaöğretim mezunu oldukları görülmüştür. Babanın öğrenim durumunda ise, öğrencilerin %42,84’lük çoğunluğun babasının ilköğretim mezunu oldukları görülmüştür. Öğrencilerin ahlaki gelişim düzeyleri ile anne-babanın öğrenim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. “Anne-babasının eğitim düzeyi yüksek olan öğrencilerin ahlaki gelişim düzeyleri daha yüksektir.” Yolundaki denence doğrulanmamıştır.

Ailelerin gelir durumu ile öğrencilerin ahlaki gelişim düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde geleneksel döneme dahil olan öğrencilerin çoğunun alt gelir grubunda olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin büyük çoğunluğunun, ahlaki davranışlarında anne-babasını örnek aldıkları ortaya çıkmıştır. Elde edilen bir başka bulguya göre de, öğrencilerin %60,8’i DKAB öğretmenini her zaman örnek aldıklarını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin DKAB derslerinde edindiği ahlaki ilkelere ilişkin gerekçeleri incelendiğinde şu sonuçlar elde edilmiştir: “Ahlaki davranışları anne-babamın bana kızacağını düşündüğüm için yaparım.” Şeklindeki yargılamaya “hiçbir zaman” şeklinde cevap veren öğrencilerin oranı çok yüksektir ve ahlaki gelişimin en alt düzeyi olan otoriteye itaat ve ceza fikrinden uzaklaşmışlardır. Kız öğrencilerin anne-babaya itaat fikrine daha bağlı oldukları görülmüştür.

Öğrencilerden %77,8’i “dersi geçmek veya iyi not almak için” ahlaki davranış sergilemediğini belirtmiş ve gelenek öncesi dönem araçsal ilişkiler evresinden uzaklaşmışlardır. Öğrencilerin %50,0’ı “herkesin kendini daha çok sevmesi için” ahlaki davranış sergilemediğini belirterek iyi çocuk eğilimi evresinden uzaklaşmışlardır. Kız

öğrenciler ahlaki davranışlarında başkalarının takdir ve onayına daha çok önem vermişlerdir.

Öğrencilerin %51,3'ü “çevresindeki insanlara faydalı olmak için” ahlaki davranış sergilediğini belirtmiştir. Topluma yararlı bir kişi olmak amacıyla ahlaki davranış sergileyenlerin oranı ise %74,7'dir. Kız öğrenciler, topluma yararlı olma fikrine erkeklerden daha yatkındır denilebilir.

Öğrencilerin %45,6'sı” toplumda daha çok kabul görmek için” ahlaki davranış sergilemektedir. Dolayısıyla geleneksel dönem iyi çocuk evresine dahil olmuşlardır. Kız öğrenciler toplumda kabul görme fikrine erkeklerden daha yatkındırlar.

“Daha huzurlu olmak için” ahlaki davranış sergilediğini belirtenlerin oranı %38,0'dır. Böylece öğrencilerin önemli bir kısmı ahlaki gelişimin en üst düzeyine ulaşmıştır. Elde edilen oranlara göre kız öğrenciler huzur fikrine erkeklerden daha çok önem vermektedirler.

Ahlaki davranışları, “daha özgür insan olmaya katkı sağladığı için” yapanların oranı %40,5'tir Kız öğrencilerin bu maddedeki oranı yine yüksek bulunmuştur.

Öğrencilerin DKAB derslerinde öğrendiği ahlaki ilkelerle günlük yaşamları arasındaki ilişkiye dair düşüncelerinin değerlendirilmesi sonucu şu sonuçlara ulaşılmıştır:

DKAB derslerinde edinilen ahlaki ilkelerle, günlük yaşam arasında çelişkilerin bazen olduğunu düşünen öğrencilerin oranı %32,3'tür. Kız öğrencilerin bu maddeye katılımı “her zaman” şeklinde erkeklerden çok yüksektir. Dolayısıyla erkekler günlük yaşamın sorunları ile dini – ahlaki ilkeleri kaynaştırma konusunda daha başarılıdırlar.

DKAB derslerinde öğrencilerin ahlaki ilkelerle, günlük hayattaki kurallar arasında çelişki gören öğrencilerin oranı %30,4'tür. Hiçbir zaman böyle bir çelişki olmadığını düşünenlerin oranı erkeklerde oldukça yüksektir. Erkeklerin, ahlaki ilkelerle günlük hayatın kurallarını daha iyi ilişkilendirdikleri söylenebilir.

DKAB öğretmeninin örnek alınmasında kız öğrencilerin oranı erkeklerden biraz daha yüksektir. Buradan hareketle kız öğrencilerin öğretmenlerini daha çok örnek aldıkları söylenebilir.

Öğrencilerin ahlaki davranışlara ilişkin yargılarının sınıflara göre değerlendirilmesinde şu sonuçlar elde edilmiştir:

Anne-babanın kızacağını düşündüğü için veya anne-baba ve çevreden ödül almak için ahlaki davranış sergileyenlerin oranı sınıf düzeyi yükseldikçe azalması gerekirken, böyle bir oran görülmemiştir. Her iki maddede de 7. Sınıfların beklenen gelişim özelliklerini sergiledikleri gözlenmiştir.

Ders geçmek veya iyi not almak için ahlaki ilkeleri öğrenmediğini belirten öğrenciler arasında, sınıflar düzeyinde önemli bir farklılık gözlenmemiştir.

Ahlaki davranışları herkes tarafından takdir kazanmak için yapanların oranı 6. Sınıflarda daha yüksektir.

Ahlaki davranışları, çevresindeki insanlara faydalı olmak amacıyla yapanların oranı 6. Sınıflarda oldukça yüksektir ve bu oran 8.sınıflara doğru hızla düşmektedir.

Topluma yararlı bir kişi olacağını düşündüğü için ahlaki davranışları sergilediğini belirtenlerin oranı 6. ve 7. sınıflarda çok yüksek olmasına karşın 8. sınıfta bu oran diğerlerine göre düşüktür.

Toplumda daha çok kabul görmek için ahlaki davranışta bulunan öğrencilerin 6.sınıflarda diğer sınıflara göre çok yüksek oranda olduğu görülmüştür.

Huzurlu olmak için ahlaki davranışta bulunma konusunda 6. sınıfların “hiçbir zaman” seçeneğine katılımları oldukça yüksek bulunmuştur. Bu, 6. sınıfların somut değerlerle düşündüğü hakkında bir gösterge sayılabilir.

Başka bir veri grubuna göre 6. 7. ve 8. sınıfların önemli bir kısmı, ahlaki kuralların özgürlüğünü kısıtladığını düşünmemektedir.

Tüm sınıf düzeylerinde öğrencilerin önemli bir kısmı DKAB derslerinde edinilen ahlaki ilkelerle günlük yaşamdaki sorunlar arasında çelişki görmektedirler.

Günlük hayattaki kurallar ile ahlaki ilkeler arasında çelişkiler olduğunu ifade edenlerin oranı 6. sınıflarda çok yüksek bulunmuştur.

Ahlaki kuralların özgürlüğünü kısıtladığını “hiçbir zaman” düşünmediğini belirtenlerin oranı 7. sınıflarda belirgin şekilde yüksektir.

DKAB öğretmenlerinin örnek alınması konusunda ise en yüksek oran 6. sınıflara aittir. 8. sınıflara doğru bu oran aşamalı olarak düşmektedir. 8. sınıflarda örnek alınma düzeyi neredeyse 6. sınıfların 1/3 seviyesine düşmüştür.

Kohlberg’in kuramı esas alınarak yürütülen araştırmanın bütün aşamalarında öğrencilerin ahlaki gelişmişlik seviyelerine ilişkin pek çok değerlendirme yapılmış ve öğrencilerin ahlaki ilkelere yaklaşımları, yargılama şekilleri ile Kohlberg’in geleneksel dönem kanun ve düzen eğilimine daha yatkın oldukları görülmüştür. Dikkate değer bir sonuç da DKAB derslerinde hedeflenen ahlaki özelliklerde Kohlberg’in kuramına uygun bir düzeylendirme mantığının olmamasıdır. Fakat ilköğretim DKAB derslerinin öğrencilerin ahlaki gelişimine olumlu bir katkı sağladığı ile ilgili denencemizin doğrulandığı görülmüştür. DKAB öğretmenlerinin olumlu bir düzeyde model oluşturmadığına ilişkin denencemiz, doğrulanmamıştır.

Araştırmanın sonuçları çerçevesinde şunlar önerilebilir:

Din psikolojisi alanında öğrencilerin ahlaki gelişimleri, farklı ahlaki gelişim teorileri çerçevesinde incelenmesi ve bunlar arasında bir karşılaştırma yapılabilir.

DKAB derslerinde belirlenen hedeflerin ahlaki gelişim aşamaları dikkate alınarak belirlenebilir. Bu çerçevede müfredat ve yöntemler üzerinde çalışmalar yapılabilir.

Öğrencilerin ahlaki gelişimlerini ölçecek materyal ve yöntemler geliştirilerek DKAB öğretmenlerinin kullanımına sunulabilir.

KAYNAKÇA

- Aydın, Ayhan   Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara, 1999
- Aydın, Mehmet S.   Din Felsefesi, İlahiyat Vakfı Yay., İzmir, 1999.
- Aydın, Mehmet   Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi, Nobel Yay.,
Zeki   Ankara, 2003
- Apaydın, Halil,   Kişilik Özelliklerinin Dini Tutum ve Davranışlara Etkisi, Ondokuz
Mayıs Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Samsun,
- Arı, Ramazan -   Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Mikro Yayınları, Konya, 1999.
- Üre, Ömer -
- Yılmaz, Hasan,
- Armaner, Neda,   Din Psikolojisine Giriş I, Ankara, 1980
- Başaran, Fatma,   Psiko-Sosyal Gelişim (7-11 Yaş Çocukları Üzerine Bir Araştırma),
Ankara, 1974.
- Baston, C. Daniel –   Religion and Individual, New York, Oxford University Pres, 1993.
- Schoenrade,
- Patricia –Ventis,
- W. Larry
- Baymur, Feriha,   Genel Psikoloji, İstanbul, 1978
- Bilgin, Beyza –   Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri, Akid Yay., Ankara, 1991
- Selçuk, Mualla
- Bilgin, Beyza   İslam ve Çocuk, DİB Yay., Ankara, 1991.
- Clark, Walter,   Çocukluk Dönemi Dini, Çev. Neda Armaner, AÜİFD XXIV,
Ankara, 1981
- Cüceloğlu, Doğan   İnsan ve Davranışı, İstanbul, 1997.
- Çileli, Meral   Ahlaki Psikolojisi ve Eğitimi, V Yayınları, 1986, Ankara
- Çiftçi, Nermin   “Kohlberg'in Bilişsel Ahlaki Gelişim Teorisi”, Değerler Eğitimi
Dergisi, Ocak 2003, Sayı 1
- Cüceloğlu, Doğan   İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, 1997, İstanbul

- Çocuk Gelişimi ve Eğitimi; Tebliğler, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1998
- Dalat, Ziya, Çocuk ve Genç Ruhu, Ankara, 1956.
- Doğan, Recai – İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Tosun, Cemal Öğretimi, PegemA Yay., Ankara, 2002
- Erdem, Hüsametdin Ahlak Felsefesi, Hü-Er Yayınları, Konya, 2002.
- Erden, Münire – Eğitim Psikolojisi, Arkadaş Yay., 1995, Ankara
Akman, Yasemin
- Eysenck, H.J.- Kişiliğinizi Tanıyın, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.
Wilson, Glenn,
- Gander, Mary J.; Çocuk ve Ergen Gelişimi, (Yayına Haz: Bekir Onur), İmge Kitabevi,
Gardiner, Harry W. İstanbul, 1995
- Günçe, Gülseren, Çocukta Zihin Gelişimi, Piaget Kuramına Toplu Bakış, Ankara, 1974
- Güngör, Erol Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, Ötüken Yay., 1995, İstanbul
- Hatunoğlu, A. Farklı Ahlaki Gelişim Düzeylerinde Bulunan Üniversite
Gültekin, Öğrencilerinin Kendilerinin ve Toplumun Ahlak Düzeyini Değerlendirmeleri ve Psikolojik Belirti Düzeylerinin Karşılaştırılması, Atatürk Üniv.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2003.
- Hökelekli, Hayati "Çocukta Ahlak Gelişimi ve Eğitimi", Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, s.185-205, İstanbul, 1998.
- İslam Ansiklopedisi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1989, C. 11/1
- İlköğretim DKAB Öğretim Programları ve Bir Uygulama Örneği, Ankara, 2000
- Jersild, Arthur T., Çocuk Psikolojisi, (Çev: Gülseren Günçe), c.3, Ankara Eğitim Fakültesi Yayınları, No:27, Ankara 1972.

- Kağıtçıbaşı, İnsan ve İnsanlar, Evrim Yay., İstanbul, 1988
- Çiğdem
- Konuk, Yurdagül, Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Öğretimi, Ankara, 1994
- Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı 2517, Ekim 2000
- Özbaydar, Belma, Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma, İstanbul, 1970
- Özgüleç, Fatma, 7-11 Yaşlarındaki Çocukların Ahlaki Yargılarının Gelişimi, Ankara Üniv.Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001.
- Özgülven, İ. Ethem, Psikolojik Testler, Ankara, 1994.
- Öztürk, Nermin, Kız Öğrencilerinin Dini Tutumları, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Kayseri, 1994.
- Saylağ, Şenay, Liselerin 1.Sınıfında Öğrenim Gören Çocukların Ahlaki Değerleri Algılama Düzeylerinin İncelenmesi, Hacettepe Üniv.Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2001.
- Selçuk, Mualla Çocukun Eğitiminde Dini Motifler,TDV Yay., 1991, Ankara.
- Senemoğlu, Nuray Gelişim Öğrenme ve Öğretim-Kuramdan Uygulamaya, Ankara, 1997.
- Şerif, Muzaffer, Sosyal Kuralların Psikolojisi, İstanbul, 1988.
- Tablamacıoğlu, "Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti", AÜİFD X, Mehmet, Ankara, 1963
- Topçu, Nurettin, Dini Hayatın Psikolojik Temelleri, Ankara, 1956.
- Yavuz, Kerim Çocuk ve Din , Çocuk Vakfı Yay., İstanbul, 1994
- Yavuzer, Haluk, Çocuk Psikolojisi, İstanbul, 1988
- Yörükoğlu, Atalay, Çocuk Ruh Sağlığı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1986.

EK: 1

Sevgili Öğrenciler, Aşağıdaki seçenekleri lütfen dikkatli bir şekilde okuyunuz. Sizin için en uygun seçeneği işaretleyiniz. Bu çalışma ile elde edilen veriler sadece bilimsel araştırmada kullanılacaktır. Teşekkür ediyor, çalışmalarınızda başarılar diliyorum.   Penbe Gül AKYÜREK E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Psikolojisi Bilim Dalı

	<i>Aşağıdaki sorularda size uygun olan seçeneği işaretleyiniz.</i>
1.	Cinsiyetiniz: ( ) Erkek ( ) Kız
2.	Doğum tarihiniz: .....
3.	Sınıfınız:
4.	Annenizin öğrenim durumu nedir? a) Okur yazar değil b) İlköğretim okulu mezunu c) Lise mezunu d) Üniversite mezunu
5.	Babanızın öğrenim durumu nedir? a) Okur yazar değil b) İlköğretim okulu mezunu c) Lise mezunu d) Üniversite mezunu
6.	Annenizin mesleği nedir?.....
7.	Babanızın mesleği nedir? .....
8.	Ailenizin gelir durumu nedir ? a) 0-500 YTL arası b) 500-1000 YTL arası c) 1000-1500 YTL arası d) 1500-2000 YTL arası e) 2000 YTL üzerinde
9.	Ahlaki konularda kimi örnek alıyorsunuz? a) Annemi b) Babamı c) Annemi ve babamı d) Abla veya ağabeyimi e) Din Kültürü ve Ahl. Bil. Öğretmenimi f) Diğer..

	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinden öğrendiklerinizi de dikkate alarak aşağıdaki soruların karşısına düşüncelerinizi yazınız.	
1	Yalan söylememek gerekir.	Çünkü.....
2	Hile yapmamak gerekir.	Çünkü.....
3	Gıybet etmemek gerekir..	Çünkü....
4	İftira etmemek gerekir	Çünkü....
5	Hırsızlık yapmamak gerekir.	Çünkü.....

6	Kıskançlık etmemek gerekir	Çünkü....
7	Alay etmemeliyiz.	Çünkü...
8	Kibirilenmemeliyiz	Çünkü.....
9	Kötü zanda bulunmamalıyız.	Çünkü....
10	Başkalarının özel hayatını araştırmamalıyız.	Çünkü.....
11	Alkollü içki içmemek gerekir.	Çünkü.....
12	Uyuşturucu kullanılmamalıdır.	Çünkü...
13	Kumar oynamamak gerekir.	Çünkü.....
14	Verdiğim sözde dururum.	Çünkü....
15	Emanete riayet ederim.	Çünkü...
16	Kötülüğe yaklaşmam.	Çünkü....
17	Her zaman doğru olmaya çalışırım.	Çünkü....
18	Kimsenin arkasından konuşmam.	Çünkü....
19	Başkalarını hor görmem.	Çünkü...
20	Öfkemizi yenmeliyiz.	Çünkü...
21	Zorluklarla baş etmeliyiz.	Çünkü...
22	Hata yaptığımızda ondan vazgeçmeliyiz.	Çünkü....
23	Görgü kurallarına uymalıyız.	Çünkü...
24	Savurganlıktan kaçınmalıyız.	Çünkü....
25	Temiz olmalıyız.	Çünkü....
26	Büyüklere saygı duyarım.	Çünkü....
27	Küçüklerimi severim.	Çünkü....
28	Hayvanlara iyi davranmak gerekir.	Çünkü...
29	Çevremizi korumak gerekir.	Çünkü...
30	Başkalarına zarar vermemek gerekir.	Çünkü...
31	Yalancı şahitlik yapmamak gerekir.	Çünkü...
32	Canlıları (insan, hayvan, bitki) öldürmemek gerekir.	Çünkü.....

	Aşağıdaki soruların karşısındaki seçeneklerden size en uygun olanın karşısına işaret (X) koyunuz.	Her zaman	Çoğu zaman	Bazen	Hiçbir zaman
1.	DKAB dersinde öğrendiğim ahlaki davranışları, annem-babamın bana kızacağını düşündüğüm için yaparım.				
2.	DKAB dersinde öğrendiğim ahlaki davranışları, annem-babam veya çevremden ödül almak için yaparım.				
3.	DKAB dersinde öğretilen ahlaki ilkeleri, ders geçmek ve iyi not almak için öğreniyorum.				
4.	Herkesin beni daha çok sevmesi için DKAB dersindeki ahlaki özellikleri ediniyorum.				
5.	DKAB dersinde edindiğim ahlaki ilkelerle, çevremdeki insanlara faydalı olduğumu düşünüyorum.				
6.	DKAB dersinde öğretilen ahlaki ilkelere uygun davranan bir insan olursam, topluma yararlı bir kişi olacağımı düşünüyorum.				
7.	DKAB dersinde öğrendiğim ahlaki ilkelere göre davrandığımda toplumda daha çok kabul görüyorum.				
8..	DKAB dersinde öğrendiğim ahlaki davranışları daha huzurlu olmak için yapıyorum.				
9.	DKAB dersinde öğrendiğim ahlaki ilkeler benim daha özgür bir insan olmama katkı sağlıyor.				
10.	Öğrencilerin DKAB dersinde edindikleri ahlaki ilkelerle, günlük yaşamda karşılaştıkları sorunlar arasında çelişkiler vardır.				
11.	DKAB dersinde öğrendiğim ahlaki ilkelerle, günlük hayattaki kurallar arasında çelişkiler vardır.				
12.	DKAB dersindeki ahlaki kurallar özgürlüğümü kısıtladığı için ilgilenmiyorum.				
13.	Ahlaki davranışlarımı yaparken DKAB öğretmenimi örnek alırım.				

ÖZGEÇMİŞ

Kayseri'nin Bünyan ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. 2001 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Daha sonra Din Psikolojisi bilim dalında yüksek lisans eğitimini tamamladı. Halen Milli Eğitim Bakanlığı'nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Evli ve Gülseza adında bir kız çocuğu vardır.

Penbe Gül AKYÜREK

Adres: Mevlana Mah. Halef Hoca Cad.

Gümüştepe Apt. 93/9 Talas-Kayseri

e- posta: gulpenbeak @ yahoo.com.tr